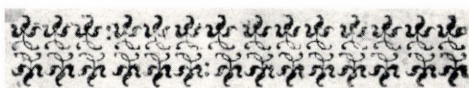


F O N S

(Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)



AZ NEMZETES, NEMES ES
bősületes firsíunak:

Az Isten Anya-szent-egy-
házának kegyes Patronu-
sának:

DEBRECZENI THA-
MAS, Deaknak:

Az tekintetes és Nagyságos
RAKOCZI GYÖRGYNEK, Erdélyi
Országának Fejedelmének &c. Magyar Or-
szágí jószáginak hűvseges praefectusának: né-
kem tisztetes Uramnak. Az Ur Isten-
től kegyelmer, békesseget és
minden jót kívánok.

HA valamely nemzet
az égh alatt, tartozik Istennek
szűből származó fok hálá-
A 2 dáállal

XI. évfolyam

2004. 3. szám

E számunk szerzői



Csepregi Zoltán (Evangélikus Hittudományi Egyetem, egyetemi tanár),
Debreczeni-Droppán Béla (Magyar Nemzeti Múzeum, történész–levéltáros),
Sarusi Kiss Béla (Budapest Főváros Levéltára, levéltáros)

*

Lapunkat támogatták:
Budapest Főváros Levéltára

Politikatörténeti Alapítvány



Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram Levéltári Szakkollégium

*

A címlapon:

Iratosi T. János: Az ember életének boldogul való
igazgatásának modgyarol.
Lőcse, 1637. (Sárospataki Református Kollégium Könyvtára)

*

Felelős kiadó: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány
Szedte és nyomta Budapest Főváros Levéltára Nyomdája
Felelős vezető: Pesti Márta
ISSN 1217-8020

F O N S

(Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

XI. évfolyam

2004. 3. szám

Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

Lapinformációk

Alapítás: A folyóiratot 1993-ban alapította a Levéltáros Hallgatók Egyesülete és a Szentpétery Imre Tudományos Diákkör (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék).

Első évfolyam: 1994

Megjelenés: Évente három alkalommal (összesen 30 ív), külön füzetben éves összesített tartalomjegyzékkel, hely- és névmutatóval.

Publikációs kör: A történelem segédtudományai, forrásfeldolgozások, forrásközlések, illetve ezekben a témákban módszertani kérdések, könyvismertetések, műhelybeszámolók.

Cél: A történeti segédtudományok, a források feldolgozása, ismertetése és népszerűsítése a széles olvasóközönség számára, valamint a szakterület kutatói részére.

Kiadó: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 1139 Budapest, Teve utca 3–5. Az Alapítvány Kuratóriumának elnöke: OBORNI TERÉZ, titkára: KERTÉSZ BOTOND.

Szerkesztőség: KENYERES ISTVÁN főszerkesztő. DRESKA GÁBOR, OROSS ANDRÁS, SARUSI KISS BÉLA, SIPOS ANDRÁS szerkesztők. *Székhely:* Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék.

Postacím: Fons Szerkesztőség, 1088 Múzeum krt. 6-8.

E-mail: kenyeresi@bparchiv.hu, dreska@vipmail.hu

siposa@bparchiv.hu, sarusikb@bparchiv.hu

oross@mol.gov.hu

Honlap: www.c3.hu/~fons

Recenziók: A publikációs körbe tartozó kiadványok recenziós példányait a szerkesztőség címén várjuk (ismertetési kötelezettség nélkül).

Kéziratok: A folyóirat számára készített kéziratokat 3,5"-es lemezen, a Word for Windows (WfW) valamely változatán kérjük benyújtani. A kéziratok formai követelményeit a hátsó borítón, a jegyzetelés szabályait a Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. oldalain foglaltuk össze, kérjük szerzőinket, hogy az ott leírtakat alkalmazzák.

A megjelent cikkek tartalmaért a szerzők felelnek, címük a szerkesztőségben. A Fons másodközlésre nem vállalkozik. Újrakiadás csak a szerkesztőség engedélyével történhet. Kéziratokat és lemezeket nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Különlenyomat: A szerzők 30 különlenyomatot kapnak, további példányok a szerzői díj terhére kérhetők, legkésőbb az első korrekktúra visszaküldésével egyidőben.

Korábbi számok: Korlátozott számban beszerezhetők a szerkesztőség címén.

Terjeszti: Budapest Főváros Levéltára, 1139 Budapest, Teve utca 3–5. tel.: 298-7517

DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA

EGY GAZDASÁGI SZAKEMBER A XVII. SZÁZADBÓL: DEBRECZENI TAMÁS ÉLETE ÉS MŰKÖDÉSE ¹

Lukinich Imre keresdi báró Bethlen Ferencről, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György udvari fő emberéről, 1908-ban publikált tanulmányában a következőket írja: „...a történetírásnak nemcsak az úgynevezett nagy emberek életét kell figyelmeztetni, kiket az utókor is emleget, hanem azokat is, kiknek emléke feledésbe merült ugyan, korukban azonban számottevő tényezők voltak politikai, társadalmi és egyházi téren.”² Tegyük hozzá az előbbiekhöz: továbbá gazdasági téren. Debreczeni Tamás (1570–1650) ugyanis a maga korában mindenki által elismert birtokirányító, gazdasági szakember volt, az akkori idők számottevő alakja.

Olyan nagy formátumú személyiségeket szolgált hosszú, több nemzedéket átölelő élete során, ami már önmagában véve is kivételessé és érdekessé teszi személyét. Szervitora három nagy fejedelemnek: Bocskainak, Bethlennek, Rákóczinak. Bocskai Istvánnak katonája volt, Bethlen Gábornak fejedelmi prefektusa és főárendátora, I. Rákóczi Györgynek pataki prefektusa. Bethlen előtt a Szepesi Kamara, majd Thurzó György nádor szolgálatában állt. Ezeknek a *nagy embereknek* számos elképzelését ő váltotta valóra.

Élete utolsó három évtizedében a legnagyobb birtokokat irányította. Úgy gondoljuk, mindenre figyelmet fordító okos gondviselése, a birtokirányításban, gazdálkodásban mutatkozó kivételes tehetsége szerencsésen találkozott urai, köztük különösen Bethlen Gábor és Rákóczi György gazdálkodó habitusával.

Szervitorként rendkívüli pályát futott be. Hasonlót, mint pl. a XVI. században Nagyváthy Ferenc, aki kancelláriai jegyzőként kezdte pályafutását és a felső-magyarországi főudvarbíróságig vitte,³ vagy Paczóth János, aki tokaji udvarbíró volt pályája elején és karrierjét a Szepesi Kamara elnökeként fejezte be. De említhetnénk Prandorffer Tamást vagy a Debreczenihez hasonlóan katonaként kezdő

-
- 1 Jelen tanulmány a 2003/2004. tanévben elkészített ELTE BTK (Budapest) történelem szakos szakdolgozatom rövidített és átdolgozott változata.
 - 2 Lukinich Imre: Keresdi báró Bethlen Ferenc. 1601–1653. In: Századok 42. (1908) 10. füz. 904. p.
 - 3 Gecsényi Lajos: Egy kamarai tisztviselő a XVI. században. Nagyváthy Ferenc. In: Turul 72. (1999) 3–4. sz. 77–83. p.

Csutor Jánost,⁴ és nem utolsó sorban azt a Klobusiczky Andrást, aki követi majd őt pataki prefektusságában.

Ezeknek a kiemelkedő szervitoroknak a tevékenysége mutatja meg a leginkább, hogy ezek a szakemberek milyen fontos, sőt sokszor döntő szerepet játszottak a politikai és gazdasági élet irányításában, sőt gyakorta formálásában is. Debreczeni Tamás életének bemutatásával egy szervitori pályaképet próbálunk felvázolni. Életrajzában bemutatjuk azt a hivatalnoki pályafutást, amit előbb másokéhoz hasonlítottunk, de ami mellett azért le kell szögeznünk: az egyrészt jellegében, másrészt munkássága hosszúságát (ill. eredményességét) tekintve is egyértelműen egy kivételes tehetségű és munkabírásu ember kivételes karrierje. Pályaképén túl főként azt vázoljuk fel, hogy mi volt a feladata egy korabeli jószágkormányzónak ill. voltaképpen neki magának. Ezt pataki működésének tükrében láttatjuk. Teljes képet e tanulmány keretein belül nem adhatunk, de arra teszünk egy szerény kísérletet, hogy felvillantsuk egy XVII. századi jeles ökonómusunk személyét és kivételes teljesítményét.

Debreczeni Tamás nevével számos kötetben és tanulmányban találkozhatunk. Ezeknek túlnyomó része pataki prefektussága alatti munkásságára vonatkozik. A történeti irodalomban először, már halála után alig egy évtizeddel (1663-ban) felbukkan személye, Szalárdi János „*Siralmas magyar krónikája*” lapjain. Szalárdi, aki talán személyesen is ismerte Debreczenit, krónikájában több helyen is megemlíti, elismerően ír munkásságáról.⁵ Debreczeni nevét aztán az 1870-es évektől Szilágyi Sándor jeles Rákóczi-kutató történészünk összefoglaló munkáiban és forrásközléseiben lehetjük fel. Szilágyi előbb Lorántffy Zsuzsannáról (1875), majd I. Rákóczi Györgyről (1893) szóló monografikus művében ír Debreczeni Tamásról,⁶ utóbbiban erőteljesebben kiemelve jelentőségét. Szilágyi Sándor, egyik legnagyobb forrásközlő történészünk, sok száz levelet közölt a Rákóczi-család levéltárából, ezek közül jó néhány olyat, ami Debreczeni Tamáshoz szól, vagy amit ő írt urának, úrnőjének, valamint olyan leveleket, amiben őt megemlítik. Utóbbiak közül talán legjelentősebb forrásközlés a Protestáns Egyház- és Iskolai Lap 1875-ös évfolyamában jelent meg.⁷ Szilágyi itt I. Rákóczi György Tolnai István sárospataki

4 *Kenyeres István*: Kamarai uradalmak igazgatása a XVI. században. In: XVI. századi kamarai utasítások. 1. köt. Szerk.: Kenyeres István. Bp., 2002. (Fons Könyvek 2.) 68–71. p.

5 *Szalárdi János*: *Siralmas magyar krónikája*. Bp., 1980. 200., 202. p.

6 *Szilágyi Sándor*: Lorántffy Zsuzsanna. In: *Uő*: Rajzok és tanulmányok. 1. köt. Bp., 1875. 257–351. p.; Szilágyi Sándor: I. Rákóczi György 1593–1648. Bp., 1893. (A továbbiakban: *Szilágyi*, 1893.)

7 I. Rákóczi György fejedelem levelezése Tolnai István sárospataki pappal. Közli: Szilágyi Sándor. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 18. (1875) 27–30., 33–35., 37–38., 43., 46. sz.

pappal való 1637-es levelezését publikálta, amelyből egy Tolnai közvetítésével lebonyolított, Rákóczi és Debreczeni között folyó tárgyalásról szerezhetünk tudomást. A tárgyalás arról szólt, Debreczeni további szolgálatát milyen feltételekkel ill. mennyiért vállalja. Szilágyi ezen kívül a Magyar Történelmi Tárban és a Történelmi Tárban, az Erdélyi Országgyűlési Emlékekben⁸ (stb.) közölt Debreczenivel az említett módokon kapcsolatba hozható leveleket. Rajta kívül később aztán többen is publikáltak — általában egy-két — Debreczeni-levelet, melyeket főlegesen lenne felsorolni. Makkai László az 1950-es években több olyan kötetet írt, melyben megemlékezik Debreczeni munkásságáról. I. Rákóczi György korához és egyben Debreczeni Tamás működéséhez az egyik legalapvetőbb az „*I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631–1648)*” c. munkája,⁹ mely Debreczeni életéről is számos új adatot közölt. Debreczeni Tamás pataki működéséről jeles építészünk, Détsy Mihály írta a legtöbbet. Ő a teljességre törekedve az 1970-es évek elejétől kezdve publikálta azon tanulmányait, melyekben feldolgozta a sárospataki vár (és környezete) építéstörténetét. Tulajdonképpen ezeket a résztanulmányokat foglalta össze, gyúrta egygé és egészítette ki a 2002-ben megjelentetett „*Sárospatak vára*” c. monográfiájában.¹⁰ A munkából kiderül, hogy Détsy már, ami a pataki építkezésekre vonatkozik, feldolgozta Debreczeni levelezését, mind a Rákóczi-család levéltárában (MOL E 190) található leveleket, mind pedig a kamarai missilisek (MOL E 204) között fellelhetőeket. Az említett Détsy-kötet egyik alfejezete: „*Pataki építkezések Debreczeni Tamás prefektus idejében*”.

Debreczeniről ez idáig egyetlen olyan közlés jelent meg, amely egyedül rá vonatkozik: Dienes Dénes, a Sárospataki Református Kollégium főigazgatója kiadásában Debreczeni Tamásnak a kollégium levéltárában található végrendelete, ill. annak valamelyest romlott későbbi másolata „*Debreczeni Tamás végrendelete*” címmel.¹¹ A forrás elé a teológus szerző egy három oldalas bevezető elemzést írt, amely a végrendeletet teológiai szempontból vizsgálja.

Debreczeni életének és munkásságának megismeréséhez meglehetősen nagy számú levéltári forrás áll rendelkezésünkre. Az alábbiakban, minthogy tanulmányunk főként pataki prefektusságát vizsgálná, az erre a korszakra vonatkozó forrásokat vesszük számba. Debreczeni pataki működésére a leggazdagabb forrása-

8 Erdélyi Országgyűlési Emlékek. 8., 10. köt. Szerk.: Szilágyi Sándor. Bp., 1882., 1884. E forrásokat jelen dolgozatunkban nem használtuk fel.

9 Makkai László: I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai. Bp., 1954.

10 Détsy Mihály: Sárospatak vára. Sárospatak, 2002.

11 Dienes Dénes: Debreczeni Tamás végrendelete. In: Egyháztörténeti Szemle 2. (2001) 1. sz. 143–156. p.

got a Rákóczi-család levéltárában, a Magyar Országos Levéltárban találjuk (E 190).¹² Ennek több állagában és tételében fellelhető Debreczenivel kapcsolatos irat. Az *Archivum familiae Rákóczi* azért a leggazdagabb és legfontosabb forrásbázisa a Debreczeni-kutatásnak, mert ebben található pataki prefektusként (1632 és 1650 között) írt leveleinek zöme, azaz I. Rákóczi Györgyhez írt jelentéseinek túlnyomó hányada és a neki szóló hivatalos leveleknek szinte mindegyike.¹³ Jelenlegi számításaink szerint ez a Rákóczi-család missiles-sorozatában 1143 db levelet jelent (mely kb. 2300 oldalt tesz ki). E hatalmas levelezésnek majd egynegyedét, pontosan 278 db (összesen 538 oldalnyi) Debreczeni Tamás által írt vagy neki szóló levelet dolgoztunk fel eddigi kutatásaink során, melyek pataki működésének kezdeti időszakáról, az 1632 és 1635 közötti évekről nyújtanak képet. Ebből több mint a felét, 138-at írt Debreczeni I. Rákóczi Györgynek, melyekben majdnem mindig megemlíti, hogy ura leveleit mikor és kitől kapta kézhez. Kiderül, hogy 1633 és 1635 között — legalábbis a fennmaradt levelei szerint — a fejedelem több mint 134 levelet írt neki.¹⁴ Jól mutatja, hogy ennél több is lehetett, hogy a Rákóczi-család levéltárában erre a rövid időszakra 7 db olyan levél található (összesen), melyek egyike sem szerepel az említett 134 levél között. Hol lehetnek ezek a levelek? Amellett, hogy e kérdésre egyelőre nem tudjuk a választ, egyet leszögezhetünk: a kamarai missilisek között nincsenek. Itt (az E 204-ben) található a Debreczeni-levelezés második legnagyobb forrásanyaga: 196 levél (413 oldalon).¹⁵ Debreczeni Tamás által I. Rákóczi Györgynek és Lorántffy Zsuzsannának írt levelek között mindössze 5 db kelt 1634-ben és 1635-ben (1632-ben és 1633-ban egy sem). A kamarai missiles-sorozatból ezeket dolgoztuk fel, de mellettük még több más levelet is felhasználtunk dolgozatunkban.

Debreczeni Tamás levelezése a Magyar Kamara Archivumának említett két fondjában (ld. MOL E 190, E 204) összesen kb. 2700 oldalon 1339 levelet számlál. Úgy, hogy azokból néhány kivételével hiányoznak a fejedelem és a fejedelemasszony hozzá írt levelei, amelyek feltehetően még további több száz levéllel gyarapítanák ezt az így is nagyinak számító levelezést. Ennek nagyságára (további)

12 Magyar Országos Levéltár (= MOL) Magyar Kamara Archivuma (= MKA) E 190 Archivum familiae Rákóczi (= AFR).

13 Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna Debreczenihez írt leveleit kivéve igaz, hogy szinte mindegyike a neki írt leveleknek az AFR missilisei között található.

14 Több levélben csak azt írja, hogy „*kegyelmes parancsolatit alázatosan értettem*”, és nem említi, hogy mikor és hány levelet kapott, de van olyan levél is, melyben nem írja meg pontosan, hogy hány levelet kapott meg, csak azt, hogy többet (ld. AFR 1037., 1330. sz.).

15 MOL MKA E 204 Missiles. (A továbbiakban: Miss.)

fényt vet, a Debreczeni Tamás halála után leveleiről és a birtokok iratairól utódja, Klobusiczky András által készítettett összeírás (1650. aug. 19.).¹⁶ E szerint Debreczeni után 44 csomó levél maradt a pataki levéltárban, melyből 25 csomónyt tett ki az öreg Rákóczi Györggyel, 16 csomót a Lorántffy Zsuzsannával és 3 csomót ifjabb Rákóczi Györggyel folytatott levelezése. Azt nem tudjuk, hogy az egyes csomókban, amelyek kicsik és nagyok voltak, mennyi levél lehetett. Mindenesetre Debreczeninek egykori teljes levelezését — a fentiek alapján — mintegy kétezres nagyságrendűre becsülhetjük. Ez a szám még inkább valós, ha nem feledjük el rögzíteni azt, hogy a Debreczeni által írt levelek közül is jónéhány eltűnhetett: megsemmisült, vagy előttünk ismeretlen hely(ek)en lappang. Példának okáért az 1633-es évből a februártól májusig terjedő időszak, valamint a decemberi, tehát 5 hónapnyi levelezése hiányzik, az 1634-ből származók közül pedig a július-augusztusiak és a november-decemberiek (4 hónap) nincsenek meg, míg az 1635-ben kelt saját kezűleg írt levelei közül a január-februári és a május-júniusi, azaz ugyancsak 4 hónapnyi hiányzik. Tehát a vizsgált 36 hónapból 13 hónap a hiátus.

Debreczeni hivatali levelezésével ellentétben családi ill. magánlevelezését nem ismerjük. Feltárása további kutatások feladata lehet. Minden bizonnyal ezeket a kutatásokat a leányágon leszármazó egyes családok fennmaradt levéltári anyagában kell elkezdeni. Tudjuk pl., hogy vejéhez, Máriássy Ferenchez írt levelei 1647-ben 3 csomót tettek ki.¹⁷ Ezeket egyelőre nem találtuk meg a Máriássy-család levéltárában (ld. MOL P 491), de találtunk egy érdekes levelet, amelyet Debreczeni ükunokája, Barkóczy Zsigmond írt 1716. április 29-én Körtvélyesen sógorának, Máriássy Miklósnak (Debreczeni dédunokájának), melyben azt írja, hogy Debreczeni Tamás leveleit elhossa Eperjessről és elküldi neki.¹⁸ A kérdés az, hogy vajon ezek Debreczeni Máriássy Ferenchez írt levelei-e, vagy más családi levelekről van itt szó?

A kéziratos források közül — talán mint legértékesebbet — ki kell még emelnünk az ugyancsak a Magyar Országos Levéltárban őrzött Dessewffy családi levéltár egyik tételét, melyben a királydaróci Debreczeni-család iratai vannak, köztük

16 AFR 5882. sz. címe: *Consignatio seu Regestatio Literarum, Partialium, Regestorum, Extractuum Inventariorum ad sub Praefectura Generosos quondam Domini Thomae Debreczeni...* Debreczeni Tamás pataki prefektus 1638 augusztusáig folyó levelezéséhez ld. még: Egyetemi Könyvtár Kézirattára. G104/a Reg. Acta Rákócziana. *Regestrum literarum Thomae Debreczeni.*

17 *Iványi Béla: A márkusfalvi Máriássy cs. levéltára.* Lőcse, 1917. 141. p. (ld. Máriássy Ferenc javainak 1647. szept. 16-án felvett jegyzéke.)

18 MOL P 491 Máriássy cs. lvt. 12. cs. fasc. X. 42. fol.

Debreczeni Tamás 1645-ből származó (számos életrajzi adatot tartalmazó) végrendelete.¹⁹

A felhasznált levéltári forrásokat a Magyar Országos Levéltáron kívül az Egyetemi Könyvtárban, a Sárospataki Református Kollégium levéltárában, Zemplén vármegye levéltárában Sátoraljaújhelyen, és kis részben Kolozsvárt és Gyulafehérvárt kutattuk.

Debreczeni Tamás pataki prefektusi működését túlnyomó részben a Rákóczi-család levéltára missilis-anyagának, azon belül is alapvetően Debreczeninek I. Rákóczi Györgyhez írt jelentéseinek feldolgozásával kívánjuk bemutatni. Kutatásaink jelenlegi állása szerint arra vállalkozhatunk csupán, hogy pataki tevékenységének kezdeti éveit foglaljuk össze, ez alapján képet adva arról, hogyan és miként irányította Debreczeni Tamás I. Rákóczi György és felesége magyarországi birtokait.

Jelen tanulmányunk keretei között eltekintettünk az egyébként fontos anyagnak számító *Urbaria et Conscriptiones* (MOL E 156) Rákóczi-birtokokra vonatkozó anyagának feltárásától és elemzésétől, továbbá idő hiányában nem volt alkalmunk kutatni a *Neoregistrata Acta irataiban* (MOL E 148), csakúgy, mint a Rákóczi-Trautson levéltárban (MOL E 197) sem. Egyelőre még nem kutattuk át a Debreczeni életére nézve fontos Nyíregyházán és Kolozsváron található Szatmár vármegyei iratokat.

A feltárt és a következő években feltárandó levéltári forrásokat majd Debreczeni Tamás pataki prefektusi működésének teljes időszakát bemutató későbbi munkánkban szeretnénk felhasználni és behatóbban elemezni.

Debreczeni Tamás élete és működése (1570–1650)

Debreczeni Tamás 1570. december 9-én született a Szatmár vármegyei Királydarócson,²⁰ kamarai (királyi) birtokon.²¹ Szüleinek nevét nem ismerjük. Vezetékneve arról árulkodik, hogy családja valamikor Debrecenből származott el, de hogy mi-

19 MOL P 88 Dessewffy cs. lvt. 15. cs. 34. t. A királydaróci Debreczeni-család iratai. 10–15. fol. (régi jelzet: No. 18.) *Debreczeni Tamás testamentoma*. (A továbbiakban: Végrendelet.)

20 Végrendelet 1. p. „*En Debreczeny Tamás születtem ez világra Darócon 1570 esztendő 9 decembris.*” Tanulmányunkban a magyar nyelvű kézirat forrásokból vett idézeteket *modern átírásban* közöljük.

21 MOL E 158 *Conscriptiones portarum*. LV. Szatmár. *Regesta et Conscriptiones portarum Comitatus Zathmariensis* (1567–1648). 1172. p. Mikrofilm: 1666. d.

kor, arra nézve nincs adatunk. Magyarország nemes családjai között Nagy Ivánnál négy Debreczeni nevezetűt találhatunk,²² csakúgy, mint Áldásy Antal „*A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címereslevelei*” c. sorozatában.²³ Ennél persze jóval több nemes Debreczeni-család élt a történeti Magyarországon. A Siebmacher-féle Wappenbuchban pl. tíz, ezt a nevet viselő nemesi család található (címereik ábrázolásával együtt).²⁴ Kempelen Béla pedig több mint két tucat nemes Debreczeni-családról közöl adatokat.²⁵ Ezek sem tartalmazzák azonban az összes ilyen nevű nemesi családot, de a királydaróci Debreczeni-família mindegyik említett műben szerepel. Nagy Iván ír a legtöbbit róluk. Ő a királydaróczi Debreczenieket Szatmár vm. „régbebi” nemesi családai közé sorolja, — hibásan összekötve azt az Anjou-korban virágzó, ámde 1404-ben (férfiágon) kihalt azonos nevű főúri családdal.²⁶

Debreczeni Tamás születésekor családja még nem rendelkezett nemeslevéllel. Azaz nemtelen, de nem tudjuk, hogy szülei valójában milyen jogállásúak — édesapja talán kamarai jobbágy vagy valamilyen mesterséget űző szabad ember lehetett. 1645-ben írt végrendeletében csupán homályos utalásokat tesz szüleinek: „*az én szülemnek gyarló vérektől löttem*”²⁷ — írja, és megemlíti, hogy szegényektől az eredetnél és „*tizenegy, kettő vagy tizenhárom esztendeig való feltartásnál*” többet nem kapott. Az utánuk maradt kevés örökséget a legfiatalabbik fiú, István örökölte.²⁸

Debreczeni tehát 11 és 13 éves kora között hagyta ott a szülői házat, de arról hová ment sem végrendeletében, sem fennmaradt leveleiben nem ír. Talán a szülőfalujához közel fekvő Szatmár várában vagy más végvárban, esetleg egy földesúri udvarban nőtt fel. Kérdés, hogy hol és mit tanult a későbbi buzgó levélíró? Csak egy-két levelében érinti közvetve ezt a kérdést. 1635. október 7-én I. Rákóczi Györgynek írt levelében „*deáktalan*” embernek mondja magát,²⁹ egy öt évvel későbbi, 1640. november 2-i levelében pedig ezt olvashatjuk tőle: „*Én Logicat soha nem hallgattam, nem tanultam...*”³⁰ Mégis rendelkezhetett valamelyes deákos mű-

22 *Nagy Iván*: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. 3. köt. Pest, 1858. 262–263. p.; pótköt. Pest, 1868. 188. p.

23 *Áldásy Antal*: A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címereslevelei. 2. köt. Bp., 1923. 207. p.; 3. köt. Bp., 1937. 93. p., 356. p.; 4. köt. Bp., 1938. 67–68. p.

24 *Siebmacher, Johann*: Wappenbuch der Adel von Ungarn. 1. köt. Nürnberg, 1893. 127–128. p.; pótköt. Nürnberg, 1894. 38. p.; erdélyi köt. Nürnberg, 1898. 144. p.

25 *Kempelen Béla*: Magyar nemes családok. 3. köt. Bp., 1912. 270–272. p.

26 *Nagy I.*: i.m. 262. p.; *Komáromy András*: Dózsa nádor és a Debreczeni-család. In: Turul 9. (1891) 77. p.

27 Végrendelet 2. p.

28 Uo. 6. p.

29 AFR 1498. sz.

30 AFR 2727. sz.

veltséggel, amely közismert lehetett, legalábbis a hozzá írt levelek és a neki szóló ismert dedikációk erről tanúskodnak. Mind Milotai István, mind Iratosi T. János műve ajánlásában Debreczenit „*Deák*”-nak titulálja, Tolnai P. Ferenc pedig a Literatus kifejezést kacsolja a nevéhez.³¹ Debreczeni Literatus Tamásként szerepel Bethlen Gábor 1625. szeptember 13-án Váradon, a kolozsvári református diákoknak kiállított oklevelében is.³² A fejtértői jobbágyok 1633. november 21-én kelt levelüket is „*Debreczeni Thamás Deáknak*” címzik,³³ miként Bogdáni János, 1633. június 27-én írt levelében.³⁴

Életének első harmadában azonban szinte bizonyosan nem a tollforgatással, hanem a kardforgatással keresi mindennapi kenyerét. 1600-ban hadnagyként találkozunk nevével Kolozsvár város törvénykezési jegyzőkönyvében. Nem közvetlenül róla írnak, hanem a Szilágyi István házában történt tüzvész kapcsán tudjuk meg, hogy Debreczeni Tamás hadnagy a házban szállásolt, akinek értékeit a lángok közül nagyrészt sikerült kimenteni, de a sátra és a szekere a tűz martalékává vált.³⁵ Tehát katona lett és egészen a hadnagyságig vitte. Nem tudjuk viszont, hogy kinek a szolgálatában állt. Valószínűleg nem királyéban, hanem valamelyik nagybirtokos magánkatonájaként forgatta fegyverét. Kolozsvári tartózkodásából arra is következtethetnénk, hogy az erdélyi fejedelem katonája volt, de lehet az is, hogy előtünk ismeretlen ura megbízásából utazott Erdélybe. Elképzelhető, hogy ura a nagy bihari és szatmári birtokokkal rendelkező Bocskai István volt. Az viszont kétségtelen, hogy az erdélyi fejedelemmé választott főúr vezette szabadságharcot serege egyik kapitányaként küzdötté végig.³⁶ Ekkor már harmincas éveiben járó tapasztalt katona lehetett, aki — feltételezésünk szerint — részt vett a tizenöt éves háború küzdelmeiben is.

1606-ban a bécsi (jún. 23.) és a zsitvatoroki (nov. 11.) békével véget ért a háború és bár katonára továbbra is szükség volt, Debreczeni úgy döntött — ahogy ma mondanánk — életét a gazdasági szférában folytatja. Szatmári udvarbíró (provisor)

31 Régi magyarországi nyomtatványok. Szerk.: Borsá Gedcon és Hervay Ferenc. (A továbbiakban: RMNY) 2. köt. Bp., 1983. 1132; 1683. sz.; *Szabó Károly–Hellebrant Árpád*: Régi magyar könyvtár. (A továbbiakban: RMK) 3. köt. Bp., 1986. 1225. sz.

32 MOL F1 Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára. Libri regii. 15. köt. 61. fol.

33 AFR 1159. sz.

34 AFR 1115. sz.

35 Kolozsvári Állami Levéltár Kolozsvár város törvénykezési jegyzőkönyvc. VI/1. 451. p. (Mikrofilm: 192. d.)

36 *Nagy László*: Hajdúvitczek. Bp., 1986. 228. p.

lett,³⁷ azaz a Szepesi Kamara tisztviselőjeként királyi szolgálatba állt. Milyen előzményei voltak ennek, nem tudjuk. Azt viszont valószínűnek tartjuk, hogy szűkebb pátriájában, Szatmár vármegyében ekkorra már széleskörű kapcsolatokra tehetett szert. Katonai pályáján elismertséget, és ami még fontosabb, tekintélyes pártfogókat szerezhetett. Köztük lehetett Hoffmann György, a Szepesi Kamara titkára és tanácsosa, későbbi helyettes elnöke, mint azt több Hoffmannak írt levele is sejtetni enged. ³⁸ Állandó lakóhelye már ebben az időben Szatmár városa, feltehetően házasságkötése óta rendelkezett itt házzal.

Debreczeni Tamás 1600. május 19-én nősült meg³⁹. Feleségével, Tarjányi Margittal 39 évig élt boldog házasságban. Az első néhány évben katonaeletének köszönhetően gyakran és hosszú ideig volt távol otthonától, amiről egy 1633-as I. Rákóczi Györgynek írt levelében így emlékezik: „*ifjú ember koromban is nem egyszer volt feleségemet fél esztendeig nem láttam.*”⁴⁰ A házasságból tíz fiú és négy leány, azaz összesen tizennégy gyermeke született. Közülük azonban csak öt: Fruzsina és Judit nevű leányai, valamint János, György és Zsigmond nevű fiai érték meg a felnőttkort. Többi gyermekét még kiskorukban — mint végrendeletében írja: „*az Úristen Ő Szent Felsége 8, 9, 5, 3, 5 — két esztendőskorokban elvette tőlünk az halál által.*”⁴¹ Egyik gyermekéről sem tudjuk, hogy mikor született, de annyi bizonyos, hogy amikor a szatmári kamarai uradalom irányítója lett, fizetéséből immáron több gyermekét is el kellett tartania. Nagyon érdekes, hogy gyermekei keresztszülsősége révén kikkel került rokoni kapcsolatba. Fáy Istvánt, Fekete Jánost, Pathay Sámuel és Röthy Orbánt nevezi későbbi leveleiben komájának,⁴² azokat, akikkel majd 1632-től együtt dolgozik Rákóczi György szolgálatában.

Debreczeni Tamás az udvarbírói tisztséget — emlékezete szerint — 1606-tól viselte,⁴³ de első ismert provisorii jelentése 1608. szeptember 17-én kelt.⁴⁴ Szatmár vára fontos végvár, a magyar végvárrendszer legkeletibb pontja, uradalmának irá-

37 Debreczeni Tamás szatmári működésére ld.: *Borbás Emese: A szatmári vár 17. század eleji gazdálkodása a provisorii missilisek alapján.* In: *Végvár és ellátás.* Szerk.: Petercsák Tivadar és Berecz Máttyás. Eger, 2001. (Studia Agriensia, 22.) 221–235. p., különöscen: 223. p.

38 MOL E 254 Szepesi Kamara Archivuma Repraesentationes, informationes et instantiae (= E 254). 1611. febr.-No. 2., máj.-No. 16. stb.

39 Végrendelet 1. p.

40 AFR 1065. sz.

41 Végrendelet 4. p. Debreczeni Tamás gyermekei kb. 1601 és 1620 között születhettek. Jelenleg csak a felnőtt kort megérték nevét ismerjük.

42 AFR 1281. sz.; Miss. 1634. IV. 9. DT-RGy.; AFR 1261. sz.; AFR 1338. sz.

43 Végrendelet 1. p.

44 Miss. 1608. IX. 17.

nyítása ezért is járt nagy felelősséggel. Lelkiismeretesen és eredményesen viselhette ezt a nehéz tisztet, amit jól mutat, hogy II. Mátyás király 1609. július 22-én Bécsben neki, feleségének Tarjányi Margitnak és testvérének, Debreczeni Mihálynak nemességet és címet adományozott.⁴⁵ A nemességre minden bizonnyal a Szepesi Kamara vezetése terjesztette fel. Armálisa a következőképpen írja le *címerét*: Az álló katonai pajzs (mezeje) kék színű, melynek alját hármás zöld kis hegy foglalja el. E felett vörhenyes (arany)sárga színű, nyitott szájú, kinyújtott nyelvű és kétágú, felfelé meredő farkú egész, (lábain) álló, a pajzs jobb oldala felé forduló oroslán látható, mely elülső kinyújtott bal lábában aranyalmát, azon kereszttel tart, magasba emelt jobbáiban pedig vörös fényű arany csillag között tündöklő kivont kard látszik villogni. A pajzs tetején a zárt katonai sisakot középen egy királyi koronás arany griffmadár ékesíti, mely mindkét lábában kivont kardot tart. A sisak felső részéből vagy csúcsáról sallangok vagy szalagok futnak le, aransárga és kék az egyik, vörös és (ezüst)fehér színűek a másik oldalon, illően díszítve a pajzsot. A nemeslevelet Szatmár vármegye 1610. március 24-én Csengeren tartott közgyűlésén hirdették ki.⁴⁶

Szatmáron a legnagyobb nehézséget, miként más végvárok esetében is, a katonaság fizetése jelentette. Debreczeni nem egy esetben saját vagyonából kölcsönzött a kamarának, amit aztán több-kevesebb sikerrel próbált visszaszerezni. 1609 januárjában pl. úgy, hogy kérvényezte a harmincadosi tisztséget is az udvarbírói mellé.⁴⁷ De a kamara nem támogatta elképzelését. A provisoroi tiszttel számára egyre terhesebbé vált, kérte személyesen (Kassán) és levélben is, hogy keressenek a helyébe más gondviselőt, mert -mint írja: „*én a fizetés miatt sok adósságba ejtettem eddig is magamat*”.⁴⁸ A kamara 990 Ft 56 dénárral tartozott neki,⁴⁹ ami jól mutatja, hogy már az 1600-as évekre nem kis vagyonra tett szert. Debreczeninek évek múlva sem tudtak fizetni, úgyhogy végül ő azzal is elégedett lett volna, ha készpénz helyett szamostelki és udvari jobbágyokkal elégitik ki.⁵⁰

Debreczeni valamikor október végén, november első napjaiban adta át tisztségét általa kiszemelt és ajánlott utódjának, Fisser György szatmári harmincados-

45 *Áldásy Antal*: A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címerlevelei 1200–1868. Bp., 1904. 103. p.

46 Uo. Áldásy a nemeslevél egy XIX. századi, akkor Szilágy vm. levéltárban őrzött másolatát közli (uo. 104. p.), szó szerinti annak is csak a címerleírását. Ld. az Függelékben.

47 MOL E 254 1609. jan-No. 1.

48 Uo. 1609. ápr-No. 1.

49 Uo. 1613. jan-No. 35.

50 Uo. 1613. febr-No. 14., 17.

nak.⁵¹ Lemondását követően nem sokáig foglalkozhatott csupán saját ügyeivel, hiszen egy előnyös, mondhatni visszautasíthatatlan ajánlatot kapott az ország első közjogi méltóságától, Thurzó György nádortól: legyen tokaji uradalmának prefektusa.⁵² Ez a felkérés is azt bizonyítja, hogy Szatmáron jó munkát végzett, amivel felkeltette Thurzó György figyelmét. Debreczeni 1611-ben a nádor szolgálatába lépett. (A jelenleg rendelkezésünkre álló adatok szerint 1611 februárjában még nem, májusban viszont már Tokajban működött.)⁵³ Tokaj néhány éve volt csak Thurzó kezében. 1607-ben zálogosította el neki Rudolf császár 71590 Ft-ért.⁵⁴ Debreczeninek fontos lehetett, hogy nem került nagyon messze Szatmártól, ahol megtartotta házát, és éppen ekkortájt 1610–11-ben vette zálogba Zoltán Józsa Batiz falubeli „öt ház jobbágyból álló” porcióját.⁵⁵ Tokajban is szerzett magának házát, amit élete végéig fenntartott, és amit halála után aztán György fia örökölt.⁵⁶ Pataki prefektusságának idejéből (1639. dec. 29.) maradt fenn tokaji házának inventáriuma, amit Balogh János kulcsár készített.⁵⁷ Ebből az okmányból úgy tűnik, hogy tokaji házát és földjeit György fia irányítja. Az inventáriumon is ott áll az ő aláírása nagybátyjával, Debreczeni Mihállyal, az inventáló kulcsárral és talán az írónokként jelen lévő Szalárdi Miklóssal.

Nem tudjuk persze, hogy jó két évtizeddel korábban, tokaji prefektusként ebben a házban lakott-e, de azt valószínűsíthetjük, hogy ezidőtájt vehette vagy építhette. Az udvarházat és a hozzá tartozó gazdasági épületeket, az udvart és a kertet boronából rótt és zsindellyel fedett palánk vette körül. Nagy, kétfelé nyíló kapun lehetett kocsival, illetve szekérral behajtani, vagy a mellette lévő kis ajtón bemenni. Magába a házba, annak tornácából nyílt a zöldre festett ajtó, ezen belépve a három ablakkal rendelkező nagyobbik, fogadószobába (ún. nagy házba) juthattunk, amiben

51 Uo. 1609. dec-No. 2., 1610. jan-No. 2.; 1610. nov-No. 2.: Fisser 1610 november 4-én szerepl első ízben udvarbíróként. (vö.: *Borbás E.*: i. m. 223. p.)

52 Debreczeni Tamás szatmári provisoroként szerepl egy olyan 1610. május 31-én, Szatmáron kelt iratban, melyet gr. Thurzó György írt alá. (MOL E 211 Lymbus. 3. cs. 452. fol.) A Szatmáron járó nádor, lehetséges, hogy ekkor kérte fel Debreczenit a tokaji prefektusságra, vagy júniusban, amikor Sárospatakon a szatmári katonák fizetéséről tárgyaltak, de az is elképzelhető, hogy csak provisorai tisztéből való távozása után.

53 MOL E 254 1611. febr-No. 2., máj-No. 8. (Ld. még: Végrendelet 1. p.)

54 *Csorba Csaba*: Várak a Hegyalján. Bp., 1980. 109. p.

55 AFR 1303. sz. (1634.I.17.), 1400. sz. (1634.IX.9.)

56 Végrendelet 7–8. p.

57 AFR 38. d. 1. t. 36. sz. 240–250. fol. Címe: „*Nemzetes Király Daróczy Debreczeni Tamás Uramnak az Erdélyi Fejedelem, Ő Nagysága Magyarországi Praefectusának, Tokai házáinak lévő és tartozó javainak Balogh János kulcsár kezében való Inventálása es mellé adatot Brevis Urbáriuma 1639. die 29 decembris.*”

volt öt db. fogas, egy asztal (szőnyegestől), két padszék, két karosszék, két ún. egyes szék, nagy örömlényre egy rostélyos karimájú pohárszék, egy ún. gyalog padszék és persze egy mázas kályhás kemence. A nagy szobából nyílt a kétablakos belső kis szoba (ún. belső kis ház), ahol szintén állt asztal és szék, de itt volt az ágy (paplanostól) és ebben a szobában — minden bizonnyal a falon függve — voltak az értékes (és kevésbé értékes) fegyverek., úgymint pl.: három aranyozott szablya, egy ezüstözött hegyestőr, pallos, ezüstözött lószerszámok, valamint puskák, kardok, harci csákány, tegez nyilakkal, egy paraszttőr stb. A házban volt még egy ún. első rekesztés és egy ún. belső rekesztés. Az előbbiben pl. egy mázas kemencét, míg az utóbbiban pl. búzát, kását, sót, mitöbb egy tonna zsendely szeget (!) tároltak. Az ún. asszonyház két ablakos, szűnyoghálóval. A ház összes ablakán vasrostély volt. Külön „sütő háza” is volt Debreczeniéknek. A tornácós udvarházhoz tartozott még egy ún. hátulsó, kétablakos öreg ház (azaz nagy szoba). Itt volt a konyha, benne egy jó kemence egy tálással, 14 db. óntányérral (stb.). A ház alatti pincében káposztát tartottak. Az ún. külső pincében ezidőtájt 20 hordó bor volt. Külön borház is tartozott az udvarházhoz, ahol 1639-ben 30 hordó óbort, 6 köből lisztet és 45 köből rozstot tároltak. Érdekesség, hogy a borház tornácában egy kaloda állt. A székérszínben egy szekeret és Debreczeni Györgynek öt lovát írták össze, és egy 200 köblös abrakkal teli szűszéket. Az udvarházhoz ezeken kívül még vincellérház, kapásház, asztalos ház és kovács ház tartozott, és persze még a nagy udvar és egy lugas kert. Debreczeni Tamásnak az inventárium után írt rövid urbárium szerint Tokajon 16 jobbágya volt és a következő majorsági szőlőket birtokolta: Kócsag, Barát, Csiszár, Bornemisza, Ladány, Óvári, Bartus, Tóth.⁵⁸

Debreczeni ezek közül Óvári nevű szőlőjét valamikor 1639 és 1645 között elveszthette, mert a végrendeletében már nem szerepel. De volt ezen kívül más szőlő is, amit megszerzett, pl. Szegedi Mihály által neki elzálogosított Bencze nevű szőlő, amit aztán a zálogosító árvái visszaszereztek tőle.⁵⁹ Tokaji szőlői közül legkorábban talán a Kócsag nevűt szerezte meg, ezt már — egy határbejárás tanúsága szerint — 1617-ben birtokolta.⁶⁰

58 Uo.

59 Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Sátorlajújhelyi Fióklevéltára (= BAZ m. Lvt. SFLvt.) V. 42. Tokaj város tanácsának iratai. 97. köt. Szerződésck, cgyességck, örökbcvallási jegyzőkönyvek. 1625–1636. 1086. fol.

60 A tokaji uradalom 1640. szept. 1-i urbáriumában olvashatjuk, hogy a „majorsági szőlők közül a Kozak-szőlőt Thurzó György Debreczeni Tamásnak...adta.” (ld. Makkai: i. m. 374. p. Makkainál hibásan szerepel a szőlő neve *Kozuk*nak.) E szerint valamikor 1611 és 1616 között jutott e szőlőbirtok Debreczeni kezére.

1617. március 30-án egy határbejárással állapították meg Tarcal mezőváros Tokajjal való határait. Ezen részt vett, mint tokaji prefektus, Debreczeni Tamás is. Mikor már nagy részén túl voltak, ebédidőre járván Debreczeni meghívta a határbejárás résztvevőit ebédre. A jegyzőkönyv ezt az ebédet, amit szellemesen egybekötötték a 28. határpont megállapításával, így írja le: „*Jutottunk ezentúl egy cserfa alá, holott Debreczeny Thomás Uram tokai praefectus az szerencsi tisztartót, Szikszay Mátyás Uramat, és Nánási Györgyöt több jó akaróival együtt ebéden megvendégelte, és ugyan ott egy üres butykos korsót fenékkal állatván, egy szürke követ tett Nánási Uram reá, elástanak és földhányást hattunk a korsón a fa tövében, ugyanott [ahol] Praefectus Uram két szolgáját megverték...*” Debreczeni Kócsag nevű szőlője Tokaj és Tarcal határán terült el, ezért olvashatunk róla a jegyzőkönyvben a következőképpen: „*Mentünk innét az Lőrinc deák, és Debreczenyi Tomás Urunk Kocsag nevű szölejének feliben, és ott a víz-árok partjain egy kő rakást hattunk földdel együtt, az mely kőrakás mégyen alá az határ az Lőrinc deák Décsi Jánosné és Debreczenyi Tomás Uram szőlők között való víz-árkon, mind a szőlők végéig.*”⁶¹ A tokaji Kócsag-szőlő zálogjogon való birtoklásában Brandenburgi Katalin erdélyi fejedelemasszony 1630. július 1-én, Gyulafehérváron kiállított oklevelében erősítette meg Debreczenit.⁶²

Tokaj földesura, Thurzó György nádor az említett határbejárás idején már nem élt. Fia, Thurzó Imre naplóbejegyzése szerint 1616. december 24-én „*Nagy Karácsony estén, fertály híján tíz órakor*” hunyt el Trencsén vármegyében fekvő bicsei kastélyában.⁶³ Debreczeni továbbra is tokaji prefektusként szolgált, immár a nádor özvegyének, Czobor Erzsébetnek és fiának, Thurzó Imrének. Czobor Erzsébet is elégedett lehetett szolgálataival, amit jól mutat, hogy neki adományozta a tokaji uradalomhoz tartozó Szabolcs vármegyei Vid és Téglás falvakban fekvő birtokrészeket. Ezek birtoklásában Bethlen Gábor erdélyi fejedelem, majd Brandenburgi Katalin fejedelemasszony megerősítette, utóbbi Gyulafehérváron, 1630. május 4-én kiállított oklevelében.⁶⁴ Zálogjogon bírt vidi és téglási porcióit 1633. júliusában adta el I. Rákóczi Györgynek.⁶⁵

Debreczeni Tamás tokaji prefektusságától kezdve (kimutathatóan) a peregrinus diákok egyik jeles pártfogója volt. Tornai P. Ferenc marburgi tanuló 1618-ban aján-

61 BAZ m. Lvt. SFLvt. V. 37. Tarcal város tanácsának iratai. 5. d. 46. sz. A jegyzőkönyv 1695-ből, 1781-ből és 1785-ből származó másolatai.

62 MOL F 1 Libri regii. 18. köt. 706–707. fol. Itt *Kolczagh* és *Kolchiagh* formákban szerepel.

63 MOL Mikrofilmtár C 882. d. Thurzó Imre naplója (3. p.).

64 MOL F 1 Libri regii. 19. köt. 64–65. p.

65 AFR 1044. sz. (1633.VI.28.), 1050. sz. (1633.VII.17.) Ura számára a birtokokat Róthy Orbán foglalta el, vette át 1633. július 10. és 12. között.

lotta neki egyik munkáját, Tornai P. Gáspár 1628-ban, Leidenben megjelent disputációját dedikálta neki.⁶⁶ Az egyházat pártoló és segítő intézkedései közismertek voltak, ennek bizonyosságaként hozhatjuk fel Milotai (Nyilas) Istvánt, aki 1617-ben Debreczenben napvilágot látott „*Az mennyei tudomány szerint való irtóvány...*” című könyvét Debreczeninek dedikálta, mint „*Az Isten Anyaszentegyházának kegyes patrónusának*”.⁶⁷ Később, 1637-ben, már pataki prefektus, amikor a puritánus Iratosi T. János „*Az ember életének boldogul való igazgatásának módjáról*” című Perkins-fordítását ajánlotta neki.⁶⁸ Végül, de nem utolsósorban Fröhlich Dávid európai hírű természettudósunk egy 1644-ben kiadott öröknaptárát ajánlotta Debreczeni Tamásnak, mint patrónusának.⁶⁹

1618-ban kitört Csehországban az a Habsburg-ellenes felkelés, amellyel kezdetét vette a nagy harmincéves háború, aminek első szakasza érintette Tokajt és személyében Debreczenit is. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem ugyanis a cseh rendekkel való kapcsolatfelvétel és a török szultántól kapott engedélyt követően megindult az új uralkodó, II. Ferdinánd ellen. Debreczeni ura, Thurzó Imre is csatlakozott hozzá, ami többek között a stratégiaileg fontos helyen fekvő Tokaj vára szempontjából lehetett lényeges Bethlen számára. Debreczeni Tamás 1619 augusztusában részt vett Füzy István és mások mellett a királyi Magyarországon folyó toborzás irányításában.⁷⁰ Lehetséges, hogy már ekkor személyes ismeretségbe került későbbi urával, a hadjárat előkészítésében fő szerepet játszó I. Rákóczi Györggyel. Bethlen Rákóczinak szeptember 3-án részletes memoriálét küldött, melyben elsorolta a teendőket. Ezek közé tartozott értesíteni Thurzó Imrét, hogy tokaji prefektusa, azaz Debreczeni, minél több hajót gyűjtsön össze az erdélyi hadsereg átszállítására. Szeptember 5-én Bethlen Egri Istvánnal üzent Abaffy Miklós tokaji kapitánynak, hogy a Tiszán Tokajnál készítsen hajóhidat, hogy a hadak átkelhessenek, végül azonban Bethlen nem Tokajnál, hanem Kenézlőnél kelt át a Tiszán szeptember 17-én.⁷¹ Arról nincsen adatunk, hogy Debreczeni Tamás akármilyen módon részese lett volna a hadjárat további eseményeinek. Annyi bizonyos, hogy Abaffy Miklós to-

66 RMK III. 1225., 1426. Tornai P. Ferenc művének egyetlen ismert példánya a Sárospataki Református Kollégium Oroszországba elhurcolt könyvei között van (Dienes Dénes főigazgató szíves közlése).

67 RMK I. 474 — RMNY 1134.

68 RMK I. 670 — RMNY 1683.

69 RMNY 2047.

70 Nagy László: Adalékok Bethlen Gábor honvédelmi politikájához uralkodásának első éveiben (1613–1619). In: Hadtörténeti Közlemények. Új f. 9. (1962) 1. sz. 141. sz. (vö. *Uő.*: Hajdúvitézek. 209. p.)

71 *Csorba Cs.*: i. m. 116. p.

kaji várkapitány részt vett a felvidéki harcokban. (Ő volt az, aki a Sáros vármegyei Szebennél 1619. december 4-én szétszórta Homonnai Drugeth György csapatait.) Debreczeninek a kapitány távollétében minden bizonnyal Tokajban kellett helytállnia. Ura, Thurzó Imre a hadjárat egyik legjelentősebb szereplője lett. Az 1621. október 11-én Nikolsburgban megkezdődött béketárgyalásokon Bethlen tárgyaló biztosait ő vezette. Néhány nappal később, október 19-én azonban meghalt. A békét december 31-én kötötték meg. A nikolsburgi béke Debreczeni életét is alapvetően meghatározta, befolyásolta, hiszen azzal, hogy Bethlen megkapta a hét felső-magyarországi vármegyét (Szatmárt, Szabolcsot, Ugocsát, Bereget, Zemplént, Borsodot és Abaúj-t), az erdélyi fejedelem alattvalója lett, mitöbb mivel több jelentős uradalom (pl. a munkácsi, ecsedi) mellett a tokaji is Bethlen kezére jutott, 1622-ben már a nagy fejedelmet kellett urának tekintenie.

Bethlen Gábor olyannyira számított szolgálataira, hogy kinevezte fejedelmi prefektussá és erdélyi tizedfőrendátorrá.⁷² Debreczeni Tamás nem örült a nagy megtiszteltetésnek (és a tulajdonképpeni karrierbeli feljebb emelkedésnek): „*Hadtam ezt el [ti. a tokaji prefektusságot] akaratom ellen, mert az Fejedelem vitt el onnét Erdélyben Anno 1622.*”-írja végrendeletében. Ehhez még hozzáteszi: „*Löttem Erdélyi Praefectus kedvem ellen. 1623.*”⁷³ Nyilván egyrészt megszerette Tokajt, másrészt nem akart távol kerülni szűkebb pátriájától és birtokaitól. De nem mondhatott nemet, családjával Erdélybe, Gyulafehérvárra kellett költöznie.

Debreczeni 1623 elején vette át az erdélyi fejedelmi birtokok irányítását, beleértve a Partiumban és a hét vármegyében fekvőket is. Két fennmaradt, 1623. márciusi Bethlen Gábornak írt jelentése a fejedelmi birtokok állapotának megkezdett felmeréséről szól. Megtudjuk, hogy először a kővári uradalmat, majd a szamosújvárit járta be, utóbb Radnótra, Marosújvárra, Enyedre, Balázsfalvára és Gyulafehérvárra, valamint Vicére, Bábólnára, Dévára és Hunyadra ment.⁷⁴ Érdekes, hogy például a tokaji uradalom élére, amely fejedelmi birtokként alá tartozik, nem neveznek ki prefektust. Az uradalom ügyeit közvetlenül az udvarbíró (provisor) irányítja, de maga a tokaji prefektus, úgy tűnik, továbbra is Debreczeni, amit alátámaszthat Bethlen Gábornak 1628. szeptember 19-én Ecsed várában, Zombori Péter tarcali lakosnak kiállított oklevele, melyben ő a fejedelmi jószágok tokaji és

72 *Trócsányi Zsolt*: Erdély központi kormányzata. 1540–1690. Bp., 1980. 325–326. p.

73 Végrendelet I. p. (vö.: AFR 1443., 1485. sz.)

74 MOL F 12 Lymbus. IV/4/23. sz. 1623.III.23., 25. sz. 1623.III.28. A Bethlen alatti gazdálkodás menetére, gyakorlatára ld. AFR. 1340. sz. DT-RGy.

erdélyi prefektusaként szerepel.⁷⁵ Debreczeni Tamás erdélyi tisztségviselésének gazdaságtörténeti jelentőségén túl, kormányzattörténeti jelentősége is van, hiszen bár már 1591-ből van nyom a fejedelmi prefektusi tisztre, ő az első, akit név szerint ismerünk, és valószínűleg nem túlzunk, hogyha kijelentjük, hogy minden biznnyal alatta épül ki, telik meg tartalommal a prefektusság szervezete ill. intézménye. Kormányzattörténeti jelentősége emellett abban áll, hogy Debreczeni viseli egyúttal a tizedfőarendatori (tizedfőbérleői) tisztséget is, az erdélyi fejedelemség történetében egyébként egyedülálló módon, hiszen sem előtte, sem utána senki sem viseli egyszerre e két országos (kincstári) főtisztséget. Az ő távozása után a prefektusok vicearendatoroként felelnek a tizedügyekért, a főarendatori tisztséget pedig előtte és utána is szinte mindig egy erdélyi főúr viseli.⁷⁶

A gazdaságirányítás egy kézben történő összefogásában jól látható Bethlen Gábor fejedelem központosító politikája. Ennek végrehajtója és megtestesítője volt Debreczeni, akit a kincstári jogok és jövedelmek szigorú érvényesítése miatt az erdélyi urak nagy része gyűlölt.⁷⁷ A fejedelem viszont elégedett volt vele, amit birtokadományokkal is kimutatót. A Maros menti Radnót várában 1625. július 12-én kiállított adománylevelében megerősítette Debreczeni Tamást és feleségét, Tarjánynyi Margitot, valamint gyermekeiket a Szatmár vármegyei Ombod és Amac falvak (zálogjogú) birtoklásában.⁷⁸ Ezeket ugyanis Debreczeni már korábban zálogba vette, mert azokat már 1623. március 23-án, a fejedelemhez írt levelében birtokaként említi,⁷⁹ Bethlen ezen adománya II. Ferdinánd király Bécsűjhelyen, 1625. augusztus 25-én kiadott oklevelével nyert végső megerősítést.⁸⁰ Bethlen Gábortól legnagyobb donációját 1626. augusztus 26-án kapta Gyulafehérváron, amikor is a fejedelem örökjogon neki és feleségének adományozta a szintén Szatmárban fekvő Pálfalvát, Remetét és Vasvárit.⁸¹ Ezt II. Ferdinánd Bécsben 1627. január 25-én kiállított oklevelével erősítette meg.⁸² Végül egy 1630-ban, az idegen kézre került

75 MOL F1 Libri regii. 18. k. 42. fol. Debreczeni névéhez itt hozzáteszik a tokajit: „*Thomas Debreczeni alias Tokai*”.

76 Trócsányi Zs.: i. m. 325–326., 328. p. Prefektusi és főarendatori tisztsége mellett egy 1624. február 4-én kelt fejedelmi oklevél a *gyulafehérvári udvar és a tizedszedők udvarbírójaként* említi (MOL F1 Libri regii. 13. köt. 41. fol.).

77 Magyarország története 1526–1686. 1. köt. Szerk.: R. Várkonyi Ágnes. Bp., 1987. 911. p. (vö. Trócsányi Zs.: i. m. 326. p.)

78 MOL F 1 Libri regii. 15. köt. 40–41. fol.

79 MOL F 12 Lymbus. IV/4/23. sz.

80 MOL A 57 Magyar Kancellária Levéltára. Libri regii. 7. köt. 414. p. (vö.: MOL E 227 Magyar Kamara Archivuma. Libri donatorum. 1. köt. 75. p.)

81 MOL F 1 Libri regii. 14. köt. 14v–15v. fol.

82 MOL A 57 Libri regii. 7. köt. 638–640. p. (vö.: MOL E 227 6. köt. 178. p.)

szatmári várbirtokokról készült jegyzékből értesülünk arról, hogy a fejedelem Apácafalvát (10 jobbággal) Debreczeninek „conferálta”.⁸³

Fejedelmi prefektussága alatt tehát tovább gyarapítja birtokait, és minden bizonnyal ingó vagyonában is gazdagodik. (Címereket és zászlót ebben az időben készített magának.⁸⁴) Bár az erdélyi urak nemigen szívlelik, Debreczeni az udvarban fontos kapcsolatokra tesz szert, pl. közelebbi — talán baráti — kapcsolatba kerül keresdi Bethlen Ferencsel, aki ekkor (kb. 1625-től) udvari főasztalnok, majd főudvarmester, vagy Kemény Jánossal, a későbbi fejedelemmel, legalábbis erre utal 1645-ös végrendelete.⁸⁵

Jelen munkában nem célunk bemutatni Debreczeni Tamás erdélyi prefektusi működését, csupán megjegyeznénk, hogy személye a gazdaság Bethlen alatti fejlődésében döntő szerepet játszhatott, amint szintén fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy az 1620-as években prefektusként ő irányította tulajdonképpen a gyulafehérvári fejedelmi palota építkezéseit is.⁸⁶ Egy 1635-ös I. Rákóczi Györgynek írt levelében a következőket írja a Bethlen alatti építkezésekről: „Az szegény idvezült fejedelem épöleteiben, hogy sok és nagy fogyatkozások vannak, egyéb nem hozta, hanem az hamar való építés, minden épöletekkel felette igen sietett szegény.”⁸⁷

Debreczeni — tisztségének (is) köszönhetően — Bethlen Gábor bizalmi emberei közé tartozott, amit jól mutat, hogy nemcsak szorosan hatáskörébe tartozó feladatokkal, hanem igazán bizalminak tekinthetőkkel is megbízta őt a fejedelem, mint amilyen volt pl. a Szombathelyi Márton hűtlenségi ügyében való nyomozás (Mikó Ferencsel együtt).⁸⁸

Bethlen Gábor fejedelem 1629. november 15-én halt meg. Végrendeletére Debreczeni jegyezte fel: „*Szegény Fejedelem testamentuma*”.⁸⁹ Bethlen halála után néhány hónapig még Brandenburgi Katalin szolgálatában állt, mert 1630. január 28-án a fejedelemasszony megbízásából fejedelmi prefektusként és tizedfőarenda-

83 MOL E 156 U ct C 47:5

84 Végrendelet 10–11. p. Debreczeni Tamás 1645-ös végrendeletében írja, hogy 20 évvel korábban, tehát 1625-ben készítette őket.

85 Végrendelet 9. p.

86 Biblioteca Documentara „Batthyaneum” Alba-Iulia. Az Erdélyi Káptalan Levéltára. 1259. sz. (DT-BG 1629.IX.13.), 1261. sz. (DT-BG 1629.XI.6.); AFR 1471. sz. (DT-RGy 1635.VII.22.).

87 AFR 1471. sz.

88 Az öreg Toldalagi Mihálynak az öreg Rákóczi György fejedelem tanácsának és Marosszék főkapitányának emlékeztül hagyott írása. In: Bethlen Gábor krónikásai. Összeáll.: Makkai László. Bp., 1980. 153. p.

89 AFR 1966. sz.

torként oklevelet állított ki Gyulafehérvárott,⁹⁰ ahol három nappal korábban összeült az országgyűlés. Ekkor temették el a fejedelmet és minden bizonnyal a rendek ekkor érték el, hogy távozzon tisztségéből. Utódja vicearendatora, Száraz Mátyas lett. Nem tudjuk, mikor hagyta el Erdélyt, talán 1630. februárjában tért haza, hogy ott legyen Szatmár vármegye február 28-án tartott közgyűlésén, ahol őt a hét felső-magyarországi vármegye átadását ill. visszacsatolását végző (megyei) biztosok közé választották.⁹¹ Március 30-ra a feladatot elvégezték, Debreczeni ezek után — ha ugyan egyáltalán személyesen részt vett benne — feltehetően egy kis időre visszatért Gyulafehérvárra, hogy személyesen érje el a fejedelemasszonytól a már említett vidi és téglási porcióiban (máj. 4.), majd Tokajon lévő Kócsag szőlőjében (júl. 1.) való megerősítését.

Debreczeni Tamás életének következő két évéről jóformán semmit sem tudunk. Egy 1634-es levelében utal arra, hogy 1631-ben már szatmári birtokain gazdálkodik.⁹²

Nem élhette azonban sokáig a birtokos nemesek hétköznapi életét, mert 1632. szeptember 1-től I. Rákóczi György magyarországi birtokainak prefektusa lett. Újra költöznie kellett az immár 62 éves Debreczeninek, mégpedig a Zemplén vármegyei Sárospatakra. Itt a ma is álló, későbbi trinitárius kolostorban lakott.⁹³ Családja úgy tűnik, nem tartott vele, felesége és immár felnőtt gyermekei Pálfalván maradtak. Debreczeni bokros teendői miatt csak ritkán tudott hazalátogatni, inkább instrukciókat adva, felesége által irányította szatmári birtokait. Felesége 1639-ben bekövetkezett halála után 1640. április elsején Pálfalván tartózkodva úgy rendelkezett, hogy pálfalvi udvarházához tartozó birtokait a továbbiakban legidősebb fia, Debreczeni János irányítsa. Debreczeni Tamás részletes rendelkezést tett, rögzítve, hogy a birtokain már meglévő terményekből miből mennyit ad fiának és kikötve, hogy a „*mindennemű proventusról akármiből, és akármilyen névvel nevezhetők lennének, igaz ratiot, regestrumot tartson, s az mikor én kívánom, számot adjon, mely jövedelmek fele, éppen mindenekből, maga s szolgálai tartására övé legyen, az fele pedig ez után adminisztrálandó jövedelemnek 1 aprilis kezdvén, én számomra tartassék*”.⁹⁴

90 MOL R 210 Tunyogi József Gyűjtemény. 2. t. 1630.

91 *Henzsel Ágota*: Szatmár vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1629–1634. II/1. Nyíregyháza, 1996. 36. p.

92 AFR 1386. sz.

93 *Détshy Mihály*: A sárospataki egykori trinitárius kolostor építéstörténete. In: A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve. XX. Miskolc, 1983. 73. p.

94 MOL P 88 Desseswffy cs. lvt. 15. cs. 34. t. A rendelkezés itt található példánya másolat lehet.

Debreczeni hosszas és igen megbecsült tisztviselői pályája folyamán jelentős vagyont gyűjtött össze. Szatmár vármegyei nemesként főként itt voltak birtokai, de Zemplén, Szabolcs és Bereg vármegyékben is rendelkezett birtokokkal. Szatmár vármegyében Pálfalvát, Remetét, (Batiz)Vasvárit örökjogon, amaci, ombodi és szentmártoni porcióit zálogjogon birtokolta (mint egyébként az összes többi ingatlan vagyónát). Birtokrésze volt szülőfalujában, Királydarócon is,⁹⁵ továbbá háza és szőlői Szatmáron. Zemplénben ill. a Hegyalján a már említett tokaji házán és szőlőin kívül, Tolcsván és Tállyán is rendelkezett házzal és (Patkó, Dosza, Fekete, Hasznos és Hetény nevű) szőlőkkel, melyeket I. Rákóczi György adott neki,⁹⁶ és egy részbirtokkal a Sárospatak közelében fekvő Kisdobronyban. Bereg vármegyében Nagydobrony nevű falut birtokolta, Szabolcs vármegyében pedig Viden és Tégláson kívül Encsencsen volt egy porciója.⁹⁷ Ennek a tekintélyes középirtoknak a központja a pálfalvi udvarház volt.

Azt, hogy Debreczeni ingó vagyona is jelentős lehetett, tokaji házának ismertett 1639-es inventáriumá sejtetni engedi. Pálfalvi udvarháza és szatmári háza sokkal gazdagabban lehettek berendezve, de sajnos mindezidáig ezek inventáriumát nem találtuk. Mégis Debreczeni Tamás gazdagságát illetően néhány adalékkal még szolgálhatunk. Végrendeletében említi a következőt: „*Res mobilisimből: szőnyegekből, paplanokból, arany s ezüst marhákból még csak óntálakból is kiadtam szegény édes leányaim részeseket*”. Ugyancsak végrendeletében írja, hogy leányai kiházásítása után az egyiknek 3600 Ft-ot, a másiknak 5000 Ft-ot adott birtokvásárlásra, mi több 3000 Ft-ot hagyott három leányunokájának és hagyott készpénzt Mihály öccsére és inasára is.⁹⁸ Gazdagságáról árulkodik az a három fennmaradt tárgyi emlék, két pohár és egy bronz, amely személyéhez köthető. Az egyik pohár, amelyet ma a sárospataki Rákóczi Múzeum őriz, 1638-ban készült, a hitelesítő jegy tanúsága szerint Sárospatakon.⁹⁹ A másik pohár Fruzsina leányának készült, mégpedig

95 MOL E 158 LV. Szatmár. 1666. d. (mf.) 1454. p.; *Borovszky*: i. m. 92. p.

96 Király-daróczy Debreczeni György végrendelete 1659-ből. Közli: Dohy Antal. In: Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez. 3. (1898) (A továbbiakban: AZT 1898.) 94. p.; AFR 4152. sz. (DT-RGy 1645.X.2.)

97 Végrendelet 8. p.; MOL E 158 LV. Szatmár. 1666. d. (mf.) 1468. p.

98 Végrendelet 5., 7. p.

99 Magyar Nemzeti Múzeum. Lelt. sz.: Poc. Jank. 4. A pohár leírása a következő: ezüst pohár, melynek kívül-belül aranyozott szája körül vésett levéldísz, felfelé szélesedő hengeres testén poncolt, cápás díszítés, clől vésett koszorúban a család címere (kardot tartó griff) DEBRECZENI THAMAS 1638. körirattal. Mérete: 6,3×10,6 cm. (A tárgy leírását a leíró kartonról vettem.) E pohár jelenleg a sárospataki vármúzeum *Rákócziak dicső kora* c. állandó történeti kiállításának I. termében tekinthető meg.

1622-ben Kolozsváron.¹⁰⁰ Az aranyozott ezüst bross, melybe (babérkoszorúban) ugyancsak a család címerét vésték, 1627-ben szintén neki készítették.¹⁰¹

Debreczeni magas fizetést kaphatott mindenhol, azonban csupán ezáltal nem szerezhetett volna ilyen nagy vagyont. De ő urai vagyona mellett a sajátjával is jól sáfárkodott. Tisztségviselésén kívül saját majorgazdálkodást és kiterjedt kereskedést folytatott.¹⁰² Nagyrészt az ezekből nyert pénzből vette és fejlesztette majd minden jószágát.

Debreczeni Tamás e nagy vagyonát végül egyetlen életben maradt fia, György örökölte. Mint említettük tizennégy gyermeke született Tarjányi Margittól, és közülük csak öt: János, György, Zsigmond, Fruzsina és Judit élte meg a felnőttkort. Legidősebb fiáról, Jánosról alig tudunk valamit. János, testvérével, Györggyel a Keresztúri Pál vezette híres gyulafehérvári kollégiumban tanult.¹⁰³ Arról már írtunk, hogy édesanyja halála után ő vette át a családi birtokok — legalábbis a központi szatmári birtokok — irányítását. Ekkor már nő ember volt: 1638. június 15-én Szatmáron feleségül vette, szentmártoni Farkas Zsófiát, Fruzsina nővérének mostohalányát. A menyegző egyébként — mint az a Debreczeni Tamás által Melith Péternek küldött esküvői meghívóból kiderül — az előző év november 11-re volt kitűzve, de akkor elmaradt, mivel az apósjelölt sógornak, Farkas Istvának a pozsonyi országgyűlésen kellett részt vennie.¹⁰⁴ A házasságból egy fiú született, akiről azonban csupán annyit tudunk, hogy „kicsiny” korában meghalt.¹⁰⁵ Debreczeni János 1645. június 22-én hunyt el Pálfalván.¹⁰⁶ Édesapja I. Rákóczi

100 Magyar Nemzeti Múzeum. Lelt. sz.: Poc. Jank. 38. A minden bizonnyal Debreczeni Tamás által megrendelt ezüst pohár, kívül-belül aranyozott, felfelé és az alsó sáv kivételével gyapjas díszítés borítja. Elöl vésett, a babérkoszorúban lévő családi címer körirata: DEBRECZENI FRUSINA 1622. Mérete: 9×12,3 cm. (A tárgy leírását a leíró kartonról vettem.) E pohár is a sárospataki vármúzeum állandó kiállításán látható.

101 *Csergheő Géza*: Ösmeretlen czimerek hazai ötvösművekben. In: *Archeológiai Értesítő Új. f. 11.* (1891) 203–204. p. (rajzával). A bross valószínűleg Erdélyben készült. Őrzési helye előtünk jelenleg ismeretlen.

102 *Makkai L.*: i. m. 668. p.

103 *P. Szathmáry Károly*: A gyulafehérvár-nagyenyedi Bethlen főtanoda története. Nagyenyed, 1868. 42. p.

104 MOL P 707 Zichy es. zsélyi lvt. fasc. 219. nr. 445. (vö.: A Dunamelléki Ref. Egyházkerület Ráday Levéltára. B/15 Daróczy Zoltán genealógiai gyűjteménye. Debreczeni család.); MOL E 190 3. t. 12. sz. Debreczeni Tamás konvenciója (15–19. fol.) 18. fol.: „Anno 1638 die 28 May Makovicai udvarbíró Sárosi Márton urammal csináltattam az fiam Debreczeni János lakodal-mára iveg poharakat...”

105 Végrendelet 5. p.

106 Uo. Lehetséges, hogy a nagy 1645-ös felső-magyarországi pestisben halt meg.

Györgynek 1645. július 5-én Pálfalván írt leveléből tudjuk, hogy július 2-án temették el Szatmáron.¹⁰⁷

A középső fiúról, Györgyről tudjuk a legtöbbet. Az előbb említett sógor, Farkas István 1634. szeptember 24-én Szatmárról írt Debreczeni Tamásnak szóló levelében vele kapcsolatban a következőt ajánlja apósának: „...nekem tetszenék hogy Debreczeni Györgyöt az Kardinálhoz kellene inasnak szerezni, mivel bornemisza és jó erkölcsű szelid, ott jó állapotja, hitele és becsületi lenne, kegyelmednek és mindnyájunknak az Ura által szolgálhatna, Primas Hungariae lévén egy szóval, kettővel, nagy dolgokat mind őfelsége előtt, mind másutt véghez vihetne. Erre mentől hamarább gondot kellene kegyelmednek viselni.” Majd hozzát teszi még: „Akár a Kardinálhoz, akár Kancellár Uramhoz, ahová kegyelmednek is inkább tetszenék, el kellene mentől hamarább szerezni.”¹⁰⁸ Érdekes, hogy (az ellenreformáció klasszikus korszakában) felvetődhetett: a protestáns erdélyi fejedelem protestáns főemberének fia a magyarországi katolikus egyház primásának, az esztergomi érseknek a szolgálatába lépjen. Debreczeni vejének felvetése semmi estre sem lehetett kőszá ötlet, a fent idézett levélrészlet megfogalmazásból kitűnik, hogy annak reális esélye volt. Nem tudjuk, vajon tényleg megpróbálta-e Debreczeni fiát Pázmány Péterhez beajánlani, de az biztos, hogy majd egy évvel az előbb idézett levél után azzal a kéréssel fordul urához, I. Rákóczi Györgyhöz, engedélyezze, hogy középső fia Bethlen István udvarában szolgálhasson. Az 1635. augusztus 23-án kelt levélben a következőket olvashatjuk: „Egy fiam ... mintegy 11 esztendőskorában igen hosszas betegségben esék, majd egy esztendeig fekvék, életre fordulást senki soha nem remélhette, minden nap és órán csak halálát vártuk, mindazáltal az Úristen sok nyomorusági után megtartá életét, de elméjében annyira megfogyatkozik, hogy immár grammatikában lévén, éppen mindeneket elfelejtett, úgy annyira ismét az Ábécén kezte tanulását, de ugyan nem tanulhata semmi haszonra valót, most is nincsen memoriája szegénynek, igen igen hamar elfelejt mindeneket, nem arra való, hogy valamely oly udvarban tudna szolgálni, de mégis szintén csak házamnál nem tartanám, hogy valamit kívül házamon is láthatna, ha Nagyságodnak ellene nem találnék cselekedni az Bethlen István Uram udvarába adnám, közel lévén házamhoz, ha valami nyavalyája történnék is, kitől Isten oltalmazza, mégis gondját viselhetné az anyja, mert elméjében most is nem jó egészséges, félő ismét meg ne bántodják, hogy ha pedig Nagyságodnak ellene lehetne házamnál tartom csak nyavalyást.”¹⁰⁹ A fejedelem választát nem ismerjük, de ha igenlő lett volna és

107 AFR 4193. sz.

108 AFR 1280. sz.

109 AFR 1478. sz.

Debreczeni György beállt volna Bethlen István szolgálatába, akkor sem maradhatt sokáig a következő esztendő eseményei, azaz Bethlen Rákóczi elleni lázadása miatt. Legközelebb, 1639-ben Györgyöt — mint fentebb írtuk — már Tokajban találjuk, valószínűleg itt lakik, és ő irányítja, ill. felügyeli édesapja itteni birtokait. 1642-ben már házas ember. Felesége özv. Szikszay Pálné szül. Ványay Ilona.¹¹⁰ Az ő halála után másodszor is megházasodik: (az ugoc sai nemesi családból származó) Göde Juditot veszi nőül. Második felesége korábban már kétszer megözvegyült: első férje Torday János, a második Anarcsy György volt.¹¹¹ Debreczeni Györgynek két fia születik: Gábris (Gábor) és Ferenc (1645-ben), akik közül csak utóbbi, második házasságából származó gyermeke éli meg a felnőttkort.¹¹² 1650-ben édesapja halálát követően, mint egyetlen fiúörökös, ő örökli a családi vagyont. A birtokokat tovább gyarapítja pl. a Szatmár vármegyében fekvő lázári és homoki jószágokkal. 1659-ben végrendelezik felesége és egyetlen fiúörököse, Ferenc számára.¹¹³ Utolsó róla ismert adatunk egyben jelzi egyébként ismeretlen karrierje csúcását: 1662-ben Szatmár vármegye alispánja.¹¹⁴

Debreczeni Tamás harmadik, egyben legfiatalabb fiáról, Zsigmondról, idősebb bátyjához hasonlóan keveset tudunk. Vele kapcsolatosan úgy is fogalmazhatnánk, hogy haláláról sokkal többet tudunk, mint életéről. Debreczeni Zsigmond a pataki iskola tanulója volt. Itt, mint osztálytársa, együtt nevelkedett a későbbi II. Rákóczi György fejedelemmel.¹¹⁵ Ifjúkorát tehát Sárospatakon, apja közelében töltötte, majd megházasodott és született egy fia, aki azonban még kis korában meghalt.¹¹⁶ Úgy tűnik, Debreczeni Zsigmond feleségével édesapja Bereg vármegyében fekvő nagydobronyi birtokán élt és gazdálkodott. Felesége 1645. szeptemberében valószínűleg a nagy pestisben halt meg. Chernel György Sárospatakról, 1645. szeptember 22-én I. Rákóczi Györgynek írt levelében a következőképpen említi halálát: „...*Praefectus Uram is ma mene Dobronban, szegény menyé, Debreczeni Zsigmondné testét, hogy idehozza temetni, ismerte Asszonyunk Őnagysága azt az emberséges, jó erkölcsű menyecskét...*” Chernel ebben a levelében így ír a pestisről:

110 MOL O 66 Lceszi konvent mutatója. 1642.

111 AZT 1898. 94. p.; RL B/15 Daróczy-gyűjtemény. Daróczy család. Debreczeni György halála után negyedszer is megházasodik: Sulyok Ferenchez megy hozzá.

112 Végrendelet 5., 10. p.; AZT 1898. 94–95. p. Debreczeni Gábrisról nem tudjuk, hogy édesapja melyik házasságából született.

113 AZT 1898. 94. p.

114 *Nagy I.*: i. m. 263. p.

115 *Szilágyi Sándor*: Lorántffy Zsuzsanna. In: *Uő*: Rajzok és tanulmányok. 1. köt. Bp., 1875. 289. p.; *Gervers-Molnár Vera*: Sárospataki sírmlékek. Bp., 1983. 61–62. p.

116 Végrendelet 5. p.

„sok pestist értem, de ilyet soha nem.”¹¹⁷ Debreczeni Zsigmond október elsején, vasárnap temette el feleségét, majd két nappal később, október 3-án követte őt a sírba. Édesapja másnap a következőket írja a fejedlemhez címzett levelében: „Szegegy Debreczeni Zsigmond fiam minthogy vasárnap ugyan felesége temetésén megbetegedék, el kelle hagynom hétfőn és noha kedden haza siettem, de csak úgy érkeztem, egy tukmon szülés alatt elvötte az Úristen azt is töllem, én sem vagyok részetlen az Úristennek látogatásiban, csak Ő szent felsége adja a békességes türésnek, szenvedésnek lelkét, legyen az ő szent akarátja.”¹¹⁸ Debreczeni Tamás Zsigmond fiát a sárospataki református (a mai katolikus) templomba temette el, minden bizonnyal felesége mellé. A templom kutatásakor előkerült a temetésére készült és a sírjába helyezett festett halotti zászlaja. Az 52x42 cm nagyságú selyem zászló közepén ovális mezőben teljesen elmosódott címere áll. Keretezésének feliratából ennyi olvasható: D[o]M[inu]S SIGIMUNDUS DE KIRÁLYDARÓC QUI OBIIT D... OCTOBRIS... AETATI SUAE.¹¹⁹

Debreczeni Tamás idősebbik leánya, Fruzsina (Eufrozina) szentmártoni Farkas István Szatmár vármegyei nemeshez ment férjhez,¹²⁰ aki 1635 és 1640 között szatmári alispán volt.¹²¹ Menyegzőjüket Szatmáron tartották 1627. május 31-én.¹²² Ez alkalomra készülhetett Fruzsina számára a fent leírt aranyozott ezüst bross. Házasságukból három leány született: Mária, Erzsébet, Judit. Debreczeni 1645-ös végrendeletéből tudjuk, hogy Fruzsina lánya házasságakor birtokvételre 3600 Ft-ot adott férjének, aki a pénzből meg is vette Lónyai Zsigmond borhídi részbirtokát. Debreczeni Fruzsina édesapja ismert végrendelkezése időpontjában már nem élt. Három leányának nagyapjuk összesen 3000 Ft örökséget hagyott.¹²³ Az örökség végül is kétféle oszlott, mert a legidősebb leány, Farkas Mária felnőtt kora előtt elhunyt. Farkas Erzsébet Paxi László felesége lett, majd ennek halála után Barkóczy Jánoshoz ment feleségül. Első házasságából két leánya született: Judit (Becsky Györgyné) és Klára (Holló Zsigmondné), második házasságából pedig egy fia, Barkóczy Ferenc, akitől a Barkóczy-család bárói vonala származott. Debreczeni

117 AFR 4159. sz.

118 AFR 4150. sz.; Végrendelet 5. p.

119 *Gervers-Molnár Vera*: i. m. 61. p. Debreczeni Zsigmond 1977-ben restaurált halotti zászlaját a sárospataki Rákóczi Múzeum őrzi (Lelt. sz.: 77.522).

120 Végrendelet 5. p.; AZT 1898. 96. p.

121 *Künstlerné Virág Éva*: Szatmár vm. közgyűlési jegyzőkönyvcsinek regesztái. 1635–1640. II/1. Nyírcgyháza, 1997.

122 MOL P 707 Zichy cs. zselői lvt. fasc. 13. nr. 162. (vö.: RL B/15 Daróczy-gyűjtemény. Debreczeni család.)

123 Végrendelet 5. p.

Fruzsina harmadik leánya, Judit először Ujhelyi Istvánhoz ment feleségül, majd férje halálát követően másodszer Dessewffy Jánossal kötött házasságot. Neki az első házasságából egy fiú (Ferenc) és két leány (Erzsébet és Mária), a másodikból pedig két leánya (Judit és Klára) született.¹²⁴

Debreczeni Tamás Judit leánya márkusfalvi Máriássy Ferenchez, Rákóczi Pál árvaának későbbi prefektusához ment férjhez.¹²⁵ 1631-ben már házasok voltak, amit egy tárgyi emlék bizonyít, egy aranyozott ezüst paténa, amelyet Debreczeni Judit és férje, Máriássy Ferenc adományozott abban az évben a berzétei református templomnak (talán a házasságkötés alkalmából?). A paténa közepén a Debreczeni-címer látható, sisakdíszének két oldalán D I monogrammal.¹²⁶ (Debreczeni egyik levelében Máriássyt „jó fiam... Uram”-nak nevezi.¹²⁷) Házasságukból egy fiú született: Ferenc, akire anyai nagypapja 5000 Ft-ot hagyott. Debreczeni Judit valamikor 1645 előtt halt meg.¹²⁸ Ifj. Máriássy Ferencnek és feleségének, Gehöczy Évának két fia (Miklós és Gábor), és két leánya volt (Éva és Klára).¹²⁹

Debreczeni Tamásnak két öccse volt: Debreczeni Mihály és Daróczy István. Mihály nevű öccsének ő szerzett nemességet, amikor is saját nemeslevelébe belefoglaltatta felesége neve mellett az övét is. Végrendeletében elég elmarasztalóan ír róla, többek között ezeket: „*promoveáltam volna is örömet jó tisztekre, mikor az Úristen nekem módot adott volna abban, de semmiképpen nem fogadta szómat az édes öcsém, sőt még magamnál is, fizetésemért nem akart szolgálni, fő helyekre kommandáltam, jó akaró uraim által, mind az mi kegyelmes Urunkhoz Uraságában és gróf Bethlen Uramhoz Ónagyságához is gubernátorságában, hozzá építvén három lóval, mindennel, köntössel is, de mindenekül csak elment búcsúvéttlen, hogy látta, hogy elő nem vehetem, kértem azon, ha másutt nem lakhatik, hogy ne gyalázatoskodjék miatta, lakjék házámnál, két lóra fizetése jár míg élek és él, vagy valamelyik jószágomnak vagy udvarházamnak viselje gondját, jobb ő nevedjék belőle, de nem kellett az édes öcsémnek semmi jó akaratom, csak lovat is 13mat attam Ó kegyelmének egyszer is másszor is szerszámostól, azon kívül köntössel tartottam esztendőről esztendőre ez mai napig, mert mostan is páfalvi házamtól hordos borok, verő dizsna, búzája és minden esztendőben egy egy vég karasiája jár. Az minemű állapotomban forgattam, akarván házassága után is előrevinni, örömet*

124 AZT 1898. 96. p.

125 Turul 12. (1894) 90. p.; MOL E 190 AFR 5. t.

126 A paténa jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum állandó történeti kiállításának 7. termében tekinthető meg.

127 AFR 1338. sz. (DT-RGY 1634.III.8.)

128 Végrendelet 5. p.

129 Turul uo.; MOL P 491 3. cs. 1. t. Genealógiák.

megházásítottam volna jó helyekre, de azt sem akarta én általam, hanem erdélyi prefektusságomban házasult meg hívem nélkül egy kurva nemzetből, olykor adta hiremmé, mikor immár meg is esküdtek volt...” Debreczeni azonban — mint írja ezután is segített neki, pl. felesége zálogban lévő birtokát ő váltotta ki. Végrendeletében 200 Ft-ot hagyott öccsére és ezen kívül életfogytiglan biztosította számára a fent említett ellátást. Debreczeni Mihálynak egy leányáról esik említés, akinek viszont még nevét sem ismerjük.¹³⁰

Debreczeni Tamás másik öccsét Daróczy Istvánnak hívták. Neve után felmerül a gondolat, hogy esetleg féltestvérek lettek volna, de ezt cáfolja Debreczeni erre vonatkozó, végrendeletében található egyértelmű megfogalmazása: „*Daróczy István Uram öcsémmel egy Atyánk, Anyánk volt*”.¹³¹ Nem tudjuk mikor született, csak azt, hogy 1621-ben még ifjú legény volt.¹³² Ebből arra következtethetünk, hogy 1600 körül születhetett, amiből viszont az következik, hogy idősebbik bátyja kb. 30 évvel volt nála idősebb! Érdekes, ill. feltűnő az is, hogy Debreczeni Tamás által szerzett nemeslevelében nem szerepel a neve, a tőle származó királydaróci Daróczy-család 1708-ból ismert címere viszont kísértetiesen hasonlít az armálisban leírt családi címerre, amennyiben abban kék mezőben zöld dombon ragadozásra kész arany griff áll, jobbában kardot tartva.¹³³ Debreczeni a szülei után maradt szerény örökséget 1621-ben (amikor Thurzó Imre halálának híre Szatmárra ért) adta át öccsének.¹³⁴ Egyik 1650-ben írt leveléből azt is megtudjuk, hogy testvérét különböző udvarokban neveltette.¹³⁵ Daróczy István Dengeleghy Katalint vette feleségül. (Vele alapította meg a királydaróci Daróczy-családot.) Debreczeni Klobusiczky András és Zákány András mellett őt bízta meg végrendeletének végrehajtásával. Exekutori feladatának még eleget tehetett, de nem sokkal élte túl nagy hírű bátyját, 1651-ben halt meg.¹³⁶

130 Végrendelet 6–7. p. Debreczeni Mihály leányát mi abban a Vadas Sámuelné Debreczeni Annában sejtjük, akinek több irata is a királydaróci Debreczeni-család Dessewffy cs. levéltárában található okmányai között szerepel (MOL P 88 15. cs. 34. t.).

131 Végrendelet 8. p.

132 Végrendelet 6. p.

133 Nemesi Évkönyv 2. (1924) Szerk.: királydaróci Daróczy Zoltán. 13. p., 1924. 68. p. Neves genealógusunk Debreczeni Tamás öccsének egyenesági leszármazottja.

134 Végrendelet 6. p. Valószínűleg 1621 december végén, vagy 1622 januárjában.

135 AFR 5655. sz. (DT-LZs 1650.II:22.)

136 Nemesi Évkönyv 2. (1924) 68. p.; Végrendelet 10. p.

Debreczeni Tamás pataki prefektusi működésének kezdeti évei
(1632–1635)

Kinevezése

Debreczeni Tamásnak — mint már életrajzában említettük — 1630-ban távoznia kellett erdélyi tisztségéből, de a kor egyik legkiválóbb szakembere nem sokáig volt „munkanélküli”, mert két évvel később a fejedelmi prefektussággal közel egyenértékű állást kapott az új erdélyi fejedelemtől, I. Rákóczi Györgytől.

Rákóczi magyarországi birtokai jószágkormányzójának kérte fel Debreczenit, aki először „*elégtelenségére*” és „*egészségtelenségére*” hivatkozva megpróbálta a megbízást elhárítani. A fejedelem azonban ragaszkodott személyéhez, és az ekkor pálfalvi birtokán gazdálkodó Debreczeni végül is 1632. augusztus 18-án kelt levelében igent mondott a felkérésre, mégpedig a következő szavakkal: „...*hogya Nagyságod elméje írása szerint nyughassék meg...az Nagyságod szolgálatjára elmegyek, azmint Pathay Sámuel Uram által erről Nagyságodnak bővebben izentem szóval.*”¹³⁷ Mit üzenhetett komájával Debreczeni leendő urának? Valószínűleg azt, hogy milyen feltételekkel vállalja a tisztséget, és hogy mikor tudja megkezdeni szolgálatát.

A megegyezést követően Rákóczi levelet intézett udvarbíráihoz, melyben felszólította őket az új prefektus iránti engedelmességre. Közülük lednicei udvarbíráját, Réz Andrászt így tájékoztatta döntéséről: „*Jól tudhatja hűséged, hogy az elmúlt Pünkösöd havában Czernell György hívünk bejövén hozzánk, és kívánván, hogy a prefektusságnak terhes tisztitől kegyelmesen felszabadítanánk... Azért nemzetes Debreczeni Tamás hívünket rendeltük odaki való minden jószágunknak prefektusává, autoritást adván neki prefektusságához illendő minden rendbeli dispozicióra, kinek prefektusságában való bemenetele leszen 3tia Septembris, rezidenciája pedig Patakon.*”¹³⁸

A Debreczeni Tamást pataki prefektussá kinevező hivatalos iratot a fejedelem Gyulafehérváron, 1632. szeptember elején adta ki, mely a kinevezés tényén kívül Debreczeni kérésére kimondta, hogy „*sem magunk, sem semminemű maradékaink*

137 AFR 875. sz.

138 AFR 877. sz. (Megjelent: Okiratok I. Rákóczi György uralkodása történetéhez. Közli: Szilágyi Sándor. In.: Történelmi Tár 1899. 590. p. A továbbiakban: Okiratok.) Chemel György tehát 1632 májusában kérte prefektusi tiszteből való felmentését, ami után hamarosan megkezdődhettek a tárgyalások Debreczenivel, a levelezések mellett szóbeli üzenetek útján, úgy tűnik elsősorban Pathay Sámuelen keresztül, aki Rákóczi titkára volt ezidőtájt.

arról az prefektusságról magától, sem utána feleségétől, gyermekeitől, semmine-mű maradékaitól számot nem veszünk és nem vesznek. Sőt az idebé való erdélyi prefektussága dolgából is plenarie absolváljuk [teljesen felmentjük], és ha ki híveink közül jövendőben azért akarná búsítani, mindenek ellen megoltalmazni ígérjük.”¹³⁹ Debreczeni kinevezéséhez a király is beleegyezését adta.¹⁴⁰ Így lett „az erdélyi fejedelem öfelsége magyarországi minden várainak, jószágának fő gondviselője és Sárospatak várában helytartója” — mint ahogy azt maga egy későbbi (az egri pasának írt) levelének aláírásaként megfogalmazta.¹⁴¹

Debreczeni 1632. szeptember 9-én, csütörtökön érkezett meg Sárospatakra, tehát majd egy héttel később, mint azt ura Réz Andrásnak jelezte. Érkezése másnapján, azaz szeptember 10-én iktatta be őt tisztségébe Ibrányi Mihály (a későbbi váradi kapitány).¹⁴² A fejedelem a vártól északnyugatra (a várkapu előtt) nem sokkal korábban elkészült épületben ajánlott fel szállást: „Szállása kegyelmednek pataki belső városunkban ott legyen, az hol legjobbnak és legalkalmasbnak itéli lenni, akár Egriné házában, kit mi is alkalmatosnak itéltünk, akár pedig az újonnan épült istállók felett való új házaikban valahol kegyelmednek tetszik.”¹⁴³ Debreczeni az utóbbi javaslatot fogadta el. 1633. június 20-án a következőket írja Rákóczinak: „Istállókat kellene csináltatnom, mert csak egy istálló is nincsen itt ezen az kő istállón kivől, mellyen felől lakom...”¹⁴⁴

Debreczeni Tamás prefektusi szolgálataiért tekintélyes fizetést kapott, a legnagyobbat Rákóczi magyarországi szervitorai közül. (Még Chernel György is egy nagyságrenddel kevesebbet keresett.) Fizetéséről 1635. szeptember elsejével induló konvenciója ad tételes kimutatást, mely szerint az éves szinten 800 Ft-ra rúgott, és amelynek az egyik felét készpénzben, a másikat természetben vehette föl. Vegyük sorba, hogy konvenciója szerint mi is járt neki a készpénzen túl. Először is járt

139 MOL P 66 Bretzenheim cs. lvt. 204. cs. fol. 18. (vö.: Végrendelet I. p.) A kinevező irat szövegét ld. a Függelékben.

140 Egy datálatlan levelében írja: „...én kegyelmes uram, koronás királyom öfelsége diplomája szerint való kegyelmes annuentiájából az erdélyi fejedelem önagysága ittkin való jószágának...gondját kell viselnem...” (Ld. Sárospataki Református Kollégium Levéltára. Dökus-gyűjtemény. Kll. III. 2. fasc. 8. nro. 217.)

141 AFR 1205. sz. (megjelent: *Szilágyi*, 1893. 293. p.)

142 AFR 879. sz. (1632. szept. 11.)

143 *Détshy Mihály*: A sárospataki egykori trinitárius kolostor építéstörténete. In: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. XX. Miskolc, 1983. 74. p.

144 AFR 1043. sz. Debreczeni Tamás háza halála után számtartó ház és terményraktár lett, majd 1694-től trinitárius kolostorra építették át (*Détshy*, 1983. 74–75. p.). A ház ma is áll, jelenleg a vármúzeumé. 2002–2003-ban újították fel.

neki évente 200 köböl búza, ugyanannyi zab, 16 hordó bor, a ruházatára 100 Ft, annak csináltatására 16 Ft, külön tételként említve a rókabőr bélés 27 Ft értékben. Ezen kívül kapott még 16 disznót, 25 öl szénát és lovának 150 köböl abrakot. Külön járt neki az „asztalára” 50 köböl búza, húsz tehén 150 Ft értékben, hal 32 Ft-ért és 15 hordó bor, negyven bárány (25 Ft), tyúkrok és ludak 50 Ft értékig, 15 disznó, valamint 100 icce vaj és ugyanannyi méz, 3 köböl lencse, 3 köböl szilva, száz kósó és végül 14 köböl köles. Debreczeni konvenciójának e tételes listáján jól látható, hogy a 400 forintnyi természetben fölvehető fizetés mellett bőven kapott még annyi terményt, hogy az elegendő legyen neki, szolgálainak és persze vendégeinek.¹⁴⁵ (A fizetésen kívül, általában év elején, a főtisztviselők ajándékot is kaptak.¹⁴⁶)

Debreczeni tehát 1632. szeptember 10-én elfoglalta tisztségét, de eredetileg úgy tervezte, hogy nem marad sokáig Patakon, mint az 1633. június 4-én pálfalvi birtokáról Rákóczinak írt leveléből kiderül, 1633. végén be szeretne volna fejezni a Rákóczi-birtokokon való munkálkodását, de a fejedelem kérésére aztán beleegyezett abba, hogy még a következő évben (1634-ben) is folytatja szolgálatát.¹⁴⁷ 1634-ben aztán megállapodtak a továbbiakról, de ez sem jelentett egy végső megegyezést.¹⁴⁸ Olyannyira nem, hogy Debreczeni 1635 márciusában azt tervezte, hogy szeptember elsejével (mikor szolgálati éve lejár) elhagyja Sárospatakot. A tárgyalásokat maradásáról I. Rákóczi György megbízásából Tolnai István sárospataki pap folytatta, kimutathatóan 1635 elejétől.¹⁴⁹ Tolnai úgy gondolta az is eredmény, ha rá tudja venni arra a prefektust, hogy karácsonyig maradjon. 1635. március 29-én elkese-redetten írja: „*énnekem nincsen semmi reménységem felőle, hogy én őkegyelmével végezhessek, de mindazonáltal az én tisztemben eljárak.*”¹⁵⁰ Néhány nappal később Sárospatakra érkezett a fejedelemasszony Debreczeni feleségének küldött ajándéka: egy pohár, bársony és tíz arany.¹⁵¹ Nyilván ez az ajándék is (a meggyőzés eszközeként) a maradás irányába kívánta billenteni Debreczeni Tamás ebbéli döntését.

1635. május 26-i levelében Tolnai arról tájékoztatja a fejedelmet, hogy a prefektusné azt mondta, mikor vele beszélt, hogy ha férje egészsége megengedi, nem lesz az ellen, hogy még a következő hivatali évét is betöltse. Tolnai megpróbálta

145 MOL E 190 3. t. 12. sz. 15. fol. Debreczeni Tamás konvenciója.

146 AFR 1037., 1433., 1436. sz.

147 AFR 1037. sz.

148 *Szilágyi*, 1893. 293. p.

149 AFR 1432. sz. Tolnai István-I. Rákóczi György (1635. III. 2.)

150 AFR 1444. sz. TI-RGy.

151 AFR 1447. sz. TI-RGy. (1635. IV. 9.)

meggyőzni Debreczenit, hogy telepedjék le Patakon, ahonnan gond nélkül irányíthatja birtokait. Szerinte, ha ez sikerülne, még legalább két-három évig lehetne rá számítani a prefektusságban. Debreczeni azonban ekkor még nem kötötte le magát véglegesen, a számára felajánlott házat, melyet korábban egy Pető nevezetű familiáris lakott, sem fogadta el.¹⁵² De tovább viselte tisztségét 1636-ban és tovább folytak a tárgyalások ill. alkudozások. 1636 decemberében ott tartottak, hogy megállapodtak: Debreczeni a karácsonyi ünnepek után írásban elküldi feltételeit Rákóczinak.¹⁵³ A tárgyalások menetéről innentől kezdve folyamatosan értesülünk.

Tolnai 1637. február 17-én kelt, a fejedelemhez szóló leveléből tudjuk meg, hogy Debreczeni Tamás miként viszonyult a számára készített 7 pontos szerződéstervezethez. Debreczeni ennek nagy részével egyetértett, de városbeli házával kapcsolatosan azt kívánta, hogy örökjogon kapja meg a házat, ne csak 1500 Ft-ban inscribálva, mint ahogy Rákóczi ajánlotta. Tolnai azt ajánlotta, hogy adja nagyobb összegbe a házat Debreczeninek, mert a felajánlott pénz tényleg kevés, ugyanakkor az volt a véleménye, hogy örökbe semmiképpen ne adja oda neki. A pontokba szedett fassionalissal egybe volt foglalva Debreczeni konvenciója is. Tolnai ezzel kapcsolatosan ellenvéleménnyel élt, ti. hogy a prefektus fizetését 800 Ft-ról 600-ra szállította le, mert — mint fent említett levelében írja: „*Nagyságod egynehány példából tudhatja, csak az én emlékezetömre is, mely igen nehezen szenvedik az nagy elmék az kisebbséget*”. Azt ajánlja tehát Rákóczinak, hogy adja meg Debreczeninek az „*elvett*” 200 Ft-ot is. Végül Tolnai így írja le véleményét: „*Én nekem eleitül fogva úgy tetszett, hogy Debreczeni uramnak életéig az prefektusoknak ujabbnabb állatásáról való gondját le tegye, mind Nagyságodnak hasznosabb, mind ez jószágnak könnyebb leszen.*”¹⁵⁴

Tolnai március elején már azt jelezte urának, hogy Debreczeni bele fog egyezni abba, hogy nem örök adományban kapja pataki házát, hanem (immáron) 2000 forintban.¹⁵⁵ Március 22-én írt leveléből aztán az derül ki, hogy van még probléma, mert Debreczeni az általa kívánt szőlő dolgában hajthatatlan. Ezzel kapcsolatosan felhívta Rákóczi figyelmét arra, hogy prefektusának „*az Tolcsvai hegyen való szőlő szerzéshez igen nagy kedve vagyon*”. De mint hozzátette, jelenleg jó és eladó

152 AFR 1455. sz. TI-RGy.

153 AFR 1711. TI-RGy. (1636. XII. 20.)

154 I. Rákóczy György fejedelem levelezése Tolnai István sárospataki pappal. Közli: Szilágyi Sándor. In: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. 18. (1875) 27. sz. 869–871. p. (A továbbiakban: PEIL 1875.)

155 PEIL 1875. 28. sz. 905–906. p.

szőlőről nincsen tudomása. (Ugyanakkor megemlítette a tolcsvai Patkó nevű szőlőt.)¹⁵⁶ A szőlő ügyében úgy tűnik sokáig nem sikerült megállapodni, mert még április végén is ez volt a tárgyalások bezárásának fő akadálya.¹⁵⁷ Sőt a tárgyalások május végéig sem hozták meg a végső megegyezést. Debreczeni Tamás kitartott követelései mellett, jól tudva, hogy a fejedelemnek szüksége van rá. Rákóczi Tolnainak 1637. május 30-án Désről írt levelében a következő aggodalmának adott hangot: „*Ami az Debreczeni uram dolgát illeti, bizony azon nem keveset csodálkozunk miért nem akar ű kegyelme contentus lenni az mi kegyelmességünkkel, talán ugyan azért cselekedti ű kegyelme, hogy megválhassék tőlünk...*” A káté-szerű levélből megtudjuk, hogy a Debreczeni számára (2000 Ft összegben) adott házat csak az ő és felesége halála után válthatja ki Rákóczi, ill. utódai. Ehhez hozzátette a fejedelem, hogy amennyiben Debreczeni enged a szőlő dolgában, kibővítené a ház birtoklását élethossziglan, Debreczeni egyik fiára is. Jóváhagyta, hogy prefektusa háza építéséhez saját jobbágyaival annyi fát, követ és meszet hordjon, ill. vigyen el tőle, amennyire szüksége lesz. I. Rákóczi György levele nagy részében a szőlő körüli nehézségekről ír. Megtudjuk, hogy Debreczeni korábban kijelentette, hogy az 1637-es esztendőnél tovább nem lesz prefektus, ha a szóban forgó tolcsvai Patkó nevű szőlőt Rákóczi nem teszi számára (cum consensu regis) örökletessé. (A szőlő, amely ősi Rákóczi-birtok volt, zálogban volt.) Rákóczi — véglegesnek szánt döntése szerint — felajánlotta Debreczeninek, hogy a szőlőt, ha nem is örökbe, de neki és feleségének, valamint három fiának adja életük végéig, sőt felhatalmazta Tolnait, hogy a tárgyalások folyamán, ha kell, elmehessen odáig, hogy azt leányaira is kiterjeszthesse. Ugyanakkor nem felejtette el megjegyezni: „*bizony, ha mi az őkegyelme állapotjában volnánk, jövendőre is gondolnánk, s gyermekeinknek inkább jóakarókat szereznének.*” (Tolnai a tárgyalások folyamán ezt is felhasználhatta, mint érvet Debreczeni meggyőzésére.) Mielőtt azonban azt gondolnánk, hogy a nem éppen bőkezűségéről híres Rákóczi valóban kimondta volna a végső szót az ügyben, levele utóiratában a következőképpen rendelkezett: „*ha im ez felső resolutionkkal contentus nem akarna lenni, egyik fiát válassza el, annak fiú ágra örökbe adjuk, az leány ágának legyen inscriptioban, ha penig defectusa lenne is mindkét ágon, az summában annak hagyhassa kinek akarja, erre contentust is hozatunk őfelségétől.*”¹⁵⁸ Tolnai István június 9-én válaszolt Rákóczi ismertetett levelére, melynek lényege az volt, hogy el próbálja érni a megegyezést, mégpedig a post-

156 PEIL 1875. 29. sz. 932–933. p.

157 PEIL 1875. 30. sz. 968–969. p.

158 PEIL 1875. 30. sz. 969–971. p.

scriptumban foglaltak felvezetése nélkül, márcsak azért is, mert azzal teljes mértékben nem ért egyet.¹⁵⁹ Június 26-i levelében aztán már arról számolt be urának, hogy elérte, hogy Debreczeni lemondjon az örökjogon való donációról és beleegyezzen abba, hogy a szőlőt magán és feleségén kívül fiai és leányai számára is inscribálják.¹⁶⁰

Debreczeni Tamás július elején immár az összes feltételt elfogadta. Ezt követően a végül is 6 pontos egyezés alapján kiállított donációt Rákóczi július 9-én küldte el Gyulafehérvárról.¹⁶¹ A tárgyalás (Tolnai közvetítésével) a fejedelem és Debreczeni között jó két évig tartott, de hosszas alkudozás után eredményesen zárult: a 67. évében járó Debreczeni Tamás életfogytiglan lekötötte magát a Rákóczi-család szolgálatára. A megállapodással mindkét fél jól járt. Rákóczi keresve sem találhatott volna jobb és alkalmasabb embert birtokai irányítására. Debreczeni pedig a tolcsvai Patkó szőlő, Nagydobrony és sárospataki házának megszerzésével tovább növelte vagyonát.

Sárospatakon belső-városi házába (ahol addig is lakott) a megegyezés után majd egy évvel, 1638. június 28-án iktatták be, melyet — mint fentebb, a tárgyalások kapcsán említettük — I. Rákóczi György 2000 Ft értékben adományozott neki, és aminek javítására még 500 Ft-ot, 50 öl követ és elegendő meszet is kapott.¹⁶²

Debreczeni Tamás még ezt követően is többször kérte Rákóczitól (öregségére és betegségére hivatkozva), hogy mentse fel őt tisztségéből,¹⁶³ de végül is kitöltötte 1637-ben rögzített szolgálati idejét, hiszen egészen 1650-ben bekövetkezett haláláig viselte a prefektusság nagy és nehéz feladatát.

159 PEIL 1875. 30. sz. 971–972. p.

160 PEIL 1875. 33. sz. 1064. p., 34. sz. 1095–1096. p.

161 PEIL 1875. 34. sz. 1095–1097. p., 385. sz. 1123. p., 37. sz. 1191. p.

162 Források és regeszták Sárospatak település- és építéstörténetéhez XVI–XVII. századi protocollumokban. Közli: Román János. Sárospatak, 1965. 43–44. p.

163 Pl. már 1639-ben: „Magam dolga felől való kegyelmes resolútióját Nagyságodnak alázatosan értem, s noha én alázatos könyörgésim által kívántam Nagyságodtól, ez én tőlen erőtlen, elmétlen embertől elviselhetetlen nehéz terhes tisztemnek elhagyását, mindazonáltal az Nagyságod akarójának kell megállani, nincsen is semmi módomban tudom búcsúzásomban, ha könyörgésem által nem nyerhetem szabadulásomat nagyságodtól, bizony-bizony jobbat kommandálhatnék magamnál Nagyságodnak csak Nagyságod adna hitelt beszédemnek és könyörölni rajtam, de úgy kell lenni, mint Nagyságod akarja, csak fáj szívem azon, hogy napról napra nem foghatok szolgáltni Nagyságotoknak úgy, azmint kellene.” (ld. Miss. DT-RGy. 1639.V.7.)

Hatásköre és feladatai

Debreczeni Tamás 1632. szeptember elsejével I. Rákóczi György (és felesége Lorántffy Zsuzsanna) *Tiszán innen és túl lévő* birtokainak prefektusa lett.¹⁶⁴ Hatásköre területileg tehát kiterjedt ura mindazon birtokára, melyet már dolgozatunkban, annak a Rákóczi-család birtokairól szóló részében megemlítettünk. Bár a fejedelem öccsének, Rákóczi Pál országbírónak nem ő irányította birtokait, de azokra mégis nagy befolyással volt. Rákóczi Pállal, ill. tisztviselelővel úgy tűnik, a kisebb súrlódásokat leszámítva jó munkakapcsolatot ápolt.¹⁶⁵ Az országbíró 1636-ban bekövetkezett halála után pedig árvái jogainak fenntartásával, tulajdonképpen az összes Rákóczi-birtok az ő igazgatása alá került Lednicétől Székelyhídig, pontosabban fogalmazva: az összes, a legnagyobb uradalom, az 1636-ban megszerzett Munkács kivételével, amit 1645. április 25-én bekövetkezett haláláig Balling János főkapitány irányított.¹⁶⁶ Balling halála után aztán a munkácsi uradalom irányítását is átvette.¹⁶⁷ Ezzel és a tokaji, majd az ecsedi uradalmak megszerzésével élete utolsó éveire már valóban óriássá duzzadt jószágkormányzósága.

Debreczeni, mint *praefectus bonorum* az alája tartozó birtokokon távollevő ura teljhatalmú helyettesének számított. Ez egyúttal azt jelentette, hogy ő csak urának tartozott engedelmességgel. Debreczeni Rákóczi nevében rendelkezhetett a birtokok ügyeiben. Mindezt maga a fejedelem lednicei udvarbírájának írt (és fentebb már idézett) levelében a következőképpen fogalmazta meg: „...*ügy becsülje, mint magunk személyét, becsületünkre, előmenetelünkre és hasznunkra nézendő minden dolgokban, parancsolatjához alkalmaztassa hűséged magát, mintha szintén magunk parancsolnánk.*”¹⁶⁸ Debreczeni hatásköre szerint — természetesen ura instrukcióit követve — utasításokat adott ki az alá rendelt udvarbíróknak és rajtuk keresztül az alsóbb rangú uradalmi tisztviselelőknek, számtartóknak, sáfároknak, kulcsároknak, kasznároknak stb. Természetesen számon is kérte az utasítások pon-

164 Ez titulúsbán, I. Rákóczi György egyik neki írt levelének címezésén így jelenik meg: „*Generoso Thomae Debreczeni de Kiraly Darocza, bonorum nostrorum Cis, et Ultra Tibiscanorum Praefecto...*” (ld. AFR 1620. sz.; vö.: Szalárdi J.: i. m. 200. p.)

165 AFR 886. sz. (Megjelenet: Okiratok. 637. p.), 1406., 1442., 1446. sz. Rákóczi Pál leveleiben barátjaként szólítja meg Debreczenit. Felsővadász, bár közös birtoka volt a két Rákóczi testvérnek, azt — a források szerint — Debreczeni irányította már 1636 előtt is.

166 *Lehoczky Tivadar*: Adatok a Balling, Berthóthy és Leövey családról. In: Turul 17. (1899) 83. p.; AFR 1502. sz.

167 *Lehoczky Tivadar*: Történeti kalászatok. IV. Újabb adatok Munkács vára történetéhez. In: Századok 1. (1867) 3. füz. 289. p.; Miss. DT-LZs. 1647. VIII. 25.

168 AFR 877. sz.

tos végrehajtását és személyesen felügyelte (legalábbis a pataki uradalomban ill. a Hegyalján) a különböző mezőgazdasági munkák rendes végzését — különösen nagy figyelmet szentelve a borászatra —, valamint az építkezéseket vagy pl. az ágyúöntés folyamatát. Az uradalmak állapotáról összeírásokat készített: urbáriumokat, inventáriumokat, extractusokat (stb.). Ezeket aztán ellenőrizve beküldte Rákóczinak. Debreczeni feladata volt a kereskedelem irányítása is. Ő gondoskodott megbízottja(i) útján a fejedelem és a fejedelemasszony által kért áruk beszerzéséről, ami általában lengyel piacokról, főként Krakkóból történt. Emellett ő irányította a Rákóczi-birtokokon termő bor és a külön eladásra hizlalt disznók, juhek, marhák értékesítését.

Debreczeni prefektusként földesura jogait védte és a nevében egyúttal gyakorolta is azokat. Ő hívta össze az úriszéket (bíráskodási joggal),¹⁶⁹ valamint elfogathatta és börtönbe vethette az engedetlen jobbágyokat és gonosztevőket.¹⁷⁰ Az ő feladata volt a szökött jobbágyok és katonák felkutattatása is.¹⁷¹ Ő képviselte urát a vármegyei ügyekben,¹⁷² bár a megyegyűléseken legtöbbször nem ő, hanem (a prefektusságban elődje) Chernel György jelent meg.¹⁷³ Chernel végezte Magyarországon Rákóczi diplomáciai ügyeit, ő volt, aki az országgyűléseken képviselte. Debreczeni jó viszonyt ápolt elődjével, és a források arról tanúskodnak, hogy jól tudtak együtt dolgozni.¹⁷⁴

A birtok ügyeiben Debreczeni tárgyalta, levelezett a királyi tisztviselőkkel vagy a törökkel, nevezetesen az egrí pasával. De ő vezette a Brandenburgi Katalinnal és megbízottjaival folytatott tárgyalásokat is a fejedelemasszony kifizetése (végkielégítése) ügyében, és döntő szerepe volt abban, hogy ezek a tárgyalások 1636 áprilisában eredményesen zárultak. A fejedelemasszonnak járó javak kiszolgáltatására I. Rákóczi Györgyöt az 1633-as eperjesi egyezmény (8. cikkelye) kötelezte. Ez azért volt fontos ügy, mert tulajdonképpen ez volt a feltétele annak, hogy Rákóczi Munkácsot *de jure* is megszerezze.¹⁷⁵

169 AFR 1046. sz.

170 Pl. AFR 1296., 1406. sz.

171 AFR 1410., 1449., 1493. sz.

172 Pl. AFR 1494. sz.

173 Úriszék. 953–954. p.

174 AFR 1234., 1243., 1245., 1247., 1251., 1269., 1270.sz. Debreczeni nagyra becsülte Chernelt (AFR 1301. sz.).

175 *Br. Radvánszky Béla: Udvartartás és számadáskönyvek. 1.köt. Bethlen Gábor fejedelem udvartartása. Bp., 1888. 295–96., 356–57., 358–63., 368–74. p.; AFR 1661. sz. (stb.)*

A katonafogadás is feladatai közé tartozott,¹⁷⁶ sőt miután barátját, Róthy Orbán pataki főkapitányt Rákóczi 1634 elején Kővárra helyezte, ő vette át a vár katonai irányítását is. Debreczeni ez ellen a következőképpen tiltakozott: „*Sárospatakon kapitány nélkül Nagyságod nem lehet, Reöti Uramnak amoveálása énnekem nem tetszett, kegyelmesen Nagyságod megbocsássa, kiváltképpen, ha valami zűrzavar idő következne ..., egy ember ez két gondviselésre elégtelen akárki is, s nemhogy én, immár megfogyatkozott öreg ember...*”¹⁷⁷ A fejedelemnek azonban nem volt a pataki főkapitányságra embere, és minden bizonnyal úgy gondolta, hogy a főkapitányi teendőket sokat tapasztalt prefektusa is el tudja látni (már csak azért is, mert nem valószínű, hogy Debreczeni hadi jártassága feledésbe merült volna).¹⁷⁸ A következő évek aztán bebizonyították, hogy a vár és a hozzá tartozó terület védelmének feladatait is nagyszerűen irányítja. Szervező, azon belül hadszervező tehetségét talán legjobban az 1644-es (majd az 1645-ös) nagy hadjárat előkészítése során mutatta meg, mint a felvidéki ill. a magyarországi szervező-munka fő irányítója.¹⁷⁹

Debreczeni felügyelte a sárospataki tárházban őrzött levéltárat is. Regestráltatta pl. elődje Chernel György iratait, majd a regestrumot beküldte urának.¹⁸⁰ Tolnai István egyik Rákóczinak írt levelében elismeréssel írt Debreczeninek a levéltárról való gondoskodásáról.¹⁸¹

Debreczeni Tamás Rákóczinak valóban mintegy „helytartója” működött Magyarországon, aki tisztségénél és tapasztalatainál (és koránál) fogva tanácsadója is volt a fejedelemnek. Nem kinevezett tanácsadó ill. tanácsos volt Debreczeni, hanem olyasvalaki, aki leveleiben és jelentéseiben egyenesen és őszintén megírta véleményét a gazdasági ügyeken kívül politikai ügyekben is. Pl. Zólyomi Dávid elítélése után a következőket írta a fejedelemnek: „*Zólyomi Uram jutalmát vötte cselekedetének, így szegényíti meg az Úristen a felfuvalkodott embereket, tanulhat más is rajta, ott benn ennek ugyan kellett szükségképpen [megtörténni] in exemplum.*”¹⁸² Egy másik levélből való sommás véleménye (a 30 éves háború kapcsán): „... *ha ilyen hatalmas hadakat fordítanak a török ellen is, mint egymás ellen viselnek, de soha meg*

176 AFR 1257., 1386., 1391., 1421. sz.

177 AFR 1342. sz. (1634.III.16.)

178 A fejedelem emellett úgy gondolkozhatott, mint Debreczeni is általában, aki egy 1634-es levelében, ugyan mással kapcsolatosan, de a következőket írta urának: „...*az mi nélkül ember el lehet, annak hiában való fizetését jobb az tárházban tartani.*”(AFR 1301. sz.)

179 Cseh-Szombathy László: I. Rákóczi György 1644-es hadjárata. In: Hadtörténeti Közlemények. Újf. 3. 1956. 1. sz. 47. p. (vö.: Csorba Cs.: i. m. 130. p.)

180 AFR 1482. sz.

181 PEIL 1875. 38. sz. 1221. p.

182 AFR 1058. sz. (ld. még: AFR 1061. sz.)

*nem állanak ugyanis, hogy persecutiót ne viselnének.*¹⁸³ Talán Rákóczi előzetes kérésére a megtartandó erdélyi országgyűlés helyéül ő 1633. augusztus 7-én írt levelében a következőt tanácsolja: „Az országgyűlésre az korcsomára nézve Fejérvárat volna jó, de ha az ország Medgyesen vagy Kolozsvárt kívánja faveálni, kell annyiban az országnak.”¹⁸⁴ Az országgyűlést levele után két héttel Gyulafehérváron nyitották meg. A feldolgozott levelek arról tanúskodnak, hogy a fejedelem nem egy esetben kikérte Debreczeni tanácsát ill. véleményét pl. a kezdeti években erdélyi ügyekben, persze néhány esetben nem értett azokkal egyet. Egy ilyenről eképpen értesülünk: „Ibrányi Mihály Uramtól írt levelemben és ökegyelme által való izenetemben, ha miben Nagyságodat megbántottam (az mint az írásból ismerem) alázatosan könyörgök, kegyelmesen megbocsássa, hogy méltán érdemeljen abban való Nagyságod neheztelését magam is ismerem, noha én az Nagyságod javára s nem máséra vigyáznék inkább az én csekély elmém szerint, de nem tanácsadás volna az én dolgom, hanem szántás-vettetés, kapáltatás, kaszálás etc. Soha Nagyságodat többé eféle dologgal meg nem háborítom.”¹⁸⁵ De persze továbbra is adott tanácsokat Rákóczinak — úgy gondoljuk, nem tévedünk, ha megállapítjuk: ez benne volt Debreczeni habitusában. Lelkiismeretes ember volt, aki jól akarta szolgálni kenyéradóját. Ezért, ha valamivel nem értett egyet, azt megmondta, megírta, de mindig ura „javára” kívánta megfogalmazni tanácsait és javaslatait. Ezeket sok esetben nem direkt módon tette, hanem pl. úgy, hogy megírta hogyan is volt ez és az Bethlen Gábor alatt, hogyan cselekedett a „szegény idvezült fejedelem” ebben vagy abban az ügyben. PL. a töröknek járó adóval kapcsolatosan megírta Rákóczinak, hogy Bethlen mindig időben befizette (a határidőre ő is tegyen így) és a „maga képére vert aranyat az portára soha nem küldött, ha másott kellett azokat elváltatni is.”¹⁸⁶ Debreczeni Tamás ezekben a „visszaemlékezésekben” bátran és őszintén jelezte, hogy Bethlen szerinte mit csinált jól és miben mutatkozott meg „emberi gyarlósága.”¹⁸⁷ Így próbált meg urára hatni. És azokkal a világos gondolatokkal, melyeket a jó fejedelemről számos Rákóczihoz intézett levelében megfogalmazott, az egyikben pl. merész őszinteséggel a következőképpen: „...bizony akarnám, mikor az pénz az tárházban gyűlhetne, kegyelmesen Nagyságod megbocsásson, soha nem tudják az fejedelmek mely felől fuval az szél (kitől Isten oltalmazzon), jó az pénz, ha vagyon, ellenségét is barátjává teheti vele, hiveit hűséges szolgálatjokban megtarthatja. Néha embernek nem hogy könyvre kel-

183 AFR 1065. sz.

184 AFR 1053. sz.

185 AFR 1075. sz.

186 AFR 1482., 1416. sz. (ld. még: AFR 1471., 1488. sz.)

187 Pl. AFR 1046. sz.

lene, de jószágra, köves marháira nem talál pénzt. Egy ideig én azt szeretném, ha szükséges volna is, az mi nélkül el lehetne, lenne, Isten oly időt hozván elő, hogy securus lehetne minden felől ember, akkor mindent szerezhetne az készpénzen ember. Az fejedelmeknek magokra, s maradékokra is kell gondot viselni, de birodalomra, országára, nemzetére, az penig mind az vagyonnal lehetne jobban, mindazonáltal Nagyságod kegyelmessége, s, hogy erről így merészeltém írni alázatosan könyörgök kegyelmesen megbocsássa."¹⁸⁸ I. Rákóczi György úgy tűnik, megbocsátotta ezt lelkiismeretesen és jól szolgáló öreg prefektusának, és alighanem valamelyes hatást tényleg gyakoroltak rá Debreczeni tanácsai.

Debreczeni Tamás 1632 szeptemberében egy nehéz, forrongó időszak után vette át I. Rákóczi György birtokainak irányítását, hiszen az előző évben Esterházy Miklós nádor sereggel támadt a Rákóczi-birtokokra, és ha támadása nem is járt eredménnyel, a birtokok pusztításával nagy kárt okozott. A következő évben tovább folytatódott a prédálás: a Kovács Péter és Barkóczy László által császári megbízásból toborzott zsoldosok sanyargatták a vidéket (Borsod, Abaúj és Zemplén vármegyék területeit).¹⁸⁹ Továbbá még a hivatalba lépése előtt csak hónapokkal korábban véget ért Császár Péter vezette parasztfelkelés is okozott károkat. Nem csoda hát, hogy Chernel György belefáradt a prefektusságba, és (mint fentebb említettük) 1632 májusában kérte tisztségéből való felmentését.

A Rákóczi-birtokok állapotáról Debreczeni másfél évvel működése megkezdése után a következő lesújtó képet adta I. Rákóczi Györgynek írt egyik levelében: „Az mit ez idő alatt az sok multságban mind egyöt másutt, az jószágnak ereje szerént építhetek, semmit abban el nem mulatok, mert mindenöt, ahol láttam, valóban volna szükség az építésre. Én nem tudom mit miveltek előtte, hogy mindenöt ennyi pusztaságot hattak, kinek én soha még mását nem láttam vala, Makovicát még nem láttam, mert arra való szabadságom dolgaimtól nem lehetett, de úgy hallok oly rútt, romlott pusztá az vára, főképpen az Iudex Curiae [ti. Rákóczi Pál] Uram Őnagysága részéről, mintha ura sem volna. Őnod olyan romlott és csak zsindeley nélkül össze nem omlott, veszett. Szerencsen is még az kastélyban is sok kár esett csak az eső miatt. Szép temploma is igen nagy kárral vagyon, majorházai inkább mind puszták, kertjei, barom akalai, pajtái, asztagos kertje egymásra veszett. Úgy hallok Felsővadász is, noha annak elég erdei vannak és voltak, olyan pusztá, maga látja Nagyságod az urbáriumokból. Mindenik udvarbírónak szép jószág keze alatt, Őnodhoz imítt-amott 351 jobbágy connumeráltatt, úgy vagyon hódoltság,

188 AFR 1346. sz.

189 Csorba Cs.: i. m. 119. p.; *Makkai László: A Felső-Tiszavidéki parasztfelkelés 1631–1632. Bp., 1954. 26–27. p.*

de ha mind azok csak 100 ház jobbágy gyanánt lehetnének is, mégis hasznát kellene venni épületekben is aprónként. Ha kaszálás érkezik, ez szegény orosz kaszál, mind ott s mind Szerecsen, ha malomgátat csinálunk az vadászi, csetneki jószágot hajtatom oda. Csak az mely jó csüirt Nagyságod maga csináltatott volt, minden dereka fel állatva lévén csak szarufázás és fedés kellett volna immár hozzá, úgy hagyták elveszni, rothadni. Tavaly én is eleget solicitáltam Imre Uramat [ti. Szentpéteri Imre felsővadászi udvarbíró], sőt mind szekerekkel, gyalog fejszés emberekkel segítetttem az vadászi jobbágyból is, de ugyan nem vihetem végben, mely nekem igen kicsiny dolognak tetszenék, ha szép renddel az jószágot csak annak idején tudnák az építésre forgatni. Építeni nem tudnak vagy nem akarnak, számot adni is nem akarnak, Vadászhoz connumeráltatott 228 ház jobbágy, Csetnekhez 302, még mind csak az bírák szabadosok bemondása szerint, Szerencshez 226, egyik sem tudja semmi hasznát ennyi embernek venni. Minden bántódás nélkül az jobbágyoknak esztendőnként építhettek volna ugyan szépen, és így mindeneket elveszni nem hagytak volna, az jobbágyot is lassan-lassan szolgálathoz szoktathatták volna, mert hogy az jobbágy, kinek ingyen kell szolgálni, de még az fizetett ember is úgy szolgál, az mint szoktatják. Az embereknek még magok dolgában is sokaknak az időszak hiában való elmulatására, az hivalkodásra vagyon nagyobb hajlandóságok, mint az munkára. Immár most mind csak pusztá, ha derekason akar építtetni ember, szokatlan is lévén hozzá a jobbágy, költség is sok megyen reá, mind maga Nagyságod az költséget megsokalja, s mind az jószág megsülyed, mert nem szoktatták hozzá, ha pedig lassan-lassan építget, úgyis sok esztendeig épségre nem hozhatja. Én mindazáltal az én kicsiny erőm és elégségem szerint azom leszek hiában az időt el ne mulassam, mind építésből, vigyázásból és az helyeknek éléssel való megrakásából. Az jó katona az jó lovon mutathatja meg magát, de ha olyra ültetik, kit alig-alig verhet elébb-elébb alatta, akár mint igyekezik is maga, de ugyan csak ott marad. Ha olyan udvarbíráim volnának, mint Erdélyben, csak eddig is megmutathattam volna, hogy az Nagyságod cipóját hiában ez két esztendő alatt nem öttem volna meg az gondviselésből.”¹⁹⁰ Debreczeni tehát leírta betegségét, majd közölte annak fő okát: a Rákóczi-jószágok krónikus szakemberhiányban szenvednek.

Prefektusságának kezdeti éveiben különösen sokat panaszkodott leveleiben az uradalmi személyzet — főként az udvarbírák — alkalmatlanságáról (és hiányosság-

190 AFR 1342. sz. (DT-RGy. 1634.III.16.) E levélből fontossága miatt idéztünk ilyen hosszan, hiszen Debreczeni szavaival sokkal hitelesebb a Rákóczi-birtokokról adott kép. Persze sokkal több van ebben a részletben, ami fontos lehet. Benne van pl. Debreczeninek a birtokirányításról vallott *ars poetica*-ja is: a birtokokat (is) csak jó és képzett alkalmazottakkal lehet eredményesen irányítani.

gáról)¹⁹¹, de miután ura ezen érdemben nem tudott segíteni neki (ugyanis Erdélyben is szakemberhiány volt¹⁹²), a probléma egyetlen megoldásaként elkezdte keresni azokat az ifjakat, akiket alkalmasnak vélt uradalmi tisztségek betöltésére a szükséges gyakorló és tanuló idő letöltése után. Fő célja elsősorban udvarbírák kinevelése volt. Debreczeni véleménye az volt, hogy „*az ki pedig nem tanul az tiszthez, csak úgy állatják a tisztre, nem tehet az nagy hasznot alkalmas ideig is.*”¹⁹³

Debreczeni Tamás által kitanított tisztviselő volt Szikszai István, tolcsvai kispáncs, akit egy évig viceudvarbíróként maga mellé vett, majd mikor letelt a „szakmai gyakorlat”, szerencsi udvarbíró lett.¹⁹⁴ Sári Mátyásból, Kun László Szatmár vármegyei birtokos szolgájából ugyancsak udvarbíróvá faragott, mégpedig sárospatakit.¹⁹⁵ Gönci András — akit Rákóczi 1636-ban ónodi udvarbíróvá nevezett ki — szintén hozzá járt „iskolába”.¹⁹⁶ Debreczeni rajtuk kívül még számos uradalmi tisztviselőt kinevelt, a legjelentősebb és legjobb tanítvány mind közül utódja, Klobusiczky András volt.¹⁹⁷

Az uradalmi tisztviselők személyére Debreczeni tett javaslatot, melyet Rákóczinak kellett jóváhagynia, annak konvenciójával és instrukciójával együtt. (A dolgozatunkban tárgyalt éveket vizsgálva leszögezhetjük, hogy I. Rákóczi György pataki prefektusa minden ezirányú javaslatát elfogadta.)

Rákóczi ugyan növelte pataki prefektusa hatáskörét (ti. elődjéhez, Cherneléhez képest), de a magyarországi birtokai fölötti főfelügyeletet, mint fejedelem is fenntartotta magának. A kortársak nem véletlenül nevezték őt „*béres gazdának*”,¹⁹⁸ hi-

191 Pl. AFR 1319., 1322., 1386., 1498. sz. (Az utóbbi két levélben Szentpéteri Imre feldővadászi udvarbíró alkalmatlanságáról írt.) 1634 februárjában pl. a következőt írta urának: „*csak egy jó kocsi vagy lovászt is nehéz most tanulni, úgy megapródott, rosszult az ember.*” (ld. AFR 1332. sz.)

192 AFR 1332. sz.

193 AFR 1319. sz. Rákóczi Györgyhez intézett egyik levélben ügyvédjét, Szemere Pált ajánlva a hasznos szolgákról ezt írta: „...*az Istenért is kérem nagyságodat, az tudós, hasznos szolgáknak kevéssel Nagyságod kegyelmességét ne neheztelje mutatni, nem csak ő neki [ti. Szemere Pálnak], többeknek is, és most szerezzon Nagyságod maradékinak hasznos és tudós szolgákat Magyarországon, mert annak sincsen mindenkor módja, hogy tíz húsz-annyival is néha véghez vihethék az mit most... Az hasznos szolgáknak, ha mit Nagyságod ad, hol kiváratik sokkal többet ad vissza jámbor és hasznos szolgálataival...*” (ld. AFR 2682. sz. 1640.VI.20.)

194 AFR 1319., 1386. sz.; *Makkai L.*: i. m. 672. p.

195 AFR 1319., 1332., 1342. sz.; *Makkai L.*: i. m. 671. p.

196 AFR 1527. sz.; *Makkai L.*: i. m. 669. p.

197 AFR 1436. sz. Debreczeni egyik 1635-ben írt levélben így vélekedik Klobusiczkyról: „...*nem léssen Nagyságodnak haszontalan szolgálója, ez mostani szolgák elhalnak, ez ilyen jó indulatú ifjakból nevednek ez utánra való nyugodalmas szolgák.*” (Ld. még: AFR 1493. sz.)

198 Nagy László: A „bibliás órálló” fejedelem. Bp., 1984. 134. p.

szen tevékenyen részt vett uradalmi irányításában. Szilágyi Sándor így jellemezte Rákóczi és Debreczeni (munka)kapcsolatát: „*Két sajtáságos rokonszelleml találkoztott..., kik éppen azért a legjobban ki is jöttek egymással.*”¹⁹⁹

Debreczeni Tamás utasításokat adva irányította I. Rákóczi György birtokait, azaz az udvarbírókhoz írt levelekben elrendelte, hogy mit és mikorra kell végrehajtani. Ők pedig jelentéssel tartoztak neki. Debreczeni Sárospatakon lakott, a várban és a városban, illetőleg a sárospataki uradalomban, valamint a Hegyalján folyó gazdálkodást személyesen irányította.

Debreczeni egy évben egyszer vagy kétszer hazalátogatott Pálfalvára otthoni ügyeit elintézni (mint fentebb írtuk, birtokait távollétében felesége irányította). Általában egy vagy két hétig tartottak ezek a távollétek. Ilyenkor elegendő instrukcióval látta el az alá tartozó uradalmi személyzetet. 1633-ban pl. május végén és június elején tartózkodott birtokán. Ekkor, mint Rákóczinak írta: „Patakon csak tizenötödnapig való instrukcióval hagytam az dolgot.”²⁰⁰ 1635 nyarán pedig, mikor újfent Pálfalvára ment, megtudjuk, hogy konkrétan a pataki, a szerencsi és ónodi udvarbíráknak adott távollétére instrukciót,²⁰¹ amiből az is jól látszik, hogy ezek az uradalmak (tehát a sárospataki, szerencsi és ónodi) álltak leginkább közvetlen irányítása alatt.

Működéséről és az uradalmak állapotáról jelentéseknek számító leveleiben rendszeresen beszámolt a fejedelemnek. Ezekben a levelekben Debreczeni a birtokok legapróbb történéseiről is említést tett és ezekben írta meg javaslatait és indítványait is. A fejedelem pedig minden levelére válaszolt, ha elfelejtette, akkor Debreczeni figyelmeztette, hogy várja már a választ.²⁰² Jelentéseivel ill. leveleivel együtt, azokhoz csatolva gyakran beküldte a neki szóló leveleket is.²⁰³ Mikor beteg volt, leveleit általában (diktálás után) más jegyezte le.²⁰⁴ Úgy tűnik egy vagy két naponta írt Rákóczinak, de volt nap, mikor két levelet is megfogalmazott,²⁰⁵ ha az első levél megírása után pl. érkezett még valami fontos hír vagy pedig a levele meg-

199 Szilágyi, 1983. 293. p.

200 AFR 1037. sz. Lelkiismeretes munkájára újabb példa ez az eset, ugyanis a fejedelem, mivel hamarosan Munkácsra akarta küldeni, megengedte Debreczeninek, hogy még addig otthon, birtokán maradjon, de mint kötelességtudó ember azt így utasította vissza: „*Nagyságod dolgának hátramaradásával ebben nem kedvezhetek most magamnak, ez jövő szeredán, ha ez Úristen azt engedi érnem, ismét megindulok és Patakra megyek...*”

201 AFR 1468. sz.

202 AFR 1368., 1493. sz.

203 AFR 1307., 1506. sz.

204 Pl. Miss. 1639.III.3.

205 Pl. AFR 1295–1296. sz.

írását követően érkezett fejedelmi levélre is még gyorsan válaszolni akart. Az Erdélybe írt leveleken kívül természetesen udvarbíráinak is állandóan válaszolnia kellett, úgyhogy csak e szerteágazó hivatali levelezés is eléggé próbára tette Debreczeni munkabírását. Kivételes teherbírását bizonyítja, hogy sok-sok teendője mellett ennyi levelet megírt saját kezűleg, még hozzá nem egyszer hajnali 4-5 órakor vagy késő este.²⁰⁶

Patak mintegy információs központja is volt Rákóczinak, a legtöbb magyarországi (és külföldi ill. hódoltsági) történésről a fejedelem innen, főként Debreczeni Tamás leveleiből értesülhetett.²⁰⁷ De „visszafelé” is: az erdélyi hírek általában szintén Patakról keltek szárnyra.²⁰⁸ Debreczeni ugyanakkor mindig figyelmeztette urát, ha valami hamis (ártani akaró) hír terjedt el.²⁰⁹ Figyelmeztette akkor is a fejedelmet, mikor megtudta, hogy Kovács Péter egyik hadnagya (aki Zólyomi Péter szolgálja volt) Erdélybe ment, mégpedig tudomása szerint kémkedni.²¹⁰

Debreczeni az információáramoltatás keretében I. Rákóczi György magyarországi postahálózatát is kezében tartotta. Patak postaközpontnak számított.²¹¹ Minden levél, amit a fejedelemnek küldtek vagy amit a fejedelem írt, Debreczeni kezén ment keresztül.²¹² Debreczeni, ha szükségesnek vélte, fel is bonthatta tisztviselőtársai (pl. Chernel György) leveleit,²¹³ de akár még a fejedelemnek címzett leveleket is feltörhette.²¹⁴ (Ez utóbbi jól mutatja kivételes hatáskörét.) Rákóczi levelei általában Váradon keresztül jutottak el Patakra és innen mentek aztán a címzettekhez. Debreczenitől a posta legtöbbször Sárosra ment, ahonnan ha kellett, továbbküldték a közeli Makovicára (Zboróra) és a legtávolabbi birtokra, Lednicére. A Pozsonyba vagy Bécsbe menő levelek Lednicén, azaz Réz András kezén át jutottak el címzettjükhöz. Erdély felé is ez az útirány működött. A postát Patakról is leg-

206 AFR 1056., 1513. sz.; 1491., 1528. sz. Arról, hogy a levelezés mennyire megcserélhető volt számára, így írt: „...*én nekem, erőtlen vén embernek csak az mindeneknek óránként való választétel is igen-igen nagy tereh...*” (AFR 1391. sz. Ld. még: AFR 1436. sz.: „...*bizony elég nehezen vagyok scriba nélkül...*”)

207 Pl. AFR 1058., 1332., 1343., 1406., 1459., 1485., 1488., 1503. sz. Debreczeni sokszor csak a szóbeszédről tud beszámolni Rákóczinak, de ha konkrét dolgot említ, mindig megírja a forrását is.

208 Pl. AFR 1463., 1520., 1532. sz.

209 Pl. AFR 1410., 1433. sz.

210 AFR 1400. sz.

211 AFR 1075. sz.

212 Pl. AFR 1050., 1052., 1294., 1296. sz.

213 AFR 1467. sz. Debreczeni Esterházy nádor Chernelhez írt levelét bontotta fel, hogy azt lemásolva elküldhesse Rákóczinak.

214 AFR 1476., 1484. sz.

többször Váradon (és Kőváron) keresztül küldték be a fejedelemhez.²¹⁵ A levelket általában az ún. címeres posta vagy téglási, pocsaji hajdúk és váradi katonák vitték-hozták.²¹⁶

Debreczeni, mint fentebb említettük, 1637-ben élete végéig lekötötte magát a Rákóczi-család szolgálatára,²¹⁷ és valóban ő haláláig szolgált, — I. Rákóczi György után feleségét, Lorántffy Zsuzsannát — mint a család magyarországi birtokainak Patakon székelő prefektusa. 1650-ben, immár 80. életévében járva is dolgozott, bár egyre gyengébben. Leveleit pl. már nem maga írta saját kezűleg. Egyik-másik aláírásán látszik, hogy rossz állapotban volt.²¹⁸ Köszvénye kínozza, ami már 1629. óta okozott neki fájdalmakat.²¹⁹ Utolsó előtti ismert, Lorántffy Zsuzsannának szóló levelében így írt állapotáról: „*Az én kicsiny fordult könnyebbüléseckém úgy itélem a márciust érezvén, újonnan sokkal nehezebben jöve reám tegnap az áruló rossz köszvény, talán az Úristen immár elhossa az idvességés óráát, az melyet bizony valóban kívánnék, ez rossz nyavalyákból való kiszabadulása után.*”²²⁰ Két hét múlva, 1650. március 18-án éjfél után 2 óraker, pataki házában jött el számára az „idvességés” óra.²²¹

Debreczeni Tamás prefektussága a magyarországi Rákóczi-birtokok életében és fejlesztésében egy új és virágzó korszakot jelentett, melynek kovásza a tehetségen és tapasztalaton kívül a Rákóczi György és a közte lévő jó együttműködés volt. Rákóczi ez esetben is jól választott. Szilágyi Sándor írja róla, hogy „*szerecséjének és sikereinek egyik titka abban rejlett, hogy embereit kitűnően meg tudta választani.*”²²²

Debreczeni sikeréhez, eredményes működéséhez a már említettekén kívül hozzájárult az is, hogy állomáshelyein ill. tisztségeiben megfelelően hosszú időt töltöthetett, Patakon ugye majd 18 évet. Tehát minden esetben nem csak elkezdhetett valamit, hanem alkalma nyílt a befejezésre is.

215 AFR 1108., 1236., 1275., 1323., 1332., 1338. sz. A levélvivőknek nagyon kellett vigyázniuk, hogy az ellenség el ne kapja őket. 1632 októberében pl. Rákóczi 3 postáját is elfogták Esterházy nádor emberei (ld. AFR 9563. sz.). Ezért különösen Sáros és Lednec között pl. nagy clóvígázatossággal a hegyeken át, éjszaka vitték a postát (ld. AFR 1108. sz.) és általában ruhába varrva (pl. AFR 1322. sz.).

216 AFR 1329., 1340. sz.

217 *Makkai L.*: i. m. 668. p.

218 AFR 5649., 5655–56., 5658., 5660. sz.

219 AFR 1044. sz.

220 AFR 5658. sz.

221 Sárospataki Református Kollégium Levéltára SD I.4./TI.4. Szenátusi jegyzőkönyvek. 3. köt. (1642–1717) 425. p.

222 *Szilágyi*, 1893. 294. p.

Az életének több mint felét birtokirányítóként töltő Debreczenit már saját korában általános elismerés övezte. Iratosi János nagytoronyai prédikátor 1637-ben megjelent művének dedikációjában így ír erről: „*Tetszik pediglen énnékem böcsületes Uram, hogy ez íráskát kegyelmednek dedikálnám, mivel tudom, az jó emlékezeti Bethlen Gábornak, Erdélynek dicsiretes fejedelmének, mely nagy hűséggel és haszonnal szolgált légyen kegyelmed. És ez mostani kegyelmes Urunknak is, a Tekéntetes és Nagyságos Rákóczi Györgynek. Erdélynek sok szép virtusokkal tündöklő fejedelmének etc. Magyarországi jószágiban levő praefectusságát, minden értelmes emberek itéleti szerint igen dicsiretesen viseli. Patak várát, városát, több örökös házaival egyetemben igen nagy szorgalmatossággal építetteti.*”²²³ Szalárdi János több mint két évtizeddel később, már Debreczeni halála után a következőképpen méltatja őt ill. munkásságát: „...*a pataki praefectus, Debreczeni Tamás, ki Bethlen fejedelmének is erdélyi praefectura lévén, híres-neves, ismeretes jó oeconomus, becsületes, hű ember...*” Nem sokkal alább pedig: „*Magyarországi jószágok..., melyeknek jövedelmek csak a pataki tárházba menének és Debreczeni Tamás praefecturája alatt nagy szorgalmatos oeconomia, majorkodtatás által igazgatnának...*”²²⁴

Utószó

Az előszóban idézett Lukinich-féle gondolat nyomán (is) adódik a kérdés: Elfelejtette-e őt az utókor? A válasz: egyértelmű nem. Bár valljuk meg a kérdés nem könnyű. Ha tíz embert megkérdeznénk, ki volt az a Debreczeni Tamás, valószínűleg tizből tíz ember azt válaszolná, hogy nem tudja. De feltehetően ez lenne az eredmény akkor is, ha pl. Thurzó György nádorral kapcsolatosan tennénk fel ezt a kérdést.

Először is a korszak kutatóinak nagyobbik hányada biztosan meg tudná mondani — legalább távirati rövideggel — ki volt ő. Mindenesetre a legfrissebb szakirodalomban is találkozhatunk a nevével. Sőt — mutatva, hogy mennyire jelentős volt személye a korszak történetében — a szélesebb rétegek által forgatott kötetekben is felbukkan a neve. Például Magyarország történeti kronológiájának 2. kötetében, ahol a következőt olvashatjuk róla: „*1632. augusztus 23. I. Rákóczi György ma-*

223 *Iratosi T. János: Az ember életének boldogul való igazgatásának modgyáról.* Lőcse, 1637 (RMK I. 670. — RMNY 1683.)

224 *Szalárdi J.:* i. m. 200., 202. p.

gyarországi birtokain megkezdi működését a kor legkiválóbbnak tekintett mezőgazdasági szakembere, Debreczeni Tamás (1649-ig)”.²²⁵ Ennél is jobban bizonyítja a fenti válasz jogosságát, hogy Debreczeni nevével találkozhat (majd) minden második gimnazista a Walter Mária-féle történelem tankönyvben. A tankönyvíró az I. Rákóczi Györgyről szóló részben következőképpen említi: „*Belső hatalma megerősítésére elsősorban birtokait növelte. (A kor legkiválóbb mezőgazdasági szakemberét, Debreczeni Tamást alkalmazta irányításukra.)*”²²⁶ De hogy nem felejtette el őt az utókor, arra bizonyítékul szolgálhat e tanulmány is.

Függelék²²⁷

1.

Debreczeni Tamás nemeslevele

Bécs, 1609. július 22.

II Mátyás király Debreczeny Tamásnak, feleségének Tarjány Annának és testvérének Debreczeny Mihálynak nemességét és címert adományoz

Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris, cuius fundum trijugis viridis monticulus occupat, supra quem integer fulvus leo ore hianti, lingua exerta caudaque bifurcata erecta dispositis pedibus inque dextrum scuti latus conversus stare, anterioribus vero levo protenso pomum aureum cruce desuper conspicuum tenere, dextro autem elevato inter duas rutilantes aureas stellas clavam candidam vibrare conspiciuntur. Scuto incumbentem galeam militarem apertam regio diademate aureum gryphum, ambobus pedibus ense nudum tenentem, mediotenus producente ornatam. A summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemniscis hinc lutei et coelestini, illinc rubri et albi colorum in scuti oram defluentibus, illudque decenter adornantibus.

(Ld.: *Áldásy Antal*: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címereslevelei. 1200–1868. Bp., 1904. 103. p)

225 Magyarország történeti kronológiája. Főszerk.: Benda Kálmán. 2. köt. 1526–1848. Bp., 1983. 460. p.

226 *Walter Mária*: Történelem a gimnázium II. osztálya számára. 8. jav. kiad. Bp., 1992. 267. p.

227 Az alább közlendő forrásokat — az első kivételével — a forrásközlésben általánosan használt ill. közismert rövidítések jelzés nélküli feloldásával *betűhíven* közöljük.

2.

**Debreczeni Tamást pataki prefektussá kinevező irat
Gyulafehérvár, 1632. szeptember 1.**

Georgius Rakoci Dei gratia Princeps Transil[va]niae, partium regni Hungariae Dominus et Siculorum Comes. etc. Damus pro memoria, quibus expedit uniuersorum.²²⁸ Hogy miuel Mÿ, az oda ki valo minden iószágink Praefecturaianak²²⁹ tiztit, Nemzetes Debreczeni Thamás hiiünknek számadatlanul conferáltuk²³⁰, az mint megis izentük vólt; Erre nézue tenore praesentium, assecuralliuk²³¹ arról, kúuásága szerint, sub verbo nostro Principali,²³² hagi sem magúink, sem semmine-mű maradekink, arról az Praefectusságról, magátul, sem utána, feleségéteől, giermekitől, semminemű maradekitol szamot nem vészúink és nem vesznek: Seöt az idebé való Erdeli Praefectussága dolgábólis, plenarie absolualliuk²³³, és ha ki hieueink keózzül ióuendőben azért akarná búsitani, mindenek ellen meg oltalmazni igériük: Annakfelette ha az mi szolgálatúnkra való állása, s maga adása miatt, megneuezett Debreczeni Thamás hiiünk, vagi iószágában vagi marháiában meg károsodnék, arrólis assecuralliuk, hogy plenarie contentaltattiuk.²³⁴ Harum nostrarum vigore testimonio literarum mediante. Datum Albae Iuliae. die prima Septembris Anno Millesimo sextuagesimo trigesimo secundo.²³⁵

G[regorius] Rakoci
m[anu] p[ropria]²³⁶

Samuel Pathay Secr[etarius]²³⁷
m[anu] p[ropria]

MOL P 66 Bretzenheim cs. levéltára. 204. cs. fol. 18.

228 Rákoci György Isten kegyelméből Erdély fejedelme, a Magyar Királyság Részcinek ura és a székelyek ispánja stb. Adjuk emlékezetül mindenkinek, akit illet.

229 Jószágkormányzatának.

230 Adtuk.

231 Személyesen biztosítjuk állandóan.

232 Fejedelmi szavunkkal.

233 Teljesen fölmentjük.

234 Teljesen megtartjuk abban.

235 Ezeknek redeltünkkel clejét véve kelt, Gyulafehérváron az 1632. szeptember elsején.

236 Saját kezüleg.

237 Titkár.

3.

Debrecezeni Tamás pataki prefektus végrendelete
Sárospatak, 1645. november 29-december 18.

Testamentar[ia] Dispositio²³⁸ die 29 novembris A[nn]o 1645.²³⁹

En Debrecezeny Thamas szulettem ez Vilagra Daroczon²⁴⁰ 1570 esz:
 9 decembris.

Hazasultam megh 19 May Anno 1600.

Lottem Szakmari Udvarbiro. Anno 1606.

Hadtam el az Udvarbirosagot. Anno 1610.

Lottem Thokay Praefectus. Anno 1611.²⁴¹

Hadtam ezt el akaratom ellen mert az Fejedelem vitt el onnet Erdely,,
 „ben Anno 1622.

Lottem Erdeli Praefectus kedvem ellen. 1623.

Hadtam eztis el szegeny Fejedelem megh halvan. Anno 1630.²⁴²

Lottem Pataki Praefectus. Anno 1632. 1 septembris.

Meditatio Mortis²⁴³

Minden keresztyen embernek tudni kel, s enis tudom hogy az embereknek minden nyavalyai egy egy keövelte az halalnak, ez Vilagbul valo ki mulasokra; az nagy Ur Isten penigh az emberi nemzetseghról az eó Vegh orajat helyet es modgyat annira el titkolta hogy soha azt senkinek megh nem jelentette, Enis azert erezven testemben, elmemben, s minden erzekensegimben az idő es sok nyavalyak miat valo fogyatkozásimat nem akarok csak ugy ez Vilagbul ki menni mint az kik ez elet utan semmit nem remenlenek, hanem az keresztyeni boldogh remenseget előtte viselven, jo

238 Végrendelet.

239 Debrecezeni Tamás pataki prefektus e napon kezdte írni a végrendeletét..

240 Királydaróc: falu az egykori Szatmár vármegyében (ma: Romániában Craïdorolj).

241 Thurzó György nádor, majd Thurzó Imre tokaji prefektusa volt.

242 Bethlen Gábor fejedelem 1629. november 15-én halt meg Gyulaféhváron. Debrecezeni nem sokkal ezután, 1630 januárjában távozott tisztségéből.

243 Elmélkedés a halálról.

lelki ismerettel való készülettel gyermekim, Attyamfiaim és minden ez világon tovább előfelebaratim kezűl akarok amaz en örökké való hazamban illen hitben és remenseghben által menni.

Nem tartom az Emberi nemzetseghnek főképpen az keresztyeneknek allaptyokat az Vak szerencsetűl függeni hanem vallom és hiszem, hogy az egy igaz terempteő Isten ki atya Fiu Szent Lelek teremptette ez Világot minden benne valokkal. Eő adot engemetis ez világhra, nevelt, taplalt eltetet, és az eő igaz ismeretire jutatot Szent Leleknek vilagositasa és munkalkodassa által, eőrizet oltalmazot, tellyes életemben kiert legyen eőrökke aldando az eő szent neve, Es noha az en szüleimnek gyarló verektűl lőttem, és születtettem, minden romlandoságh alávettetet ember vagyok, ismeremis az en szamtalan sok bűneómet, fogyatkozásimat mellyek szüntelenűl szemeim eleőt forognak ennekem mindazonáltal azoktól meg nem rettenek, mert tellyes bizodalommal hiszem és vallom, hogy ha mind ez Világh bűneit egyedűl en cselekettem volna is peonitentia²⁴⁴ tartasa után mind felűl mullya az Istennek irgalmassaga, az en Christus[om]nak keresztfan ki ontot csak legkissebbik verenek czeppéis arra elegh az en bineimnek el torlesere.

Illyen igaz ismeretben leven azért, az en kegyelmes Istenemnek és Attyamnak bizvast eo nagy batorsaggal ajánlom lelkemet az Ur Istennek az eo szent kezébe, testemet penigh oly remenseggel adom az nyugodalomra az eo Attyanak az földnek hogy az utolsó napon fel tamad dicsosegessen és lelkeimmel edgyesolven az en kegyelmes itellő biramnak job keze felől alátvan az eorok életnek birasara az több hivekkel és szentekkel bevitesem. Amen.

Wilághi dolgaim

Mendeneknek előtte ez világi dolgaimban, az en kegyelmes Uram eő Nagysagat Rakoczy Geörgy Uramat eő Nagysagat Isten kegyelmétűl Erdely Országhnak Fejedelmet, Magyar Országh reszeinek Urat és szekellyeknek Fő Ispannyat Nekem kegyelmes Uramat; az en kegyelmes Aszszonyomat Lorantffi Susanna Asszont meg nevezet Erdely Országhanak fejedelem Aszszonyat nekem kegyelmes Aszszonyomat igen alázatossan kerem: ha az en vensegemben, erőtlenseghre jutot allapatomat, Tizen három esztendőket alát terhes tiszt viseletemben szolgálatomban mi fogyatkozásim lőttenek volna kegyelmessen meg boczassak, és szanszandekkel

244 Bűnbánat.

valo czelekedetemnek ne tulajdonitzak, mert az en raitam bizot tisztben es szolgaltomban hiven es igazan jo lelki ismerettel szolgaltam es az menire lehetet Istenes utakon egyesek romlassa nélkül, joszaginak jeövedelmeket kar es fogyatkozás nélkül beszolgáltattam igazan. Keönyörgök azért alazatosan az en hű, jambor es nem haszontalan szolgaltatomrol megh emlekezven, az en szegeny fiamat Debreczeni Georgyöt vegyek kegyelmes oltalmokba mivel immar az az marada szegeny közzülök, hogy ennek példajaval töb hasznos szolgálkis keötelezhessek magokat az eö Nagysaganak szolgaltatara.

Eo Nagysagoknak en keörültem sem ladaimban sem hazamban seminemü levelei ninczenek az joszaghrul valo levelek Kluboseczki Uram²⁴⁵ kezeben vadnak, az mellyek penigh tisztben estenek mind eo kegyelmenek adtam. Az Miszilis levelek mindenni esztendő forgassi alattis valameni jöt mind az szallasomon ket almariomban vadnak be rakva tudgya Kluboseczky Uram es keorülettem lako deakok. Valamikor eo Nagysaga akarja eleo vetetheti es oda rakhattya a hova kegyelmessen akarja. Nem szükséghez se hazamat se ladamat peczetleni, halalom utan valo gyalazatomra. Kjert alazatosan keönyergök eo Nagysagoknak olyan dologh ne essek halaom utan.

De Proprijs Acquisitis Bonis.²⁴⁶

Az en velem valo sok jokat kegyelmes Istenem es Attyam, az eo ingyen valo kegyelmessegetul minden erdemem felet vilagi életünkben, szegen üdvezült edes feleségemmel faratczaginkra, munkainkra kegyelmessen aldasat nyujtvan, keves vilagi jokkalis latogatot vala bennünköt, mellyekrül ennekelőtte egynehany esztendőkkel dispositiot is tettem vala közöttök, ugy mint Fiaim es Leanim keözöt. De mivel az Ur Isten az en buneimért az eo igaz itelletibül ab Anno 1639 Feleségemet, két hazas Leanimat, ket Fiamat, Debreczeny Janost és Sigmondot el szolította minden magh nélkül, es csak az egy Fiamat Debreczeny Geörgyöt hagyta szemeim előtt megh, egy fiaczkaival Gabrissal. Elobbeni Testamentar[jia] Dispositiomat változtatnom kellették, es ujjobban disponalom.²⁴⁷ Jollehet talam meltan, sem magamat evvel, sem az dispositioim olvasoit nem kellene faraztanom, mert mind az Istennek

245 Klobusiczky András (?–1656) birtokos nemes, a Rákócziak familiárisa. Az 1640-es években — tehát a végrendelet keletkezésekor — a sárospataki kincstár (tárház) kezelője, Debreczeni halála után prefektus.

246 Saját szerzett javaimról.

247 Rendelkezmem.

igassaga, mind az Termeszset es Ország Teorvenye azt dictallyak, hogy mind az Eősürül allok mind az aequisitumokrul²⁴⁸ allo akar mi nevel nevezendő jök az Attyakrol Anyakrol az eo saját gyermekeknek maradgyanak es szallyanak per gradus²⁴⁹ de mivel Attyamfiai és Onokaimis vadnak megh mostan, hogy azokis mindenik szabados dispositiomat erczek kicziny aequisitumombul, es eggik az masikat megh ne gyűlölye erte, s veszekedessek se legyen. Mivel nekem, sem az üdvezült feleségemnek semmi anticumok,²⁵⁰ sem joszagh, sem eörökség sem semmi res mobilisink²⁵¹ nem vala, hanem az nagy kegyelmű Isten magunknak atta volt az mi keves vagyon. Azon keveset javaimbul illyen keppen disponalok, kire hogy az Ur Isten kegyelmes consensussat²⁵² nyuicza alazatos keönyorgessem által kerem es kivanom eo Szent Felsegetül.

Megh aldott vala eo Szent felsege engemetis üdvezült feleségemmel, töb áldási keözött magzatokkalis, mert tiz fiunk es negy leanyunk volt, mellyek közzül het fiamat ket leanimat az Ur Isten eo Szent Felsege .8.9.5, 3, 5 — ket esztendő korokban el vette túlünk az halal által, ket leanimat Frusinat es Judithot, s három fiunkat engette vala annire nevelni hogy hazassagokat es gyermekeket erтем az ket Leanyomnak Leani, es fia marattanak, kik most is élnek Nemzetes Farkas Istvan Uram (szegeny edes Frusina Leanyomnak) három Leanya Es Nemzetes Marjassi Ferencz Uram Judith Leanyomnak egy fiaczkaja Marjassi Ferencz, magok az szegeny Leanim megh holtanak, Fiamnakis mind az háromnak Janosnak Georgynek Sigmondnak voltanak fiai, de elseöben Debreczeny Janosnak fiaczkaja kicziny koraban megh holt, hasonló keppen Debreczeny Sigmondnakis fiaczkaja s az utan ez jelen valo boldoghtalan 1645 esztendőben, Debreczeny Janos 22 Juny megh hala Palfalvan,²⁵³ Debreczeny Sigmond is ezen esztendőben 3 octobris Sarospatakön. Es így czak Debreczeny Georgy marada fiaival Gabrissal az Ur Istennek Szent akarattyaign. Szegeny megh nevezet Leanimat tiszteszegessen kihazasítottam, az kit Szegeny Frusina Leanyomnak joszagh venni adtam Nemzetes Farkas Istvan Uram kezehez három ezer hatszaz forintot ÷ idest 3600 mellyen eo kegyelme vöttis joszagot az Tekintetes es Nagysagos Lonyai Sigmond Uram Borhidi portiojat. Es im mostis hagyok három ezer forintot idest 3000 azoknak az három

248 Szerzett javaimból.

249 Itt: nemzedékről nemzedékre.

250 Ősi birtokok.

251 Ingóság.

252 Itt: beleegyezés.

253 Szatmárpálfalva: falu az egykori Szatmár vármegyében (ma: Romániában Pulești).

Unokaimnak Marianak Eörzebetnek es Judithnak, ugy hogy ha Isten elteti eöket mindeniknek ezer forintot ha penigh csak edgik maradna megis az edgiknekis mind az 3000 forintot Debreczeny Geörgy az en holtom utan fel esztendővel eppen meghadgya. Ha Isten Nemzetes Farkas Istvan Uramat eletben megh tartya akkor eo kegyelme kezeben authentia Personak praesentiajaval quietantiat²⁵⁴ veven magaert eo kegyelmetül, ha penigh eó kegyelme nem elne (kit Isten eltavoztasson) Farkas Marianak avagy az kinek Isten eötet paranzolya, mert tudom hogy neki kel az ket Eöczenek (sic!) ha elnek gongyokat viselni Attyok halala utan.

Az masik Leanyomnakis tisztesseses ki hazasitassa utan joszagh venni (mivel az mi kicziny Jozzagoczkam volt, azt az fiamtul leanyomnak nem adhattam) attam eöt ezer forintot idest f[lorenos] 5000 ez egy fiaczkaja maradvan szegeny Debreczeny Judithnak eleghegesnek itiltem lenni Marjassi Ferencz Unokamnak az oda maradt Paraplei numeres [?] ött ezer forintot, de ha az gyermek megh halna Res mobilisimbul Szeónyegekbul, Paplanokbul, Arany s Ezüst marhakbul megh csak On talakbulis ki adtam szegeny edes Leanimnak reszeket

Darhocz Istvan Uramnak Eöczemnek az mi maradt volt Attyarul es szegeny Anyankrul megh iffiu legeny koraban mikor Turzo Imre halala²⁵⁵ szallot Szakmarra, megh adtam eo kegyelmenek tudgya eo kegyelme.

Debreczeny Mihaly Eoczem Urammalis semmi osztozo marham ninczen, noha Attyank Anyank egy volt, de en onnat Szegenyektül az eredetnel (es tizen egy kettő vagy tizen három esztendeighvalo fel tartasnal [többet nem vettem],²⁵⁶ hanem jambor szolgálatom utan kellett osztan a magam vensegeigh elnem, eötetis tudgya az jo Eöczem ennek Leanyat elegge intettem adgyon tisztesseses szolgálatot eleiben mert szegeny legyeny különben dolgaban s ez világi eleteben elő nem mehet, promouealtamis²⁵⁷ volnais eörömet jo tisztekre mikor az Ur Isten nekem modot adott volna abban, de semmikeppen nem fogada szomat az edes Eoczem, seöt megh magamnalis, fizetesemért nem akart szolgálni, feő helyekre commendaltam²⁵⁸ jo akaro uraim altal, mind az mi kegyelmes Urunkhozis Urasagaban es Groff Bethlen²⁵⁹ Uramhoz eó Nagysagahoz is Gubernatorsagaban, hozza epitven három loval, mindennel keöntöszelis de mindenektül csak el ment buczu vetlen, hogy latta

254 Hiteles személy jelenlétével nyugtát.

255 Thurzó Imre 1621. október 19-én halt meg Nikolsburgban.

256 Ezt a másoló valószínűleg kihagyta.

257 Előléptet.

258 Ajánlottam.

259 Idős Bethlen István.

hogy elő nem vehetem, kertem azon ha masut nem lakhatik, hogy ne gyalazatoskodgyek miatta lakjek hazammal ket lora fizetese jár migh elek es ell vagy valamellik Joszagomnak vagy Udvarhazamnak visellye gongyat, job eő nevedkedgyek belőle, de nem kellett az edes Eőczemnek semmi jo akaratom, csak Lovatis 13mat attam eő kegyelmenek eczer is maszszoris szerszamostul, azon kívül köntessel tartottam esztendőről esztendőre ez mai napigh, mert mostannis Palffalvi hazamtul hordos borok; Vereo diszna, buzaja es minden esztendoben egy egy vegh karasiaja²⁶⁰ jár, Az minemű állapotomban forgattam, akarvan hazassaga utannis elo vinni, eörömet megh hazasítottam volna jo helyekre, de azt sem akarta en altalam hanem Erdeli Praefectussagomban hazasult megh hirem nélkül egy kurva nemzetből, olykor adta hiremme, mikor immar megis esküttek volt, azért sem vethettem ell, noha nagy vetek volt hanem magat köntőssel matkajat akkeppen minden köntőssel kit utanna kellett vinni el keszitettem, minden elest es bort az mi kellett attam, ugy boczatottam ki lakodalomnak vegben vitelere, hanem szaz es egy nehany forintokon váltottam ki jegyesse Zalogban levő joszagat, az en Istenem az mit ennekem adot az jo Eőczemet taplaltam segitettem halalom utannis hagyok neki ket szaz forintot, kit temettesem utan Debreczeny Geörgy mindgyarast megh adgyon nekie, effelet migh el az jo Eőczem az rendelt Provisio²⁶¹ megh jarjon.

NB. Ezt haszontalan irast csak azért kellett irnom, az kik eő dolgat nem ertettek, ne tegyenek az emberek iteletet felolem, hogy egy test vér leven velem ilyen alazatos állapotban maradt eő kegyelme, es hogy en nem promorealtam volna.

Halalom es temettesem utan Debreczeny Geörgy Fiam, szolgaimat es szolgálaimat, elegendőkeppen mindeneket megh elegitczen, Varkony Mihalynek az Inasnak mivel engemet az eő tehetczege szerint ejel es nappal szolgált adgyon Debreczeny Georgy Eőtven forintot es egy gyermek lovat az Menesből jót;

Ezen kívül edes Fiam Debreczeny Geörgy mindeneknek Aequisitumimot akar mi nevel nevezendók legyenek azok, Joszagh, ereőkseghek, Udvarhazak, es egyeb res mobilisseket teneked hagyom mindenestül, es te utannad az te maradekidnak ad utrunque sexum²⁶² valamigh te élsz es te maradekid élnek, addigh mas Attyafiakra az en Aequisitumimbul marat es valo javaim en dispositioim ellen ne szallasson;

Illyen Conditioival²⁶³ azért hogy minden mivel ennekem minden Joszagim es eöröksegim csak summaban²⁶⁴ vadnak es nem eörökők Paálfalvan kívül, migh az

260 Posztófajta.

261 Ellátás.

262 Mindkét ágon.

263 Feltétellel.

264 Pénzen.

te gyermekid mostaniak es Isten aldasabul az utan lejendók duralnak²⁶⁵ az Fiu agh birja, migh az Fiu agh nem deficialna²⁶⁶ addigh az leany ágh ne birhassa, csak kihazasittaszek tisztességeesen, ha penigh az fiu ágh deficialna az leany agra szallyon, de azokis fel oszthassak egy mas között de el se adhaszak, hanem ha melliket ki valtyak az arat vagy rajta levő summat egy erant oszszak fel magok között; hogy ha penigh teneked maradekidnak (mivel halando az ember:) mind halalotok lenne, az Palfalvi Udvarhaz Ombodj Amaczj az Szent Martoni²⁶⁷ portio ha addigh ki nem vallyak eőket, immediate²⁶⁸ szallyon Farkas Istvan Uram harom leanyira szegeny Debreczeni Frusina Leanyomtul valokra, minden nemű hasznival es az Szakmari hegyen levő szőlleimmal.

Az Szakmari hazam penigh in eo Casu²⁶⁹ kit Isten tavoztaszon ell, hogy Debreczeny Geörgy mind ket agon deficialna, maradgyon es szallon Batizi Vasvari²⁷⁰ portiommal Debreczeni Mihaly Eőczemre, es maradekira az summaigh, kit megh mutat az levele, ha penigh szegeny Eőczem addigh megh halna, arra valo maradeki nem lenenek azokis szallonak felleb megh emlitet Onokaimra Nemzetes Farkas Istvan Leanira,

Daroczy Istvan Uram Eoczemmel egy Attyank Anyank volt, es noha eő kegyemenek en nalam semmie nem maradot, mert az mi kicziny Attyai keresmenyeben Anna halala utan nalam maradot, mert az mind megh attam eo kegyelmenek, az mint erről oda fellyeb irtam, mindazonaltal eő kegyelme en nekem gyermeksegtől foghva igaz, tőkelletes es tőlem halogato engedelmes Attyamfia volt, szolgáltis valamiben kellet, ha Debreczeny Geörgy mind az ket agon deficialna kit Isten tavoztasson Thokay hazamat ket darab szeőlőmmel ugy mint Koczogh Barat vagy Kanducz, Szeszar²⁷¹ Ladanl Bornemisza allya szeőlőt Thot Foldes Bartus eő kegyelmere es maradekira szallyonak az Enczenczl²⁷² portiommal, seőt ha az onokaimnak Farkas Marianak Eőrsebethnek es Judithnak maghtalanol holtok teortenek (kit az Isten tavoztasson) Palfalvi Udvarhazis minden hozza tartozo Josza-

265 Élnek.

266 Kihalna (magva szakadna).

267 Ombod (ma: Romániában Ambud), Amac (ma: Romániában Amatti), Kakszentmárton (ma Romániában Mártinești): falvak az egykori Szatmár vármegyében.

268 Közvetlenül.

269 Abban az csetben.

270 Batizvasvári: falu az egykori Szatmár vármegyében (ma: Romániában Oșvarău).

271 A másoló elírta ennek a szőlőnek a nevét, ami helyesen: Csiszár.

272 Encsencs: falu az egykori Szabolcs vármegyében.

gival valamint szegény Unokaimnak hattam Daroczy Istvan Uramra, es mind ket agon levo maradekira szallyanak.

Item:²⁷³ Ugyan abban az Casusban ha Debreczeny Geörgy es mind ket agon levő maradeka deficialna (kit Isten tavoztasson) Az Tolczvay hazam es minden szeóló eöröksegem az Tolczvay hegyen azzal az igassaggal szallyon es maradgyon szegény üdvezült Debreczeny Judith Leanyomtól valo Marjassi Ferencz Uram fiara iffiabbik Marjassi Ferencre, Leveleis annak cum Exemptio[ne]²⁷⁴ teőb leveleim közt vadnak, mely megh adaszek.

Item in eo Casu Saros Pataki varosban valo hazam ket Ezer forintigh mert anni inscriptioban²⁷⁵ vagyon es az kis Pataki Majorom kit eörökben szerzettem szallyon Vereőczj Ferencz²⁷⁶ Uramra immediate es az eo kegyelme maradekira vagy Legatariussaira²⁷⁷ az summaigh az felseo haz.

Item Fiam gianant valo jo akaro Uramra iffiabbik Klubosiczki Andras Uramra es minden maradekira (in eo Casu) Nagy Dobrony egeszen in Comitatu de Beregh²⁷⁸ es Kis Dobrony portiom valamint birtam florenos 8600. Es affelet valamit epitek vagy penzen veszek az Capitalis summaival edgyüt, tempore redemptionis²⁷⁹ hogy eő Nagysagok mikor ki valtyak simul et semel deponallyak.²⁸⁰ Epitettem Udvarhazatis Majorhazat Istalokat Szekerszint es jo Csürt mely epuleteim extudaltatik ad florenos 400. Kerem azert az en jo akaro fiam Uramat Klubosiczki Andras Uramat emlekezsek megh az eo kegyelmehez eleitül foghva viselt es mutatott jo akaratomrol, es hogy az Ur Isten mind maganak minden dolgaiban szerenczes boldogh elo menetelt adgyon s mind edes gyermekinek őrvendetes boldogh nevedekest, seót holta utannis jo gondviselőjőknek az en szegény Debreczeny Geörgy fiamat ne hadgya, oktassa tanitcza es oltalmazza.

Mint hogy penigh akar mikoris de kivalkeppen az mostani üdőben mégh az megh ért elméjű Expertus es industriosus²⁸¹ embereknek is felette szükséges az jo tanacz, segitczegh es oltalom, az sok gonos Lelki ismeretű emberek ellen, menivel inkab az fele iffiaknak mint Debreczeni Geörgy, elmemben forogh az kihez

273 Ezen kívül.

274 Kiváltságával.

275 Szerződésben.

276 Verőczy S. Ferenc (1607–1660) 1644-től sárospataki lclkész.

277 Örökösre.

278 Bereg vármegyében.

279 A kiváltás idejéig.

280 Egyszer s mindenkorra kiváltságától fozszak meg.

281 Tapasztalt és szorgalmas.

ennekem világi életemben az emberek között Isten után azoknak gondúiselek segítzegek oltalma ala commendalom szegeny fiamat Debreczeni Geörgyöt, mindenek felet penigh az en kegyelmes Uramat es Asszonyomat) es Rakoczy Sigmund Uramat es Nagysagokat igen alazatossan kerem, seöt ugyan az elo Istenre kenszeritem [n]oha arra se magam sem fiam meltok nem vagyunk, ugyan mindazonáltal eo Nagysagok természet szerint valo kegyelmessegeket tarczak megh szegeny fiamat, megh tekintuen azt hogy eo Nagysagokat en ez esztendők alatt, jamborul es hasznosson is igyekeztem szolgálni, eletemetis az eo Nagysagok szolgálattyanban veghezem. Eo Nagysagok utan Tekintetes Nemzetes Kemeny Janos Uramat, Bethlen Ferencz Uramat, Kereszturi Pal Uramat, Nemzetes Chernelhazy Chernel Geörgy Uamat, es Balint Uramat, Zakany Andras es iffiabbik Kluboseczki Andras Uramat Nemzetes Farkas Istvan, Daroczy Istvan Nemethi Janos, Kis Thamas Baji Istvan Szerenczi Istvan Fekete Janos es Vereczi Ferencz Uramekat, kerem az hol es miben kivantatik, jo tanaczokkal, igazgatasokkal, segítzegekkel, oltalmazzak, segítzegeh [sic!] es igazgassak, hogy az Ur Isten az eo kegyelmek holtok utan valo maradekjoknakis jo gondviselosejeket oltalmokat rendellyen es adgyon.

Vegezetre penigh mint hogy mostan az mi büneinkért az Urnak sebessen egő es mindeneket tuz modon egetheő emesztó haragjaban az mely Nemzetben az Dógh halal esik keveset hagy benne, avagy mind el horgya, az mint hogy csak az mi felyunkbennis elegh pelda vagyon effele, ha az Urnak akarattya es kegyelme hogy szegeny fiamat Debreczeny Geörgyöt el szolitana (es mostan elo ket fiaczkajat avagy annak edgiket megh hadgya) kit az Ur Isten az eő Nagy irgalmassagaért tavoztasson, de ha ugyan ugy akarna eo Szent Felsege legyen az eő Szent akarattya, abban azért az keserves Casusban Kluboseczki Andras Uramat ugyan az Istenre es Lelke üdvesseregere kenszeritem fiat, vegye kegyes gondviselese ala Daroczy Istvan Urammal eoczemmel edgyüt s tarczak s nevellyek az arvakat, minden Jozzagim kezekhez veven, nevellyek tanitczak az mikor miczoda tanitasok kivantatik Jozzagokbul es annak jüvedelmébül taplallyak eöket edukallyak²⁸² az Istennek nevenek dicziretire mindenek felet, migh az perfecta aetast²⁸³ el nem erik kezekben se boczassak jozzagokat, azt elerven penigh ereszszek kezebe Gabrisnak vagy az masiknak, az mellik az üdot eri, vagy ha mind kettő erne, mind kettőnek ha penigh

282 Neveljék.

283 Felnőtkort.

azokis meghalnak az jóság mindenkeppen szálljon úgy mindenikre az mint felleb oda megh irtam.

Testamentumnak Exeturotijs²⁸⁴ [sic!] Nemzetes Zakany Andras²⁸⁵, Kluboseczki Andras es Daroczi Istvan Uramnak Legyenek.

Utolszor eztis nem akarom felejteni. Ha az en velem sok jokat tött kegyelmes Istenem az eo beolcz iteletibül, több sok kegyelmes ream valo gondviselessi között úgy rendeli hogy it Patakon tegyem le ez Vilagi eletemnek veget. Jo akarom felebaratim, fiaim es jambor szolgálaim gondviselesek alatt temettesem semmi pompával ne legyen, hanem mennel nagyobb alázatossággal csendessen Attyafiakon kívül semmi idegen külseő fő embereket ne faraszszanak converallyanak, valami Cziffra es Uj Zaszlot es Czimereket ne czinallyanak koporsomra ezüst szeget ne veressenek, Oratiokat ne proclamaltassanak,²⁸⁶ vagyon nekem Zaszlot Szimplex, magamhoz illendő kit vagyon 20 esztendeje hogy czinaltattam Czimerek [i]s vadnak ugyan akkor czinaltak azokra csak az diest es annust²⁸⁷ kel iratni. Semmi Epidaphiumot se irjanak hanem csak az Nevemet, időmet es az mikor halalom leszen, Czak azon kerem az Praedicator Uramat az ki praedicalani fogh az Templomban mivel Tisztviseleő ember voltam, mely miat sokan az mint akartak volna magamis az mint kivantam es szerettem volna, nem úgy jarhattam el dolgomban kellett vetenemis sokaknak az Tiszt miatt, [m]indenekert azért szommal eő kegyelme megkövessen. Kivanom szivem szerint az Ur Isten e[n] utannam ennek az Nemzete[s] helynek es kiterjedet Jozsaghnak igazgatasara job alkalmazato[sb] es eő kegyelmenek kedveskedob embert [a]dgyon, igazgatasara, dirigalasara, noha en magam sem [es]merem azt magamban, hogy senkit igazsagaban szanszandekkel megh bantottam volna.

Ezek után:

Legyen es maradjon örökke az Urnak szer[etet]e, jo kedve, kegyelme raitatok edes fiam, es mind ez Vilagon [t]öbb elő felebaratim Attyamfiaí, igazgasson vezereleyen segitczen Szent Lelkenek ereje által az eő akarattyanak paranczolatjanak el

284 Végrehajtói (helyesen: executor).

285 Zákány András: volt borsodi alispán, a Rákócziak familiárisa.

286 Prédikációt ne hirdessenek.

287 A napot és az évet.

kovetesere megh tartasara, hogy kegyes eletet es boldogh ki mulast nierhessek eő
Szent Felsegetül. Amen.

Actum in S. Patak die 18 decembris Anno 1645.

Költ ezen Testamentum Zakany Andras

manu propria²⁸⁸

Klűboszizki Andras, Ferenczi Istvan

Daroczi Istvan, Vereczi Ferencz

Baji Janos, Fekete Janos

Chernel Balint, es Baji Istvan

Uramek kezek irasi es peczetek alat

MOL P 88 Dessewffy cs. levéltára. 15. cs. 34. t.

288 A végrendelet itt közölt példánya egykorú másolat (*par*), nem Debreczeni Tamás saját kézírásával készült. E példány Debreczeni Fruzsina három lánya (Erzsébet, Judit, Mária) számára készülhetett — melyet kiskorúak lévén, apjuk, szentmártoni Farkas István kaphatott kézhez — majd a három lány közül Judithoz került, aki első férje halála után cserneki és tarkői Dessewffy Jánoshoz ment feleségül. Így, ezen az úton került a végrendelet a Dessewffy-család iratai közé. Ennek az 1645-ös végrendeletnek fennmaradt egy későbbi, írásképet tekintve feltehetően még a XVII. században készült, enyhén romlott másolata. Az egyszerű kópia, mely nincs hitelesítve, megállapíthatóan két kéz munkája. A végrendelet ez utóbbi változatát ma a Sárospataki Református Kollégium Levéltára ún. Dókus-gyűjteménye őrzi (SL VII/4. fasc. 32., nro. 843.). Közlésc: *Dienes D.*: i. m.

CSEPREGI ZOLTÁN

DOKUMENTUMOK A 475 ÉVES BAZINI VÉRVÁD TÖRTÉNETÉHEZ

Bevezetés: Korújkori magyarországi vérvádak és XIX. századi visszhangjuk

Hogy a vérvádperek jegyzőkönyvei, ill. az ezekkel kapcsolatos tanúvallomások és tudósítások egymással irodalmi függésben vannak, arra már Hermann L. Strack¹ (1848–1922) és Eötvös Károly (1842–1916) is figyelmeztettek: nem a vádlott zsidók követnek azonos mintát, hanem az őket vádló keresztények. Míg a modern korban már a sajtó gondoskodott a földrajzilag és kulturálisan akár távoli esetek harmonizálásáról, addig a premodern viszonyok között az inkvizitorok szakmai felkészültsége és a rendelkezésükre álló szakirodalom nemzetközisége szavatolta az ügyekről kialakított egységes képet.² Véleményem szerint tárgyilagosan fogalmazza meg ezt a hatástörténeti felismerést Will-Erich Peuckert egyébként sokat bírált szócikke: „[Tridentben] a XV. században pontosan megállapítható, hogy a vérvádat zsidóellenes prédikációk előzik meg, s a vád már ezekben a prédikációkban felbukkan... [1889 óta] látható, hogy a vádak időben és térben a boroszlói esetből gyűrűznek.”³ Beszédesen árulkodik erről a jelenségről egy 1535-ös kútmérgezési vád: bár a mérgezésnek semmi jele, de mivel a zsidók köztudomásúlag kutak szoktak mérgezni, és itt is vannak zsidók, ezért ténynek tekintik, hogy a kutak meg vannak mérgezve.⁴

A hagyományból „kilógó” motívumok, melyek mind a törvényszéki bizonyításban, mind a történeti forráskritikában súlyosabban eshetnének latba, inkább zavarokat okoznak. Így a bazini eset unikuma, hogy az áldozat vérét tollszárral, vagy

1 Strack, Hermann L.: Der Blutaberglaube in der Menschheit, Blutmorde und Blutritus. Zugleich eine Antwort auf die Herausforderung des „Osservatore Cattolico”. 4. neubearb. Aufl. München, 1892. (Schriften des Institutum Judaicum in Berlin, 14).

2 Treue, Wolfgang: Der Trienter Judenprozeß. Voraussetzungen – Abläufe – Auswirkungen (1475–1588). Hannover, 1996. (Forschungen zur Geschichte der Juden. Abhandlungen, 4).

3 Peuckert, Will-Erich: Art. „Ritualmord”. In: Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. Bd. 7. Berlin/Leipzig, 1935/1936. 727–739., 728. c.

4 Csepregi Zoltán: Zsidómisszió, vérvád, hebraisztika. Ötven forrás a reformáció és a zsidóság kapcsolatának kérdéséhez. Bp., 2004. (a továbbiakban Csepregi, 2004.) 136. p. (nr. 16).

szalmaszállal szívták volna ki a tettesek, igen hamar összemósodik azzal a – következmények nélküli – brandenburgi vérváddal, melyben túsúrásokkal végeztek volna ki hét gyermeket. A valószínűleg a XVII. századra datálható tévedést mind az 1509 és 1529 évszámok hasonlósága, mind a magyarországi helynév ismeretlen volta elősegíthette.

Az az elképzelés, hogy a zsidók gyermekeknek vérért veszik, s azt kultikus célra használják, ugyan az ókori Egyiptomig visszavezethető,⁵ a keresztény Európában mégsem tekinthet vissza nagy múltra, mindössze a keresztes háborúkkal egyidős. Rendszeres kifejtésével a zsidóból lett ferences Alphonsus de Spina (†1496) polemikus művében találkozunk (*Fortalitiū fidei*), melynek már a XV. században sok kiadása jelent meg nyomtatásban, s az inkvizíció kézikönyvévé vált. *A hit erődjének* harmadik könyvében sorolja fel a szerző a zsidóknak a keresztények ellen elkövetett 17 kegyetlenségét, többek között az uzsorát, a kutak megmérgezését, rituális gyermekgyilkosságokat, azt, hogy orvosként teszik el láb alól pácienseiket, s végül hogy naponta imádkoznak az egyház és a keresztény fejedelmek pusztulásáért.⁶ Itt adja elő Mt 27,24–25-re hivatkozva, hogy a zsidó férfiak Krisztus halála óta vér folyásban szenvednek, melyet egy félreértés folytán keresztény vérral igyekeznek csillapítani, pedig ezt egyedül Krisztus vére, azaz a bűnbánat és megtérés gyógyítja. Ennek az állítólagos körülménynek Alphonsus számára az a gyakorlati jelentősége, hogy a keresztséget csak színleg felvevő zsidók (az inkvizíciónak oly nagy munkát okozó marranusok) a vérfolyás megfigyelésével könnyen leleplezhetők.⁷ Elsősorban a zsidók „17 kegyetlenségére” áll, hogy az ismert esetek egymással irodalmi függésben vannak, a kicsikart tanúvallomásoknak több közülük van korábbi perek jegyzőkönyveihez vagy a kihallgatók rendelkezésére álló szakirodalomhoz, mint az aktuális körülményekhez. Az Alphonsus által katalogizált motívumok a XX. századig nyomon követhetők, s csak ritkán vegyülnek velük új elemek (mint pl. a baziniak fent említett különös tollszára).

5 Vö. *Csepregi Zoltán*: „Ellenségei minden embernek” (1Thessz 2,15). A pogány antijudaizmus illetve antikrisztianizmus érvrendszerének továbbélése a keresztény antijudaizmusban. In: *Tanítványok*. Szerk.: Fabiny Tamás. Bp., 1996. 107–112. p.

6 1459 körül íródott, először 1471-ben látott napvilágot Strassburgban, a következő kiadást használok: *Fortaliciū fidei contra iudeos saracenos aliosque christianac fidei inimicos*. Anton Koberger: Nürnberg, 1494. GW 1578. OSzK Inc. 221. A mű elterjedtségét jelzi a hazánkban számon tartott számos példány! Liber III. Consideratio VII. De crudelitate iudcorum erga cristianos quarum sunt XVII. (s6b–t6a fol.).

7 *Septima crudelitas*: i. m. s8a fol. Forrásként Alphonsus közvetve (*Thomas de Cantimpré*: *Bonum universale de apibus xxx. fejezetét* idézve) hivatkozik a tévesen Augustinusnak tulajdonított „in cruce munere” kezdetű sermóra.

A kölni konvertita Johannes Pfefferkorn (1469–1523), akinek igen nagy hitele volt a konzervatív körökben, kétségbeesetten igyekezett cáfolni a zsidó férfiak vérvadásáról és a rituális célú gyermekgyilkosságokról való híreszteléseket: „Szájrol szájra terjed a keresztények között, hogy a zsidóknak nagy szükségük van keresztény vére gyógyszerként: ezért ölnek meg keresztény gyermekeket; ráadásul valami rút betegségben is szenvednek. Kedves keresztények, ne adjatok hitelt ezeknek a szóbeszédnek, mivel mind a Szentírás, mind a természeti törvény, mind a józan ész megcáfolja őket. Ebben az esetben ezért meg kell védenem, és föl kell mentenem a zsidókat egyetlen megjegyzéssel. Valószínűleg akadtak és talán ezután is lesznek zsidók, akik titokban keresztény gyermekeket gyilkolnak, ám nem a vére való rászorultságukból, hanem gyűlöletből, s a keresztények iránti bosszúvágyból. [...] Messze kerüljétek tehát ezt a nevetséges, hazug és (ha szembenéztek a valósággal) nekünk keresztényeknek nem kis szégyenünkre szolgáló szóbeszédet!”⁸

Az Alphonsus által rendszerezett ismeretek ennek ellenére a műveletlen körökön túl is evidenciává lettek, legalábbis így idézi őket Johann Eck (1486–1543) a témának szentelt monografikus könyvében.⁹ Alphonsuson kívül Eck felhasználja még Johannes Stamler polemikus művét,¹⁰ az 1510-es brandenburgi ostyagyalázási per és vérvád jegyzőkönyve alapján kiadott röpiratot,¹¹ mindezt vegyíti részben a patrisztikus tekintélyektől vett, részben pedig saját bibliamagyarázataival. Ezekkel a rágalmakkal egy reformatori teológus nézett szembe, akit nagy valószínűséggel Andreas Osianderrel¹² (1498–1552) azonosíthatunk.

-
- 8 Speculum adhortationis Judaice ad Christum. Colonic, [Martin von Werden,] 1507. Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts. 1-22. Stuttgart, 1983–1995. (a továbbiakban VD 16.) P 2302. OSzK Inc. 1171(5). D1a–b fol.
- 9 Ains Juden büechlins verlegung: darin ain Christ / gantzer Christenhait zu schmach / will es geschehe den Juden unrecht in bezichtigung der Christen kinder mordt ... Hierin findst auch vil histori / was üfels und büeberey die Juden in allem teütschen land / und andern Künigreichen gestift haben. Gedruckt zu Ingoldstat, durch Alexander Weissenhorn, 1541. VD 16. E 383. OSzK Ant. 3771(2). (a továbbiakban: Verlegung) J4a–K1b fol.
- 10 Dialogus de diversarum gentium sectis et mundi religionibus. Auguste, per Erhardum Oglin et Ieorgium Nadler, 1508. VD 16. S 8527. OSzK Ant. 545.
- 11 Vö. Josel von Rosheim emlékirata nr. 5: *Kracauer; Isidor* (ed.): Rabbi Joselmann de Rosheim. In: *Revue des études juives*, 16. (1888) 84–105. p. (a továbbiakban *Kracauer*, 1888.) 96. p. A kortárs röpirat szövegét (modern fordítással) közli *Oberman, Heiko A.*: *Wurzeln des Antisemitismus. Christenangst und Judenplage im Zeitalter von Humanismus und Reformation.* Berlin, 1981. 129–133, 197–200. p.
- 12 Hogy Osiander lehtett-e az alább idézendő szakvélemény szerzője, vö. *Hügler, Brigitte*: *Die Christen und die „Judenfrage“: am Beispiel der Schriften Osianders und Ecks zum Ritualmordvorwurf.* Diss. Frankfurt, 1991. Erlangen, 1992. (Erlanger Studien, 97). (a továbbiakban *Hügler*, 1992.) 28–38. p.

Ahogy korábban az 1510-es brandenburgi ostyagyalázásról, úgy a bazini gyermekgyilkosságról is egy jól informált, illusztrált röpiratból értesülhettek a kortársak.¹³ E szerint 1529. május 6-án, áldozócsütörtökön eltűnt Bazinból, a Pozsony megyei mezővárosból a kilenc éves Hänsel Meylinger. Holttestére 12-én bukkantak, s még aznap fogságba vetették a zsidó lakosokat. Másnap ejtették meg a halottszemlét a környező városok (Pozsony, Nagyszombat, Modor, Szenc) esküdtjeinek bevonásával. A gyanúsítottak kihallgatását – a pünkösdi ünnepek miatt – csak 18-án kedden kezdték meg, s 21-én pénteken már meg is égették az egész zsidó közösséget, mintegy 30 férfit, nőt és gyermeket. Josel von Rosheim (1478–1554) emlékirata¹⁴ tévesen ostyagyalázást említ, s az áldozatok számát 36-ra teszi. Hogy a Morva folyó menti Marchegg községből nála itt Morvaország lett, az a kiadó, Isidor Kracauer hibája, melynek több kutató, így Selma Stern és J. Friedrich Battenberg is áldozatul esik.¹⁵

Átmenetileg zárjuk ki forrásaink közül ezt az igen informatív, ám funkciójánál fogva tendenciózus röpiratot, s nézzük, hogyan rekonstruálhatók az események a nagyrészt a Magyar Zsidó Oklevéltár kötetekben közreadott missilisékből és iratokból. Már május 15-én levélben fordul Nádasdy Tamás budai várnagy Nagyszombat városához, figyelmeztetve őket, nehogy a Bazinban kicsikart tanúvallomások alapján illetékességüket túllépve ítélkezni merészjeljenek ottani zsidók fölött. A vallatás ekkor ugyan még nem kezdődött meg, de Mendel (Jakab?) zsidóprefektus felhívta Nádasdy figyelmét az ügy várható továbbgyűrűzésére.¹⁶ Ugyan-

13 Ain erschrockenlich geschicht und Mordt / so von den Juden: zu Pösing / ain Marckht / in Hungern gelegen: an ainem Neünjårigen Knåblin beganngen / wie sy das jåmerlich gemartert / geslagen / gestochen / geschnitten / und ermõrdt haben: Darumb dann bis in die Dreyssig juden / mann und weybs personen / umb ir mißhandlung / auf Freytag nach Pfingsten / den XXI. tag May des M.D. und XXIX. Jars / verprennt worden seind. VD 16. E 3831; kiadása: Monumenta Hungariae Judaica. Magyar-zsidó oklevéltár. Szerk.: Friss Ármin et alii. 1–18. Bp. 1903–1980. (a továbbiakban MHJ) 1, 404–411. p. (nr. 329). Magyar fordítása: *Ballagi Aladár*: Zsidó-égetés Magyarországon 1529-ben. In: Vasárnapi Újság, 29. (1882) 637–640. p. Ld. alább I.

14 Josel von Rosheim emlékirata nr. 13 (*Kracauer*, 1888. 90, 98. p.).

15 *Stern, Selma*: Josel von Rosheim, Befehlshaber der Judenschaft im Heiligen Römischen Reich Deutscher Nation. Stuttgart, 1959. Repr. München, 1973. (a továbbiakban *Stern*, 1959.) 73. p.; *Battenberg, J. Friedrich*: Art. 'Rosheim'. In: Theologische Realenzyklopädie 29, 424–427. p.; uő.: Das Europäische Zeitalter der Juden. Zur Entwicklung einer Minderheit in der nichtjüdischen Umwelt Europas. I. Von den Anfängen bis 1650. Darmstadt, 1990. (a továbbiakban *Battenberg*, 1990.) 186. p.; uő.: Josel von Rosheim, Befehlshaber der deutschen Judenheit, und die kaiserliche Gerichtsbarkeit. In: „Zur Erhaltung guter Ordnung.“ Festschrift Wolfgang Sellert. Köln/Weimar/Wien, 2000. 183–224, 193. p.

16 MHJ 10, 85. p. (nr. 47) = MHJ 1, 412. p. (nr. 331).

ezt a figyelmeztetést megismétli ugyancsak Budáról két nappal később Báthori István nádor is.¹⁷ A kihallgatások megkezdésének időpontját és a jelenlévő pozsonyi esküdtek nevét a röpirattól független, elfogulatlan források is megerősítik, nevezetesen az esküdtek útiköltség-elszámolásai Pozsony város számadáskönyvében.¹⁸

Az uralkodó csak a május 21-i kivégzés után, a magyar kamarai tanácsosok május 24-én Budáról keltezett leveléből értesült joghatóságának megsértéséről,¹⁹ ilyen eljárási tempó mellett képtelen volt ugyan eredménnyel beavatkozni az eseményekbe, ám a bazini grófok törvénykezésének jogszerűségét a bűnügy vagyoni jogi következményei miatt mindenképp sietett kétségbe vonni. Május 27-én Linzből egyszerre fordult a grófokhoz, Nádasdyhoz, a budai helytartótanácsához és Székesfehérvár városához (ez a helyi szál csak innen ismert) kifejezve a történetek miatti rosszallását s bejelentve a kamara igényét mind a kivégzett, mind az életben maradt zsidók vagyónára.²⁰ A magyar kamara be sem várva a király intézkedését június 5-én Sibrik Osvát személyében vizsgálóbíztost küldött a visszaélések helyszíneire.²¹

A bazini ügy szálai – az „eredményes” vallatásnak köszönhetően – Nagyszombat és Székesfehérvár után eléri Alsó-Ausztriát is. Ferdinánd június 2-án bízta meg Niclas von Salm helytartót, terelje jogszerű mederbe az ott elfogott zsidók kihallgatását és felelősségre vonását.²² A budai prefektuscsalád tagja, Mendel József június 10-én kelt levele szerint Linzben igyekszik interveniálni,²³ s ennek a közbenjárásnak a dokumentuma a zsidók küldötteinek keltezetlen kérvénye.²⁴ Az uralkodó erre június 16-án ismételt megparancsolja az alsó-ausztriai helytartóságnak, vonja magához a bazini vallomások alapján elfogott marcheggi Jakab ügyének vizsgálatát, minthogy „minden zsidó a mi kamarai birtokunk”, s mellékeli a megvádolt zsidónak felteendő kérdéseket is.²⁵ Természetesen pénzügyileg volt Ferdinánd király érdekelt abban, hogy a zsidók fölötti kizárólagos joghatóságát féltékenyen őrizze. Nem tudni bizonyosan, sikerült-e rátennie a kezét a bazini zsidók

17 MHJ 8, 163 p. (nr. 180) = MHJ I, 440 p. (nr. 357).

18 MHJ 8, 162. p. (nr. 179).

19 MHJ 8, 163–164. p. (nr. 181).

20 Ld. alább II-VI.

21 MHJ 8, 164. p. (nr. 182); MHJ 8, 165. p. (nr. 183) = Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. Szerk.: Bunyitay Vince, Rapaics Raymund, Karácsonyi János. I. Bp., 1902. 465. p. (nr. 469). Vö. továbbá MHJ 8, 165–166. p. (nr. 184).

22 Ld. alább VII.

23 Ld. alább VIII.

24 Ld. alább IX. A Woltftól származó datálás (Bécs, 1529. június 12.) megalapozatlan. Kérdéses, hogy Josel von Rosheim játszott-e közvetlen szerepet ezen beadvány létrejöttében.

25 Ld. alább X-X/A.

vagyonára, vagy az a helybeli földesuraknál maradt. A dokumentumokból csupán annyi derül ki, hogy a magyarországi és alsó-ausztriai hatóságok erélyes fellépése Nagyszombatban és Marcheggben megakadályozta a további kivégzéseket és vagyonelkobzásokat. A bazini per koncepciójában kulcsszerepet játszó, korábban Pozsonyból elűzött, ekkor marcheggi Nassl / Nessl még évekkel később is háborítatlanul vesz részt kölcsönügyletekben.²⁶

Gerson Wolf (1823–1892) állítólagos bécsi levéltári forrásokra hivatkozva olyan változatot terjesztett el a zsidó szakirodalomban, hogy a fiút elbújtatták, és az eljárásban nem is letek holttestre,²⁷ de ez bármilyen hatásos is, kétségkívül a képzelet szüleménye. Már az a körülmény is gyanút kelthet bennünk, hogy Wolf éppen ennek a perdöntő dokumentumnak a közlését tekintette feleslegesnek. A Wolfnál szereplő német személynevet (Esslein Ausch) hiába is keresnénk az áldozatok fennmaradt héber névsorában.²⁸ Példa nélkül való volna az is, hogy *corpus delicti* hiányában folytassanak le bűnvádi eljárást. A nagy port fölvert 1510-es brandenburgi vérvád, akárcsak a nagyszombati zsidók felelősségre vonása a bazini vallo-mások szerint általuk 1525-ben elkövetett rituális gyilkosságért, éppen azért zárult ítélet nélkül, mert nem volt bűnjellel bizonyítható, pusztán kínzással kicsikart val-lomásokon alapult.

E szenzációs felfedezés első magyar ismertetője, Acsády Ignác történészhez illő óvatossággal zárja cikkét: „Csakugyan megfelel-e ez az előadás az aktáknak, azt nem kutatom. Az akták megvannak, hozzájuk férhet bárki, a ki a dolog iránt ér-

26 MHJ 8, 169–172, 179. p. (nr. 189, 191, 201); MHJ 1, 421–422. p. (nr. 338).

27 *Wolf, G[erson]: Historische Skizzen aus Oesterreich-Ungarn.* Wien, 1883. (a továbbiakban *Wolf*, 1883.) 296–297. p. Ugyanígy a *Magyar Zsidó Lexikon.* Bp., 1929. 97. p.; *Stern*, 1959. 72. p.; *Encyclopaedia Judaica.* 13. Jerusalem, 1971. 352–353. p.; *Battenberg*, 1990. 185. p.; *Pelle János: Az utolsó vérvádak. Az etnikai gyűlölet és a politikai manipuláció kelet-európai történetéből.* Bp., 1995. 40. p. Kivételesen nem vették át ezt a verziót: *Simon Dubnow: Weltgeschichte des jüdischen Volkes. Von seinen Uranfängen bis zur Gegenwart.* Bd. VI. Die Geschichte des jüdischen Volkes in der Neuzeit. Das XVI. und die erste Hälfte des XVII. Jahrhunderts. Berlin, 1927. 263. p.; *Scheiber, Alexander [Sándor]: Juden und Christen in Ungarn bis 1526.* In: *Kirche und Synagoge. Handbuch zur Geschichte von Christen und Juden.* Darstellung mit Quellen. Szerk. Rengstorf, K.H. – Kortzfleisch, S. von. 2. Stuttgart, 1970. 559–568, 566. p. és *Gonda László: A zsidóság Magyarországon 1526–1945.* Bp., 1992. 24. p., bár az utóbbi könyvben a *Zeke Gyula* által összeállított kronológia már ismét Wolf ötletét követi (310. p.).

28 *Kaufmann, David: Die Märtyrer des Pösinger Autodafés von 1529.* In: *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums* (a továbbiakban *MGWJ*), 38. N.F. 2. (1894) 426–429. p.; *Scheiber Sándor: Héber kódexmaradványok magyarországi kötetláblákban.* A középkori magyar zsidóság könyvkultúrája. Bp., 1969. 55–56. p.; MHJ 18, 6–9. p.

deklődik.”²⁹ A Wolfot követő Selma Stern érezte az előadás ellentmondásait, s szükségét látta megjegyezni, hogy a „valós” tényállás (a bűncselekmény állítólagos hiánya) a kortársak előtt mindvégig rejtve maradt.³⁰ Brigitte Hägler megtalálta végül a Wolf által használt és hivatkozott aktát, de az a röpirattal összhangban valószínűnek tekinti a halálesetet.³¹ Az immár leleplezettnek tekinthető történetírói hamisítást egyértelműen aktuális cél, az akkoriban az érdeklődés középpontjába került tiszzaeszlári vérvád cáfolatának szándéka motiválta, s nem is hiába, hisz a nyíregyházi törvényszék előtt elmondott híres védőbeszédében Eötvös Károly már fel is használta a Wolf blöffje által nyújtott segítséget.

Érdeemes kitérni Wolf közleményeinek kronológiájára, hogy napnál világosabb legyen a szándékos megtévesztés. Wolf 1860-ban kutatott az akkori pénzügyminisztérium levéltárában, s eredményeit azon frissiben meg is jelentette.³² Ugyan ez az első változat is hemzseg a félreolvasásoktól és önkényes kiegészítésektől, melyek még a Wolf teljesítményét elismerő kortársakat is (Alfred Francis Pribram,³³ Bernhard Wachstein³⁴) rendesen óvatos megnyilatkozásokra indították, amennyiben filológiai precizitása került szóba, ám Wolf egyelőre annyira nem rugaszkodik el a forrásoktól, hogy a gyermekgyilkosság megtörténtét megkérdőjelezn. Igaz, a nagy karrier előtt álló Esslein Ausch alakja már itt megszületik az „ettlich auff” szavak deformációjaként, de az eltűnt gyereket bújtató öregasszony figurájára még nincs szükség. Hasonló keretek között marad a forrásközlés 1876-os megismétlése is.³⁵

29 *Acsády Ignác*: A bazini vérvád. In: Szombati Újság, 1. (1882) 324. p.

30 *Stern*, 1959. 72. p.

31 *Hägler* 1992. 214. p. 26. jz.

32 *Wolf, Gerson*: Ein Bild aus dem Mittelalter. In: Jahrbuch für die israelitischen Cultus-Gemeinden in Ungarn und seinen ehemaligen Nebenländern. I. Arad, 1860/61. 263–273. p. (a továbbiakban *Wolf*, 1860.)

33 *Pribram, Alfred Francis*: Urkunden und Akten zur Geschichte der Juden in Wien. Erste Abteilung, allgemeiner Teil 1526–1847 (1849). I. Wien/Leipzig, 1918. (Quellen und Forschungen zur Geschichte der Juden in Deutsch-Österreich, 8/1). „Das bei Wolf, G, [...] abgedruckte Judenschutzmandat Ferdinand I. d. d. 1529 Mai 28, das in keinem Archive aufzufinden war, wurde, weil dessen Authentizität nicht zweifellos festgestellt werden konnte, hier nicht wiedergegeben.” (1. p.)

34 *Wachstein, Bernhard*: Bibliographie der Schriften Gerson Wolfs. In: Zeitschrift für Geschichte der Juden in der Tschechoslowakei, I. (1930/31) 17–36. p. „Seine archivalischen Mitteilungen sind wohl größtenteils durch die Urkundenwerke von Pribram [...] und Bondy-Dworsky [...], die auch sorgfältigere Texte bieten, vielfach überholt. [...] Hierzu kommt der Umstand, daß manche von ihm gesehene Urkunden jetzt nicht aufzufinden sind.” (17. p.)

35 *Wolf, Gerson*: Geschichte der Juden in Wien (1156–1876). Wien, 1876. Reprint: Wien, 1974. (a továbbiakban *Wolf*, 1876.)

A tiszaezlári eset 1882. május 23-24-én kapott először nyilvánosságot Ónody Géza és Istóczy Győző alsóházi felszólalásában, melyről május 25-én tudósítottak először a hazai és a külföldi lapok. Wolf pedig június első napjaiban tette közzé egyidejűleg több német nyelvű újságban (így az Augsburger Allgemeine Zeitung június 4-i számában is) fent ismertetett meghökkentő tézisét, melyet nyomban (s máig hatóan) felkapott a megvádolt zsidók ártatlanságát hirdető sajtó. Wolf 1883-ban megjelent tanulmánygyűjteményébe is természetesen ez utóbbi változat került bele.³⁶

Wolf koncepciója a liberális sajtó tiszaezlári stratégiájával összhangban a következő elemekből építkezik: 1. A vérvád középkori babona, melyből az azzal manipulálók közvetlen anyagi hasznot húznak. 2. Az állítólagos áldozatok utóbb többnyire sértetlenül előkerülnek. 3. A való tényállás előbb-utóbb fényre derül, s a hamis vádlók sem kerülhetik el büntetésüket. 4. Az ártatlanok leghívebb védelmezője maga az igazságos uralkodó. Bármilyen anakronisztikusan alkalmazható is ez a XVI. századra, tartalmaz részigazságokat. A Wolf által kiadott levelek (összhangban Andreas Osiander alább ismertetendő véleményével) mindenképpen bizonyítják a per gazdasági indítékait (a hitelezők eltüntetése, vagyonuk elkobzása).³⁷ Ferdinánd személyes érdekeltégét és utasításait viszont, melyeket Salm grófnak küldött a vizsgálat folytatásával kapcsolatban, már fentebb érintettem. A legcsekélyebb kétely sem merült fel benne a Bazinban kínvallatással kicsikart tanúvallomások megbízhatóságával kapcsolatban: a zsidók által elkövetett rituális gyermekgyilkosságot kész ténynek tekintette (X/A).

Amilyen tisztán elválasztható egymástól Wolf elbeszélésében a megalapozott állítás és a képzelgés, a tévedés és a tudatos megtévesztés ott, ahol fellelhető az általa használt levéltári anyag, annyira rejtélyes a bécsi történésznek egy további idevágó forrásközlése, melyről elvbarátai sem tudták mire vélni, hamisítvány-e, s ha igen, mely részében. Ferdinánd 1529. május 28-i oltalomleveléről van szó,³⁸ mely olyan szépen alátámasztja Wolf elképzeléseit, hogy ha nem volna, ki kellene találni, vagy ha csak a keltezése lenne más, át kellene datálni... Ez az irat tartalmát tekintve a levegőben lóg, se utódja, se boldog őse, s mégis akkor adta volna ki az uralkodó, mikor az első hírt kapta a bazini máglyáról. Míg azonban a többi kiadott dokumentum esetében egyszerű összeolvasás fényt deríthet az átugrott bekezdésekre, hibásan feloldott rövidítésekre, önkényesen hozzátoldott keltezésekre, a kérdéses privilégiumot egyelőre nincs mivel egybevetni.

36 *Wolf*, 1883. 295–299. p.

37 Utánközlés: MHJ 1, 413–416. p. (nr. 333). = IX.

38 *Wolf*, 1876. 252–254. p.; MHJ 1, 402–404. p. (nr. 328). Vö. Pribram idézett (33. jz.) véleményét.

Osiandernek a nem sokkal az események után papírra vetett szakvéleménye³⁹ 20 pontban bizonyítja a vérvádak megalapozatlanságát (elsősorban az Ószövetség rituális előírásából, de utalva az ilyen vádakat tiltó pápai és császári rendeletekre is). IV. Ince pápa, majd őt követve X. Gergely, továbbá II. Frigyes császár, végül pedig III. Frigyes – a regensburgi vérvád kapcsán – tiltotta meg a gyermekgyilkosságokkal való hamis vádaskodást.⁴⁰ A nürnbergi reformátor ezt követően a röpirat alapján további 12 pontban mutatja ki a bazini eljárás gyengeségeit, végül 7 lehetőséget fogalmaz meg a valódi tettes személyének a kiderítésére. Esmefuttatását szigorúan magánvéleménynek tekinti, s a számunkra ismeretlen címzettet felszólítja annak bizalmas kezelésére.

Osiander szakvéleménye világosan elkülöníti az Izráel-kérdés jogi és teológiai kezelését: „Ezen okok és körülmények készítették engem, [...] még mielőtt eljutott volna hozzám ez az új hír a baziniakról, hogy szemernyit se higgyek ennek a rágalomnak és gyanakvásnak, hanem mindig szilárdan és rendíthetetlenül meg legyek győződve, hogy ebben az esetben a zsidókkal történik jogtalanság, jóllehet más bűneikkel valószínűleg kiérdemelték, hogy Isten ilyen szerencsétlenséget küld rájuk. Ennek megítélése azonban egyedül Istenre tartozik, bízunk mi is őrá.” – summázza gondolatmenetét.⁴¹

Osiander irata egy másik vérvád kapcsán látott nyomdafestéket, s lett közismert. 1540 tavaszán egy gyermek holttestére bukkannak a weissenburgi erdőben. Moritz von Hutten püspök Eichstättbe viteti a tetemet és megidézi a környék zsidóit, de az istenítélet nem hozza a kívánt eredményt.⁴² Ekkor jelennek meg ketten, s ártatlanságuk igazolásául átadnak egy iratot, a fent ismertetett szakvéleményt. A valószínűleg nürnbergi nyomtatvány kiadójának személyét nem ismerjük. A könyvet a püspök Johann Ecknek adja át, aki részletes bírálatot ír róla. Ecknek semmi bizonyítéka nincs Osiander szerzőségére, csak abban biztos, hogy a művet egy lu-

39 Vajon igaz és hihető-e, hogy a zsidók a keresztények gyermekeit titkon megölik és vérükkel élnek. Fordítása: *Csepregi*, 2004. 98–117. p. (nr. 7).

40 Vö. *Zeitschrift für die Geschichte der deutschen Juden* 1. (1886) 142–143. p.; *Stern*, Moritz: *Die Päpstlichen Bullen über die Blutbeschuldigung*. 2. Aufl. München, 1900. 10–21. p.; *Kirche und Synagoge. Handbuch zur Geschichte von Christen und Juden. Darstellung mit Quellen*. Szerk. Rengstorf, K. H. – Kortzfleisch, S. von. 1. Stuttgart, 1968. 265–267. p. (nr. 54–56); *Battenberg*, 1990. 101–109. p.

41 *Csepregi*, 2004. 110. p. (nr. 7).

42 Vö. Jösel von Rosheim emlékiratai nr. 24 (*Kracauer*, 1888. 93, 100. p.).

theránus írta.⁴³ Eck talán nem annyira a téma miatt csapott le a „zsidókönyvre”, hanem inkább az alkalmon kapott, hogy régi ellenfelét, az evangélikus Osiandert kompromittálja mint *Judenvater*-t és zsidó pénzzel megvesztegetett prókátort.⁴⁴

Ha már szóba került, milyen nagy szerepet játszott a bazini eset Osiander és Eck teológiai összetűzésében, nem mehetünk el amellett a hatástörténeti érdekesség mellett sem, hogy a történetből mint kuriózumból előbb a tipikusan német evangélikus csodakatalógusok (mint Jobus Finceliusé⁴⁵) táplálkoztak, majd Andreas Hondorff⁴⁶ és Zacharias Bachmann⁴⁷ exemplumgyűjteményei kínálták prédikációk számára illusztrációul hol az első, hol az ötödik parancsolathoz, végül – a horrirodalomban tett kitérő után⁴⁸ – révbe ért az újkori antiszemita szerzők ösforrásánál, Johann Andreas Eisenmenger kézikönyvéénél.⁴⁹ A hagyomány katolikus szála nem annyira a zsidókra, mint feltételezet áldozatokra, Hans Meylingerre koncentrált, akinek a többi sorstársához hasonlóan helyet biztosít a szentek galériájában.⁵⁰ Ez az elágazódás aztán gondoskodott róla, hogy Bazin minden későbbi, a zsidók gonosztetteit regisztráló dilettáns összeállításba legalább duplán kerüljön bele: a nácik számára is majdan szellemi muníciót szállító Theodor Fritschnek az

43 Vö. Eck: Verlegung D4a: „Jó, legyen Hosander vagy egy másik lutheránus tévntánító.” *Johann Agricola* és *Andreas Musculus* sem támasztják alá 1552-ben semmivel, hogy az általuk diffamálni kívánt Osiandert tekintik a kérdéses irat szerzőjének: Grüntliche Anzeigung was die Theologen des Churfürstenthumbs der Marck zu Brandenburgk von der christlichen Evangelischen Lehr halten / lerhen unnd bekennen. Auch warinne Andreas Osiander wider solche Lehr unrecht lerhet welchs auch in diesem Buch aus Heiliger schriftt / nottürfftlich gestrafft / und widerleget wird. Franckfortd an der Oder, Eichhorn, 1552. VD 16. M 7154. OSzK Ant. 2487. O3b fol.: „Hasonlóan röpiratában is, melyben igen mentegeti a zsidókat, hogy ezek misztériumaikhoz és titkos dolgaikhoz semmi keresztény vért nem igényelnek.” Vö. Csepregi, 2004. 168–169. p. (nr. 34).

44 Verlegung B3a: „ungelerter wäscher”, D3b: „unselig mitt gelt erkaufftder judenfürsprech”, E1a: „juden vertädinger”, R1b: „find ich dich da du judenvater”.

45 *Fincelius, Jobus*: Wunderzeichen. Wahrhaftige Beschreibung und gründlich verzeichnus schrecklicher Wunderzeichen und geschichten, die von dem Jar an M.D.XVII. bis auff jetziges Jar M.D.LVI. geschehen und ergangen sind nach der Jarzal. 3 Teile. Frankfurt/Main, 1566–67. VD 16. F 1108–1110. II. D7r–E1v fol.

46 *Hondorff, Andreas*: Promptuarium exemplorum. Leipzig, 1568. VD 16. H 4729; uő: Theatrum historicum. Frankfurt/Main, 1575. VD 16. H 4747. 75. fol.

47 [*Bachmann*] *Rivander; Zacharias*: Der Ander Theil Promptuarii Exemplorum. Frankfurt/Main, 1581. VD 16. B 44. fol 248v–249r.

48 *Ziegler, Heinrich Anselm von*: Täglicher Schauplatz. Frankfurt, 1695. 588. p.

49 *Eisenmenger, Johann Andreas*: Entdecktes Judenthum. H. n., „1700.” [Frankfurt/Main, 1711]. 222–223. p.

50 *Bolland, Johannes*: Acta sanctorum. Paris–Bruxelles, 1863–1931. II. Apr. 835–836. p.

átlagnál pedánsabb felsorolásában pl. egyszer mint „1509. Pösing”, másszor meg „1520. Biring” kerül elő.⁵¹

A XIX. század filoszemita versus antiszemita sajtóvitáiban sokszor az egyik oldal látta el akaratlanul ellenfeleit érvekkel. Még Tiszaeszlár előtt Némethy Ferenc azzal a szándékkal tette közzé a bazini röpirat (I) Nagyszombaton őrzött kéziratának (T) német szövegét, hogy a *Preßburger Zeitung* olvasóit meggyőzze a vérvád megalapozatlanságáról.⁵² Másfél évvel később Ballagi Aladár hasonlóan nemes, ám a tiszaezlári hecckampányban eleve elhibázottnak, sőt károsnak bizonyuló felbuzdulásból készítette el ugyanezen szöveg nyomtatott változatának (A) magyar fordítását a Vasárnapi Újság széles közönsége számára, s mi történik: egy évre rá Ónody Géza az egyik szöveget máig olvasott sikerkönyve magyar,⁵³ a másikat német⁵⁴ változatához használja fel. Ónody neves és névtelen munkatársainak Némethy és Ballagi előmunkálatai nélkül filológiailag nem lett volna megközelíthető, így narratívájukba nem lett volna beépíthető a bazini történet mint Tiszaeszlár előzménye.

A nagyközönséget tájékoztató röpirat hiányában lényegesen kevesebbet tudni a XVI. század másik jelentős hazai vérvádjáról, a nagyszombatról, így ez az utókorra sem gyakorolhatott jelentős hatást, leszámítva azt, hogy a zsidókat „örökre”, azaz majd három évszázadra kiűzték Nagyszombat városából. A nagyszombati városi levéltár *Judaica c.* aktája, ill. az ez alapján kiadott dokumentumok segítségével ismerhetjük meg az eseményeket. Az ügy háttérében nem annyira az egy emberöltővel korábbi, Bonfini által is megörökített vallomásokot találjuk, mint inkább a zsidók kiűzésének 1526-os soproni és pozsonyi mintáját, valamint azt, hogy mind a bazini vádlottak, mind a Galgócon 1538-ban kivégzett, állítólagos gyermekgyilkos Jakab a nagyszombati zsidókra is terhelő vallomást tettek. Mivel a nagyszombati zsidóknak a bazini jegyzőkönyvben szereplő 1525-ös büntetéhez hasonlóan az állítólag 1536-ban elkövetett rituális gyilkosság sem volt bűnjellel bizonyítható, a pusztán kínzással kicsikart vallomás alapján nem született ítélet. Amikor a bazini recept nem vált be, a város az uralkodóhoz fordult, hogy más szabad királyi váro-

51 [Fritsch, Theodor:] *Die Juden und das Christenblut. Geschichtliche Beiträge zur Frage des jüdischen Blutrituals.* Leipzig, 1892. 13–14. p.

52 Némethy, Franz: *Verbrennung von 30 Juden in Bösing.* In: *Preßburger Zeitung*, 117. (1881) 57. sz. 1–3. p. (február 27.); = *Die Neuzeit*, 28. (1888) 190–191, 210–211, 219–220, 363–365. p.

53 Ónody Géza: *Tisza-Eszlár a multban és jelenben. A zsidókról általában. – Zsidó mysteriumok. – Rituális gyilkosságok és véráldozatok. – A tiszaezlári eset.* Bp., 1883.

54 Ónody, Géza von: *Tisza-Eszlár, in der Vergangenheit und Gegenwart. Ueber die Juden im Allgemeinen. Jüdische Glaubens-Mysterien. Rituelle Mordthaten und Blutopfer. Der Tisza-Eszlärer Fall. Autorisierte Übersetzung aus dem Ungarischen von Georg von Marczianyi.* Bp., 1883.

sokhoz hasonlóan szabadítsa meg őket is a zsidó lakosoktól. Ferdinánd a Sopronban és Pozsonyban bevált feltételekkel (a zsidók adójának átvállalása) járul hozzá kiűzésükhöz.⁵⁵

A magyarországi eseteknek a szomszédos cseh királyságban, Sziléziában is akad párhuzama. 1535-ben Brandenburgi György jägerndorfí hercegségében (ma Krnov, Csehország) volt a bazinihoz hasonló vádaskodás, de a zsidó vádlott itt nem egy gyermek megölését ismerte be a kínpadon, hanem hogy a tartomány összes asszonyának életére tört.⁵⁶ A történet abban is hasonlít a brandenburgihoz és a bazinihoz, hogy a tartomány összes zsidó lakosát elfogták mint cinkost, s a „tettes” megégetése után az ő sorsukról kellett dönten. A pernek ugyanis olyan varázslás a tárgya, melybe állítólag minden sziléziai zsidó férfi be van avatva, s a máglyahalálra ítélt fővádlott vallomásában explicite megfogalmazódik a zsidók közveszélyes gonoszsága: „...továbbá figyelmeztetett, hogy minden zsidó gazfickó és csirkefogó, akikben nem lehet megbízni, és ha egyiküknek egy kereszténnyel akad dolga, legyen az vásárlás, eladás, pénz vagy bármi, mindenféle huncutsággal becsapják a keresztényeket, ráadásul naponta imádkoznak a keresztények ellen.”⁵⁷

A vádlottak érdekében többen is közbenjártak, s I. Zsigmond lengyel király egy ismeretlen kancellistájának érvelése igen emlékeztet az Osiander-féle álláspontra: „Szokásba jött ugyanis, hogy a keresztények gyűlöletének kitett zsidókat ártatlanul vádolják és kegyetlenül bánnak velük, éppen úgy, ahogy a történetírók tanúsága szerint a pogányok jártak el régen a keresztényekkel szemben. Mert akkor a keresztények nyakába varrták a gyermekgyilkosságokat, majd ugyanúgy hurcolták őket a vesztőhelyre, mint most a zsidókat.”⁵⁸ Sziléziában a kiélezett gazdasági versengés is befolyásolta a zsidókhöz való viszonyulást.⁵⁹ A jägerndorfí eljárással kapcsolatban Jacob von Salza boroszlói püspök igyekezett a leginkább a zsidók Sziléziából való kitiltását elérni.⁶⁰ A bűncselekmény valódiságában különben nem kételkedő György

55 MHJ 1, 432–441. p. (nr. 351–358); MHJ 5, 180–182. p. (nr. 366); MHJ 8, 194–205. p. (nr. 218–229).

56 Joscl von Rosheim emlékirataiban (nr. 18. *Kracauer*; 1888. 91, 99. p.) tévedésből vérvádról ír. *Csepregi*, 2004. 121–127, 126 p. (nr. 12).

57 Uo. 135. p. (nr. 15).

59 Ld. Jägerndorf városa György örgrófnak. 1534. március 12. Staatsarchiv Nürnberg, Brandenburger Litalien (= StAN BL) 1244:3. fol.; Leobschütz városa György örgrófnak. 1535. október 20. (*Csepregi*, 2004. 136. p. nr. 16) és 1537. november 2. StAN BL 1244:8–9, 29. fol.; az oppolni hercegség városai György örgrófnak. 1538. április 2. StAN BL 1244:32–37. fol.

60 *Pollak, Max*: Daten zur Einwanderung ungarischer und polnischer Juden nach Schlesien. In: MGWJ, 39. (1895) 559–562. p.

örgróf azonban ansbachi tanácsosaira hallgatva óvadék ellenében szabadon bocsátotta a fogoly zsidókat, s visszahelyezte őket korábbi jogaikba,⁶¹ holott korábban még teljes kiűzésüket latolgatta.⁶² A jägerndorfi zsidók kiűzésére végül csak az örgróf halálának évében, 1543-ban egy újabb vérváddal kapcsolatban került sor.⁶³

III. Pál pápa 1540. május 12-i bullájában hívta fel a magyar, cseh és lengyel püspököket az ilyen rágalmak elleni fellépésre: „Valóban visszatetszéssel értesültünk az ama vidékeken tartózkodó összes zsidók panaszából, hogy mintegy néhány év óta bizonyos városi urak, egynémely közönség és más hatalmasok, kik azon vidékeken laknak, féltékenykedő és – mint mondják – halálos ellenségei a zsidóknak; gyűlöletből és irigységtől, vagy ami valószínűbbnek látszik, kapzsiságtól elvakítva, hogy a zsidók vagyonát valamely tetszetős ürügy alatt megkaparinthassák, hamissággal rájuk fogják, hogy kis gyermekeket megölnék, azok vérért megisszák, és hogy még más különböző és több efféle szörnyű, főképp nevezett vallásunk ellen irányuló büntetett követnek el; ekkép törekvésük, hogy az együgyű keresztények indulatát felizgassák ellenük, minek az a következménye, hogy gyakorta nemcsak vagyonuktól, hanem még életüktől is jogtalanul megfosztják őket.”⁶⁴ A breve fogalmazványából kitűnik, hogy a pápát az 1536-os nagyszombati („in oppido de tirna”), az 1535-ös leobschützi („in oppido de libsiz”) és a csehországi budweisi („in oppido budiuiz”) vérvádak indították annak kiadására.⁶⁵ A birodalomban pedig V. Károly császár erősíti meg III. Frigyes rendeletét (Speyer, 1544. április 3.): „hogy ezután senki, bármilyen rendű volna is, zsidókat ne vessen ezért fogságba, ne kínozzon vagy vallasson, ne végezzen ki elégséges bizonyíték vagy hitelt érdemlő tanúk vallomása vagy tettenérés hiányában, hanem ha ilyen panasz vagy feljelentés érkezne, azt előbb a római császárhoz mint a birodalomban élő zsidóság legfőbb bírójához juttassa el, és tőle várjon intézkedést.”⁶⁶ De még Bél Mátyás is hitelesnek tekinti a nagyszombati (1493) és bazini

61 Uo. 137–138. p. (nr. 17).

62 Vö. StAN BL 1244:12–16. fol. (György el nem küldött levele Hans Jordannak 1535. november 22.).

63 *Troska, Ferdinand*: Geschichte der Stadt Leobschütz. Leobschütz, 1892. 65. p.

64 *Bondy, Gottlieb*: Zur Geschichte der Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien von 906 bis 1620. I. 906–1576. Prag, 1906. 327–329. p. (nr. 453); fordítás: *Büchler Sándor*: A szentszék és a magyar zsidók a XVI. században. In: Emlékkönyv Bloch Mózes tiszteletére. Bp., 1905. 171–179. p. (a továbbiakban *Büchler*, 1905.) 178–179. p.

65 *Büchler* 1905. 176. p. Kérdés, hogy az 1506-os budweisi vérvádról vagy annak egy újabb kiadásáról lehetett-e szó.

66 *Bresslau, Harry*: Aus Strassburger Judenakten. Zur Geschichte Josels von Rosheim. In: Zeitschrift für die Geschichte der Juden in Deutschland, 5. (1892) 307–334, 325. p.; *Feilchenfeld, Ludwig*: Rabbi Josel von Rosheim. Ein Beitrag zur Geschichte der Juden in Deutschland im Reformationszeitalter. Strassburg, 1898. 58kk. p.

(1529) tanúvallomásokat, bár ezeket cáfoló szerzőket is idéz.⁶⁷ Magyarországon az 1790:38. tc. országgyűlési vitájában végül Osianderéhez hasonló érvelés alapján lépnek fel a zsidók elűzése ellen.⁶⁸

A bazini vérvád vázlatos historiográfiája 1903-ig (a MHJ megjelenéséig)

I. bécsi kézirat (*W*)

Wolf 1860, 1882, 1883

Acsády 1882, Friedländer 1883,⁶⁹ Strack 1892, Kurrein 1900,⁷⁰

Frank 1901⁷¹

II. nagyszombati kézirat (*T*)

Némethy 1881, 1888

Ónody 1883b

Friedländer 1883, Frank 1901

Desportes 1889⁷²

III. bécsi nyomtatvány (*A*)

1. Osiander [1529–1540]

Bolland: *Acta Sanctorum*

Pawlikowski 1866,⁷³ Fritsch 1892, Fern 1892⁷⁴

2. Pawlikowski 1866

Fritsch 1892

3. Ballagi 1882

Acsády 1882

Ónody 1883a

4. Stern 1893⁷⁵

67 *Notitia Hungaricae novae historico geographica*. II. Vienna, 1736. 21–24, 120. p.

68 *Büchler Sándor*: De Iudacis. In: *IMIT Évkönyv*, (1900) 286–304. p.

69 *Friedländer, Marcus Hirsch*: Zur Geschichte der Blutbeschuldigungen gegen die Juden im Mittelalter und in der Neuzeit (1171–1883). Nach den Quellen dargestellt. 3. Aufl. Brünn, 1883.

70 *Kurrein, Adolph*: Brauchen die Juden Christenblut? Nach Religion, Geschichte und christlichen Zeugnissen beantwortet. Prag, 1900.

71 *Frank, Friedrich*: Der Ritualmord vor den Gerichtshöfen der Wahrheit und der Gerechtigkeit. 2. Aufl. Regensburg, 1901. Nachträge. Regensburg, 1902.

72 *Desportes, Henri*: Le mystère du sang chez les juifs de tout les temps. Paris, 1889.

73 *Pawlikowski-Cholewa, Konstantin Ritter de*: Der Talmud in der Theorie und in der Praxis. Eine literar-historische Zusammenstellung. Regensburg, 1866.

74 *Fern, Athanasius*: Die jüdische Moral und das Blut-Mysterium. Leipzig, 1893.

5. Grünhut 1902⁷⁶

IV. utánnomás (*E*)

1. Fincelius 1566

Hondorff 1568, 1575

Bachmann 1581

Ziegler 1695

Eisenmenger 1700

Bél 1736, Pawlikowski 1866, Desportes 1889, Fritsch 1892

2. Zunz 1855⁷⁷

Kaufmann 1894

3. Stern 1893

Dokumentumok

*Előjáró megjegyzések*⁷⁸

Az íráskép sajátosságaira az átírás nincs tekintettel: a kerek és a hosszú s között pl. nem tesz különbséget. Az u és v, valamint i és j betűket általában hangértékük szerint alkalmazom, a latinban azonban az i használatát egységesítem. Az eredetihez híven őrzöm meg viszont a ß, w és y betűk használatát. A ligatúrákat és összevonásokat feloldom, a triviális rövidítéseket ellenben megtartom. Az egybe- és különírásnál az eredeti írásmódot őrzöm meg. A két nyomtatvány címleírásától eltekintve a központozást normalizálom, és a nagybetűk használatát egységesítem. A nagybetűs írást így csak a tulajdonnévként használt szavakban, ill. mondat elején tartom meg, azaz a német köznevek is kisbetűvel szerepelnek. A fölélrt e-t a németben két ponttal adom vissza (Umlaut: ö ü ä). A pusztán helyesírási változatokat a kritikai apparátus általában nem jelzi.

75 *Stern, Moritz*: Andreas Osianders Schrift über die Blutbeschuldigung. Wiederaufgefunden und im Neudruck herausgegeben. Kiel, 1893. Reprint: Berlin, 1903.

76 *Grünhut, L.* In: Zeitschrift für Hebräische Bibliographic, 6. (1902) 94–95. p.

77 *Zunz, Leopold*: Die synagogale Poesie des Mittelalters 1. Berlin, 1855. 2. Aufl. 1920. Reprint: Hildesheim, 1967.

78 Vö. *Müller, Gerhard* (ed.): Empfehlung zur Edition frühneuzeitlicher Texte der „Arbeitsgemeinschaft außeruniversitärer historischer Forschungseinrichtungen“. In: Archiv für Reformationsgeschichte, 72. (1981) 299–315. p.

Rövidítések

add.	addidit, addiderunt
om.	omisit, omiserunt
praem.	praemisit, praemiserunt
tr.	transposuit, transposuerunt
[!]	nyilvánvaló elírás
[?]	bizonytalan olvasat
[...]	olvashatatlan részlet, lacuna
< >	kihúzott részlet
[]	kiadói jelzés, hipotetikus kiegészítés
EFG	Eure Fürstliche Gnade
EKM	Eure Königliche Majestät
MGH	Mein Gnädiger Herr
<i>Wolf</i> , 1860.	Wolf, Gerson: Ein Bild aus dem Mittelalter. Jahrbuch für die israelitischen Cultus-Gemeinden in Ungarn und seinen ehemaligen Nebenländern. 1. Arad 1860/61. 263–273. p.
<i>Wolf</i> , 1876.	Wolf, Gerson: Geschichte der Juden in Wien (1156–1876). Wien 1876. Reprint: Wien 1974.

A már ismert szövegek újraközlésének kérdéséhez

Az I. dokumentum esetében nem az 1903-as forrásközlés hiányosságai, hanem az a körülmény indokolja az újbóli megjelentetést, hogy a két kéziratos változat szövege terjedelmesebb, néhány részletnél pontosabb, dikciója természetesebb, s még nem viseli magán a korábbi kiadásban alapul vett röpirat tudatos megszerkesztésének nyomait.

A IX-X/A dokumentumok újraközlése viszont nem új szövegváltozatok figyelembevételén alapul, hanem azon a sajnálatos körülményen, hogy Gerson Wolf kiadásai értelemzavaró kihagyásokat, téves olvasatokat és ötletszerű kiegészítéseket tartalmaznak, amivel Wolfkortársai ugyan tisztában voltak, viszont a Friss Ármin általi újrányomás (néhány nyilvánvaló hiba kijavítása mellett) ismét rangot és tudományos tekintélyt adott ezeknek az enyhén szólva megbízhatatlan forrásközléseknek.

I.

A bazini grófok röpirata a zsidók vallomásával

T 1529. Inquisitio contra Iudaeos Bazinienses et Tyrnaviens. Sub Francisco et Volffgango comitibus de Bazin et Sz. György certi inquilini Gregorii Mailingers filiolus Ioannes in 9. aetatis suae anno per Bazinien. Iudaeos allectus in celario atrocissime martyrisatus, percussus, cultris transfossus, manibus et pedibus praescissis venulis, capite securi conquassato, virgularum virili et testibus abscissis, multisque vulneribus confossus, atrocissime interfectus et extra civitatem denso dumeto iniectus est, tandem per certam vetulam inventus domui parentum relatus per dominium et magistratus inspectus est, ex post convocatis per duos senatores Posenio, Tyrnavia, Modra et Szenczio confesso crimine per Iudaeos omnes ad 30 vivi combusti sunt usque ad 8 vel 9 annorum iuvenes, qui baptizati sunt et educati per Christianos. Item fassi sunt, quod Tyrnavia ante 4 annos Iudaei unum Christianum pariformiter martyrisatum et interfectum in fimo evexerint extra civitatem. N. I.

Registr[and]um asserv[and]um

Item wyr haben geben an daß ober thor zu [?] ladn

Státny okresny archív Trnava, Judaica (1529–1752)

Magyar Országos Levéltár, X 4512, Mf. C 356:106–117 filmkocka: Másolat: [1529]

sorrend: [1–17]

W Urgicht der juden von Posing

Hofkammerarchiv Wien, NÖ, HA, J 15:7–12. Másolat: [1529]

sorrend: [1–17]

A Ain erschrockenlich geschicht und Mordt, so von den Juden zu Pösing, ain Marckht in Hungern gelegen: an ainem Neünjârigen Knâblin beganngen, wie sy das jâmerlich gemarttert, geslagen, gestochen, geschnitten, und ermôrdt haben: Darumb dann bis in die Dreyssig juden, mann und weybs personen, umb ir mißhandlung, auf Freytag nach Pffingsten, den XXI. tag May, des M. D. und XXIX. Jars, verprennt worden seind. [*Wien: Johann Singriener, 1529*] 4°

A4–B2 [6] + két fametszet

VD 16. E 3831

Országos Széchényi Könyvtár, Röpl. nr. 95

Budapesti Egyetemi Könyvtár, Ga 14050

Österreichische Nationalbibliothek, 40.O.35

Bibliothek Wiesinger, A 34500

Cf. MHJ 1. (1903) 404–411. p.

sorrend: [1, 17, 2–14]

E Ein erschrockenlich geschicht und Mordt, 80 von den Juden zu Pösing (ain Marckt in Hungarn gelegen) an einem Neunjährigen Knäblein begangen, wie sie das jämmerlich gemarttert, geschlagen, gestochen, geschnitten, und ermordt haben: Darumb dann biß in die dreissigk Juden, Mann vnd Weibs personen, umb yhr mißhandlung, auff Freitag nach Pffingsten, den. XXI. tag May, des. M. D. vnd. XXIX. jars, verprennt worden seind. [H. n., 1529–1559?] 4° A4 [4] + egy fametszet

Staatsbibliothek zu Berlin Preußischer Kulturbesitz, 4° De 2750

Sächsische Landesbibliothek Dresden, Hist. Hung. 610(28)

Universitätsbibliothek München, 4° Jus 4937(8)

Facsimile: Stock, Richard Wilhelm: *Die Judenfrage durch fünf Jahrhunderte.* Nürnberg, 1939. 125–132. p.

sorrend: [1, 17, 2–14]

F Monumenta Hungariae Judaica. Magyar-zsidó oklevéltár. I. 1092–1539. Szerk.: Friss Ármin. Bp., 1903. 404–411. p. (nr. 329).

sorrend: [1, 17, 2–14]

N Némethy, Franz: Verbrennung von 30 Juden in Bösing. In: Preßburger Zeitung, 117. (1881) 57. sz. 1–3. p. (február 27.); = Die Neuzeit, 28. (1888) 190–191, 210–211, 219–220, 363–365. p.

sorrend: [1–17]

T és W őrizte meg a szöveg eredeti szerkezetét és legteljesebb változatát, igaz, hogy épp a megbízhatóbb T-ből egy lap, azaz két oldal sajnos hiányzik (N, azaz Némethy Ferenc 19. századi közlése T szövegét még hiánytalanul vehette figyelembe, jóllehet néhány részletet csak összefoglalóan ismertet!). Erre a hiányra kiadói jelzés hívja fel a figyelmet. Noha a főszövegben T-t vettem alapul, a fent jelzett szakaszban W-t voltam kénytelen követni (csupán itt jelezve az apparátusban a T változatát megőrző N érdemi eltéréseit). E nem más, mint A-nak egy helyesírását tekintve kisebb későbbi, s nyelvjárásilag-földrajzilag valamivel északabbi utányomása. F néhány kisebb hibával A szövegét igyekszik nyújtani.

[1] Item⁷⁹ am tag Gotz auffurt⁸⁰ im tausent funfhundert und neunundzwanzigistn jar ist zu Pösing, ain markht in Hungern, so den wolgebornen, grosmächtigen⁸¹ hernn hern Frantz und Wolffgang⁸² gebruedern⁸³ graffen zu Sant Georgen⁸⁴ und Pösing etc. zugehörig⁸⁵, ain knäbl mit namen Hainsel⁸⁶ in dem neuntn jar seines alters verlorn wordn, welliches Gregor Mayllingers⁸⁷ aines mitwoner daselbst khint gewesen, so⁸⁸ aber durch vleissig suechen der burger unnd inwoner daselbst das khnäbl⁸⁹ unter den judnn, so do wonhafft⁹⁰ gewest⁹¹, gesuecht, auch sunst an alln⁹² andern⁹³ orttn und endn nach gefragt⁹⁴, auff etlich tag verlorn blibn. Welchs khnäbl⁹⁵ widerumb an mitboch⁹⁶ nach Gotz auffurts tag⁹⁷ zwischen sybn unnd acht ur⁹⁸ vor mittag ausserhalb bestimbts markts in ainer dikhen torn hekhen mit gebundenn heintln in ainen pfaittl⁹⁹ auff seinen angesicht ligunt durch götlich schikhung ain alts weyb an ungefär¹⁰⁰ gefunden hat¹⁰¹, welches sy den gericht und märck menig daßelbst fürbracht unnd angezaigt. Darauff solichs khindt gen Pösing in marck in seines vattern hauß todt mit vill wunden,¹⁰² stichen und schleglen getragen wordn, darein die geschwörrn purger unnd gemain daselbst ernstlich gesehen, darauff weyslich gehandeltt unnd von stundan¹⁰³ dy gantz judischaytt

79 *W, E om. A, E praem.* Form und gestaltt ains messers, damit sy das khinndt gemarttert haben.

80 Gotz...] *W* Gotz aufferts tag *E* der himelfart Christi

81 *A, E om.*

82 *W* Wolff

83 *W, A* gebrueder

84 *W* Sand Jorgen *A, E S.* Jörgen *F* Sanct Jörgen

85 *W* zuegehörund *A* zugehoerenn

86 *W* Hänsel *A* Hoennsel *E* Hänßel

87 *W* Meydingcr

88 *A, E praem.* und

89 *W* kindlen

90 *W* notturftig

91 *T om.*

92 *E* vil

93 *T om.*

94 *T tr.* gefragt nach

95 *W* kindt

96 *W* mitichen

97 Gotz...] *E* der himelfart Christi

98 acht ur] *W* achten

99 *E* hembdlein

100 an...] *W* angever *A, E* ongefär

101 *A, E om.*

102 *T* bunden

103 *E* stund

jung und altt, so do zumal¹⁰⁴ wonhafft gewesen, bezichtigt unnd gefanklich von wegn des khints angenommen, behaltñ unnd bewart.¹⁰⁵ Darauf¹⁰⁶ an phintztag¹⁰⁷ den¹⁰⁸ achtistñ tag verschinen, wie solichs beschehen, die obbemeltñ¹⁰⁹ wollgebornen hern hern Frantz¹¹⁰ unnd Wolffgang¹¹¹ gebrueder graffen¹¹² etc. die zwo freystet in Hungern, naimlich Bresburg und Tyrnaw,¹¹³ auch daneben dy¹¹⁴ zwen marckht nentlich¹¹⁵ Warberg¹¹⁶ und Moder ersuecht¹¹⁷, begert unnd erfodert, als das begangñ übl und mortt, so an den khnäbl¹¹⁸ beschehen, zubesichtñ¹¹⁹ unnd schauen,¹²⁰ und wo das¹²¹ von nöttñ sein woltt,¹²² darumb zeugnuß zugebn. Hier über auß bemeltñ zwayen freystettñ auß yeder stat sunderlich zwen rats geschworne, nemlich von Presburg Mert Semler unnd Sigmundt Goldner, von Tyrna Andre Höfflmair und¹²³ Hanß Khoschutt, der gleichen von den vorgedachten¹²⁴ märkhtñ, nemlich von Warberg zwen geschworne, als Mert Behaim unnd¹²⁵ Nicolaisch Schuester und vonn Moder Wolffgang Schneider, Ambrosi Mayr unnd Wolffgang¹²⁶ Hautzinger¹²⁷ etc.,¹²⁸ auff ersuechen¹²⁹ mer¹³⁰

-
- 104 *A, E add.* daselbst
 105 *b*chaltñ...] *W* und *b*halten
 106 *E* dornach
 107 *E* dornstag
 108 *T* dem *W* des
 109 *W, A, E* obgemelten
 110 *W, E* Frantzten
 111 *W, A, E* Wolffgangen
 112 *gebrueder...*] *W* *tr*:
 113 *W* Dierna *A* Tirna, *E* Tierna
 114 *W om.*
 115 *W, A, E om.*
 116 *W* Wartperg *A, E* Wordperg
 117 *W* besuecht
 118 *W* kind
 119 *A, E* besichtigen
 120 *W* beschauen
 121 *W* es
 122 *A* wärd *E* würd
 123 *W om.*
 124 *von...*] *W* *von* gedachten
 125 *W om.*
 126 *A* Wolffgangen
 127 *W* Kautzinger *A* Hautzinger *E* Hautzinger
 128 *W, A om.*
 129 *T* ansuechung
 130 *T om.*

bemeltter der¹³¹ zwayer hern und graffn¹³² zu Pösing erschienen sein, daselbst in das knäbll fürgetragen ist wordn,¹³³ welliches sy notturfftiglich¹³⁴ besicht¹³⁵ und beschaut in allen seinen leyb vill stich,¹³⁶ wundn unnd schleg¹³⁷ befundn und gesehen,¹³⁸ als auff seinen heindtlen alle seine¹³⁹ äderll abgestochen, des gleychen¹⁴⁰ auff seinen fueslen und¹⁴¹ leib dy adern zuschnitt¹⁴² und zerstochn,¹⁴³ und¹⁴⁴ sein maindlich glidll¹⁴⁵ abgeschnitt, des gleychn¹⁴⁶ sein hödll herauß¹⁴⁷ geschnitn, [T 107 vége] seinn hals und genäkh zustochn,¹⁴⁸ den kopf eingeslagen,¹⁴⁹ das ales am höchsten zuerparmen gewest. Nach solich des kindts sew¹⁵⁰ dy¹⁵¹ vorgebant¹⁵² stet und märkht nit anders vermerkht¹⁵³ noch erkenen haben mugen, dan fur ain¹⁵⁴ judische arbeit und von den juden beschehen und verpracht sey,¹⁵⁵ solichs¹⁵⁶ dy vorgedachten¹⁵⁷ beschehen¹⁵⁸ und gefangen judn zu stundan, wie sy¹⁵⁹ geburd, notturfftiglich mit strenger frag sametlich

131 *T, E om.*

132 *A, E add. etc.*

133 *ist...]* *A, E tr:*

134 *T notturfftigk*

135 *E besichtigt*

136 *W om.*

137 *W om.*

138 *T gesehen*

139 *W om.*

140 *W dergleichen*

141 *W, E add. gantzen*

142 *A, E zerschnitten*

143 *T zustochn*

144 *W auch*

145 *W add. auch*

146 *W, A, E dergleichen*

147 *W aus*

148 *A, E zerstochn*

149 *den...]* *E sein hewpt gar zerschlagen*

150 *solich...]* *A, E solcher beschaw des kindts*

151 *A, E praem. sy*

152 *A, E vorgemelten*

153 *A vermerckhen E vormercken*

154 *A, E om.*

155 *A, E sein*

156 *A, E uber solhes*

157 *A, E verdachten*

158 *A, E betzichten*

159 *A sich E sichs*

angezogen worden sein, sy, dy judn, selbenmals an strenge¹⁶⁰ frag all in sonderhait¹⁶¹ auch¹⁶² der missetat und morts¹⁶³ noch ander sach¹⁶⁴ nichts bekent haben. Allsdann uber solichs die¹⁶⁵ zwo stet und zwen märkht widerumb angezogen, auch ans fueter am eritag in phingstfeirtagn die obbelten zwo stet und märkht widerumb¹⁶⁶ zum andern mal auf beger,¹⁶⁷ erfodern egemelter herrn¹⁶⁸ grafen von Sand¹⁶⁹ Jorgen und Pösing etc. erschienen, das¹⁷⁰ dan abermal der¹⁷¹ gantz bezicht judischait mit ernst¹⁷² und strenger frag fur gewend und gefragt worden, haben sy¹⁷³ ainhelgliclich¹⁷⁴ bekent und verjehen in maß und gestalt, wie hernach voligt und begriffen ist.¹⁷⁵

[2] Anno¹⁷⁶ Domini¹⁷⁷ tausent funfhundert und XXVIIIten¹⁷⁸ am eritag¹⁷⁹ abend im phingstfeirtagen hat David¹⁸⁰ graf Wölfl judn von¹⁸¹ Pösing an strenger frag bekent, wie¹⁸² am freitag nach Gotz aufferts tag¹⁸³ her¹⁸⁴ in die sinagog der judn daselbst zu Pösing kumen sein,¹⁸⁵ daselbst¹⁸⁶ auf dem tisch in der synagog¹⁸⁷

-
- 160 A, E strenger
 161 A, E insonnders
 162 A, E durchauß
 163 W morkhts
 164 A, E sachen
 165 F om.
 166 angezogen...] A, E om.
 167 A, E add. und
 168 A, E add. und
 169 A, E S. F Sanct
 170 A, E da
 171 A, E die
 172 A, E ernstlicher
 173 A, E add. alle
 174 A, E ainhellig
 175 A add. etc.
 176 A, E praem. Der juden bekhantnis.
 177 anno...] E om.
 178 A im M. D. I. E im tausentfunffhundert und neunundzwentzigstem jar
 179 E dinstag
 180 A, E add. ain jud
 181 Wölfl...] A, E Wolffganngen zu
 182 A, E add. er
 183 Gotz...] E der himelfart Christi
 184 A, E om. N cr
 185 A, E sey
 186 A, E, N da

geschribn gestanden: Es hab ain man ain kind, wo ers mit im wel haben,¹⁸⁸ sol er ins¹⁸⁹ zuversten geben. Dergleichen sein sy mit wortten¹⁹⁰ an in kumen. Hat er in¹⁹¹ geantwort: Ich bin nit daher¹⁹² gewest und wil mit der¹⁹³ sachen nichts zuschaffen haben, aber ich habs¹⁹⁴ wol verstanden, das sy solichs gethan haben. In der¹⁹⁵ gefänkhnus, auch ausserhalb, ee sy gefangen sein¹⁹⁶ worden, sein¹⁹⁷ an in kumen die judn, Samol und David Saiffenmacher,¹⁹⁸ auch der Michel jud haben an in begert: Lieber David, du siechst¹⁹⁹ das geschrey, so zwischen²⁰⁰ den cristen ist des kindts halben, und²⁰¹ man läst unns aus der zicht²⁰² nit, wir pitten dich, dieweil du so ain gnädigen hernn an graf Wollfen hast, handl, damit²⁰³ sein g.²⁰⁴ das alt weib, die das kind gefunden hat, auch des wagner knecht, des solich kind ist gewesen,²⁰⁵ annemb und mit in so streng laß handeln,²⁰⁶ ob sy²⁰⁷ durch die martter die sach²⁰⁸ bekenten, so wurden wir erledigt und solltestu²⁰⁹ gleich seinen genaden dreissigkh oder²¹⁰ viertzig golden oder noch mer²¹¹ zu geben zuesag.²¹² Solichs hat obgemelter²¹³ David den gedachten [T 108 eleje] judn untter ire augn zu sagen

-
- 187 *W* sinago
 188 *E* halten
 189 *A, E* es
 190 dergleichen...] *A, E* mit dergleichen wortten seind sy
 191 *A, E, N* om.
 192 *A, E, N* dahaim
 193 *A, E* disen
 194 *E* hab
 195 in der] *E* item im
 196 *A, E, N* om.
 197 *A* add. auch
 198 *W, N* Saifmacher
 199 *E* hörest
 200 *E* unter
 201 *A, E* om.
 202 *E* verdacht
 203 *E* doch mit
 204 *A, E* add. das man
 205 *A, E* seines maisters gewesen ist
 206 laß...] *A, E* hanndle *N* handln laß
 207 *E* add. sich
 208 die sach] *E* zu solcher that
 209 *W, N* solcstu
 210 *A, E* om.
 211 golden...] *A, E, N* oder hundert gulden
 212 *A, E, N* zusagen
 213 *A, E, N* obbemelter

verwilligt,²¹⁴ auch auff sein letzte hinfart genomen unnd darauff zu sterben²¹⁵ wie²¹⁶ ain frumer jud, das sy solichs, wie herab vernomen, gethan habn.²¹⁷

[3] Item an demselben²¹⁸ abent hat bekhent Jacob Schwertfeger jud an strenger frag,²¹⁹ wie er die selbig²²⁰ zeytt, do das khint ist verlorn²²¹ wordn, nicht an haim ist²²² gewesen, des er sich an dy judn unnd christn läst, aber am freytag nach Gotz auffurts tag²²³ habn sich di judn alle versamelt in der²²⁴ sinagog, im und Jacob²²⁵ judn des Colman²²⁶ brueder auß der sinagog zu zwaymalln geschafft.²²⁷ Also sey er wider²²⁸ an sein arbayt gangen, und²²⁹ so er da haim in des David judn haus hatt gearbayt,²³⁰ ist yetz²³¹ bemeltter²³² Jacob khomen und hat²³³ sich²³⁴ hinter dy tüer auff ain daikhn gelegt sprechent: Lieber gesell, schau, was habn dy judn angefangn. Do hat er im wider gefragt: Lieber, was ist gescheen. Antbort in obgedachter Jacob des Colman²³⁵ brueder: Der²³⁶ Samuel und David Saiffenmacher²³⁷ habn das khindt getödt in des Michel judn hauß im kheler. Aber des selben²³⁸ freytag hat²³⁹

214 zu...] *W tr.* verwilligt zusagn *A* verwilligt *E* gesagt

215 zu...] *W, E* gestorben

216 *A, E* als

217 *T add.* etc.

218 *T* den selbigen *A, E* dem

219 *W tr.* an strenger frag Jacob Schwertfeger jud

220 *W* dieselb

221 *E tr.*

222 *E om.*

223 Gotz...] *E* der himelfart Christi

224 *E* die

225 *W* Jacobn

226 *E* Kolmans

227 *W* gerueft *E* getriben

228 *W* widerumb

229 *T om.*

230 hatt...] *W* gearbait *A, E tr.* gearbait hat

231 *A* im *E* zu yhm

232 *W, A* gemelter

233 *E om.*

234 *W om.*

235 *E* Kolmans

236 *A, E om.*

237 *T* Saiffmacher

238 *W* denselben *A* an demselbigen *E* am selben

239 *E add.* man

das verlorn khindt gesuecht, da sein dy²⁴⁰ hietz gemelt zwen²⁴¹ Jacob judn bey einander gelegn, hat Jacob des Colman²⁴² brueder an den Schwertfeger judn begert: Lieber gesel, die sach sieht mich nicht woll an, wir welln uns dar von machen. Hat im Schwertfeger jud geantwurt: Ich bin der sach²⁴³ unschuldig, ich hab auch ain genaidigen hern unnd wais nindert²⁴⁴ hin zuziechen.²⁴⁵ Weyter hat²⁴⁶ auch bekhent der²⁴⁷ Schwertfeger jud, weyll²⁴⁸ alle judn in der²⁴⁹ gefainkhnus bey dem Michel Schneider, irn judn richter gelegen sein, das sich hietz bemelte²⁵⁰ Samuel, David Saiffenmacher²⁵¹ und Michel jud vor alln andern judn habn lassn hörn: Lieb brueder, wir wissen, das wir dy erstn drey muessen sein an der²⁵² marter, wier welln unß reissn und rekhn lassen²⁵³ und nichts bekennen,²⁵⁴ damit wert ir alle erlediget.²⁵⁵ Darauff habn sy sich alle zu sambt verpundn unnd geschwornn, das khainer auff den andern nichts sagn und bekennen soll. Alle obbemelte²⁵⁶ bekhanntuß des Jacob Schwertfeger²⁵⁷ judn hat er auff sein letzte hinfart genomen.

[4] Item am mitwoch²⁵⁸ nach phingstn hat zu Sandt Georgen im geschloß der Jacob des Colman brueder an strenger²⁵⁹ frag nichts wellen²⁶⁰ bekennen, allain

240 *W, A, E om.*

241 *T zwen bemelt*

242 *E Colmans*

243 *T sachn*

244 *E niergent*

245 *E zuflichen*

246 *A, E add. cr*

247 *E add. selbig*

248 *E dieweil*

249 *E dem*

250 *W obbemelt*

251 *T Saiffermacher*

252 *A, E die*

253 *reissn...]* *W* lassen richten und reckhen *A, E tr:* lassen reyssen und reckhen

254 *T bekhenne*

255 *W* der ledigt *A, E* ledig

256 *W* hierab gemelter *A, E* herüber

257 *E* Schwertdfegers

258 *am...]* *W* am mitichen *A, E* mitwochen

259 *A, E* seiner strengen

260 *T* belln

das er hat gesagt:²⁶¹ er sey khain jud von Pösing, er wer des willens gewesen, haim zu ziechen zu seinen weib unnd khindt.²⁶²

[5] Item David Saiffmacher jud hat²⁶³ bekhent an strenger frag, wie der Michel jud das khindt in sein hauß gebracht hab, da hab²⁶⁴ er inn und²⁶⁵ den Samuel, auch andre alle²⁶⁶ judn darzue erfodert,²⁶⁷ und das khintt habn sy all in des Michel judn kheller gemartert, das bluet von dem khindt also bey dem Michel judn gelassen. Weytter hat bemelter David²⁶⁸ Saiffermacher²⁶⁹ bekhent, wie den nagstn antlaß tag²⁷⁰ fier jar vergangen, weyll er noch zu Tirnaw wonhafft gewesen, im bey naichtlicher weyll ain totter gemarteter christ auff sein wagn an sein²⁷¹ willn und wissen geleggt unnd mit mist verdekht gewesen. Zum morgn habn im dy judn Schlamen²⁷² und Colman bevolchen, er sol²⁷³ solichen²⁷⁴ mist aus fuern, das hab er gethann. Aber im sey unwissen gewesen, das der tod cörper oder leychnam dorauß²⁷⁵ gelegen sey. Unnd so er aber den cörper in abladv des mist erfundn,²⁷⁶ ist er erschrokhen.²⁷⁷ Und als paldt er²⁷⁸ in dy stat²⁷⁹ komen, hat in²⁸⁰ der khlain Veitl jud von Tyrna gesagt, wie den selbigen²⁸¹ tag der Ysaac jud Segedy²⁸² genandt zu

-
- 261 hat...] *W, A, E tr.*
 262 *E* kindern
 263 *E add.* erstlich
 264 *E* das
 265 *W om.*
 266 *A, E tr.* all annder
 267 auch...] *W tr.* dartzue erfodert auch all ander judn
 268 *A, E om.*
 269 *W add.* jud
 270 antlaß..] *E* grünen domstag
 271 *A, E om.*
 272 *W* »geschlagen« Schlannen
 273 *T om.*
 274 *A, E* den
 275 *E* darinn
 276 *W* derfunden *E* gefunden
 277 *W* der schrokhen
 278 *W om.*
 279 *A, E add.* ist
 280 *A, E om.*
 281 *W, E* denselben
 282 *A, E* Sogedy

zwayen tischen judn in seinen haus zu gast gehabtt mit grossen²⁸³ geschray, do selbn im keller seines²⁸⁴ haus der christ gemarttert wordn ist.

[6] Item am phintztag²⁸⁵ darnach hatt auch bemelter David Saiffenmacher²⁸⁶ jud an der strengen²⁸⁷ frag bekhent und gesagt: wan sy das khindt gestochen haben, das sy sollich²⁸⁸ bluet mit feder kielen und rörlen²⁸⁹ auß dem khindt gesaugt habn.²⁹⁰

[7] Item am mitboch²⁹¹ mer hat bekhent²⁹² an strenger frag der Michl jud, wie er an Gotz auffurts tag²⁹³ das khindt in sein haus gelokht hab, und²⁹⁴ als dan sollich khindt verhalten, den Samuel unnd David Saiffenmacher,²⁹⁵ auch alln andern judn zu khunt gethan, habn sy²⁹⁶ das selbig khindtt alle mitainander gemarttert und hab ime Michel jud den erstn schlag mit einer hakhen an das haubt gebn und als dan hat yeder²⁹⁷ jud ain weyll das khindt²⁹⁸ gestochen unnd ain weyll gehalten, und²⁹⁹ das pluet hab er,³⁰⁰ Michel, bey im³⁰¹ gehalten.³⁰² Nachmals hab er das tot khint auff³⁰³ ain stall verhalttn³⁰⁴ und ann der erigtag nacht³⁰⁵ mit gebundn hentln hinauß³⁰⁶ hinter der Hafner gassen in ain dorn schachen,³⁰⁷ darbey etlich nusbaumb steen,³⁰⁸

283 *A, E om.*

284 *W im scin*

285 *E dornstag*

286 *T Saiffmacher W tr: A, E om.*

287 *A, E gestrengen*

288 *W das*

289 *A, E rhor*

290 *A, E om.*

291 *W mitichen E mitwochen*

292 *mer...] E hat weytter bekant*

293 *Gotz...] E tag der himelfart Christi*

294 *W, A, E om.*

295 *T Saiffmacher*

296 *W hat*

297 *W in der*

298 *ain...] A, E tr:*

299 *A, E om.*

300 *hab cr] A, E hat*

301 *bey im] A om.*

302 *und das...] T om. A behalten*

303 *E in*

304 *A add. und mit ror verdeckht E und mit rhor bedeckt*

305 *der...] A crichtag zu nacht E dinstag zu nacht*

306 *F hinauf*

307 *A stachen E hecken*

getragen und gelegt, do dan³⁰⁹ zum tayll etlich judn auff der schkart³¹⁰ sein gestanden,³¹¹ unnd das bluet darnach in dy sinagog getragknn, darob sy³¹² groß frolockhen³¹³ gehabt habn.³¹⁴ Auch hat er bekhent, wie³¹⁵ Jacob des Zecho judn³¹⁶ sun auß bevelch aller judn das bluet gen Marchekh gefüert unnd den schilhentn Lebl³¹⁷ uberantwort soll³¹⁸ haben.³¹⁹

[8] Item Jacob des Zecho³²⁰ sun³²¹ bekhent, er hab³²² auß bevelche der judischait³²³ das bluet den schilhentn Lebel³²⁴ uberantwort, darumbmen³²⁵ hab ine Lebel jud ain guldn zu vertrinkhen³²⁶ geschenkt.³²⁷ Er bekhent auch, das er bey der marter des khints sey³²⁸ gewesen und das khint helffen³²⁹ hinauß in dy³³⁰ dorn staudn tragen,³³¹ und sagt,³³² das etlich judn auff der schkart sein gestandn.³³³

-
- 308 *W* sein
 309 *W, A, E om.*
 310 *W* start
 311 *W, A, E tr.* standen sein
 312 *W, A, E add.* ain
 313 *T* frolockhung
 314 *A, E om.*
 315 *W add.* den
 316 des...] *W* judn des Zschecho *A, E* des Tschecho juden *F* des Tschechs juden
 317 *W* Leblen und Nästl judn *A, E* Locble und Nästl
 318 *W* solt
 319 *A, E* zu überantworten
 320 *W* Zschecho juden *A, E* Tschecho juden *F* Tschechs juden
 321 *A, E add.* hat
 322 *W add.* auch
 323 der...] *A, E* aller juden
 324 *A, E add.* juden
 325 *A, E om.*
 326 zu...] *W* zum trinkhen
 327 *A, E* geben
 328 *W, A, E om.*
 329 *A, E om.*
 330 *E om.*
 331 *A, E* helffen thun
 332 *A, E* auch gesagt
 333 *W, A, E tr.*

[9] Item am mitwoch³³⁴ hat der judn³³⁵ mesner Ysaac genant bekhent, das er dar bey sey³³⁶ gewesen und das khind helffenn martern, unnd im sey auch wissunt, das den Jacob judn des Zecho³³⁷ sun auß bevelch der judn des khints bluet, sey³³⁸ bevolchen³³⁹ wordn, gen Marchekh zuzuern. Und zaigt an, das dy judn das³⁴⁰ christn bluet müessen haben, damit³⁴¹ besthreychen sy³⁴² dy tempel hern yere finger zu iernn hochzeytlichen tagen.

[10] Item mitboch mer³⁴³ hat Samuel jud, den man sonst Schmölerle³⁴⁴ nendt,³⁴⁵ an strenger³⁴⁶ frag bekhent, er hab auch das khint hellfen martern mit³⁴⁷ sambt andern judn. Und³⁴⁸ zaigt an, das dy judn das christn bluet muessen habn,³⁴⁹ damit bestreychen dy furnementtisten³⁵⁰ judn ire finger zu iern³⁵¹ hochzeytlichen vesten, und nendt solich judn³⁵² in hebraysch konam,³⁵³ dy den³⁵⁴ segen sprechen, auch auf hebreysch³⁵⁵ pensche³⁵⁶ genant.

[11] Item Wölffel jud Tphora³⁵⁷ genant bekhent, wie im dy judnn den mort unnd tott des kints angezaigt habn, des hab³⁵⁸ er sich hoch beschwärt und bekhomert

334 *W* mitichen *mer* *A* mitwochen *mer* *E* mitwochen

335 *W* jud

336 *A*, *E* *om.*

337 *W* Zschecho *A*, *E* Tschecho *F* Tschechs

338 *A* so

339 *E* *tr.* bevolhen sey

340 *E* der

341 *E* *praem.* denn

342 *W*, *A*, *E* *om.*

343 mitboch mer] *W* mer am mitichen *A*, *E* am mitwochen mer

344 *W* Schmal *A* Smolderl *E* Schmölderl

345 *A*, *E* haisst

346 *A*, *E* der strengen

347 *E* *om.*

348 *A*, *E* *om.*

349 *A*, *E* *tr.* muessen christenpluet haben

350 *W* vornemblichsten *A*, *E* furnemisten

351 *W* *om.*

352 ire finger...] *W* ire finger zu hochzeitlichen festen, und wirt nant solich jud *A*, *E* *om.*

353 *W* kanam *A* cholman *E* colman

354 *E* da

355 auf...] *A*, *E* *om.*

356 *W* perscht *A*, *E* peischa

357 *W* Pharan *A*, *E* Pfora *F* Pforc

358 *F* deshalb

sprechent: Es³⁵⁹ habt nit woll gehandeltt. Darauß in dy judn geantwort: Eß sey schon³⁶⁰ gescheen, dorff³⁶¹ sy³⁶² nit bekomern. Über solichs sey³⁶³ er haim gangen, an³⁶⁴ tisch gesessen³⁶⁵ unnd³⁶⁶ denn gantz tag gewaindt.

[12] Item Wölfel jud der Tröstlen³⁶⁷ aydn³⁶⁸ bekhent an strenger frag, das er dem khint ain stich in das genäckh hab gebn,³⁶⁹ unnd sagt auch, wie dy judn samentlich des selbn³⁷⁰ khints pluett ainen judn³⁷¹ mit namen Ysaakh³⁷² von Freystat³⁷³ bey Tirna ligent mitgetayltht habn, wie³⁷⁴ er am zug herauß von³⁷⁵ Märhern gewesen³⁷⁶ ist,³⁷⁷ das er solich bluett gen Tirna mit im³⁷⁸ fuern soll.³⁷⁹

[13] Item Liephart³⁸⁰ jud hat bekhent an strenger frag, das er bey des khints todt unnd marter nit gewesen sey,³⁸¹ aber im sey guet wissen, das sie,³⁸² dy judn, solichs gethan haben.

-
- 359 *E yr*
 360 *A, E om.*
 361 *darffs A, E dürff*
 362 *A, E sich*
 363 *A, E ist*
 364 *W add. ain A zu dem E zum*
 365 *A, E praem. nider*
 366 *A, E om.*
 367 *W des Nästlin A, E der Trostler F der Tratler*
 368 *W add. hat A, E orden*
 369 *hab...] W tr. A gegeben*
 370 *A, E desselbigen*
 371 *W om.*
 372 *W add. jud*
 373 *von...] W vom Freistät A, E von der Freystatt*
 374 *E do*
 375 *E aus*
 376 *W geriten*
 377 *A, E om.*
 378 *gen...] A, E tr.*
 379 *A, E wöll*
 380 *W Leopold E Lciphart*
 381 *A, E ist*
 382 *A, E om.*

[14] Item Szecho³⁸³ Jacob jud hat bekhänt unnd gesagt an strenger frag, das er bey des kints tott unnd marter³⁸⁴ nicht gewesen sey,³⁸⁵ aber trag³⁸⁶ gar³⁸⁷ guet wissen, das solichs von den judn beschehen ist.³⁸⁸

[15] Unnd sagt auch weytter, wie in der marter wochen vergangen fier jar ain christ zu Tirnaw von den judn gemartert sey wordn, aber er sey nicht darbey gewesen, unnd trag des auch³⁸⁹ nicht anderst wissen, dan wie es³⁹⁰ im der Jacob Sayffmacher jud und Schimon jud gesagt habn, das inen³⁹¹ der Ysaac jud Segedy genant³⁹² darvor von Trenschn³⁹³ geschribn hab, das sy darnach gedächtn das sy³⁹⁴ im christen bluet zu wegen bringen.

[16] Item am phintztag abend³⁹⁵ hat zu Pösing der Jacob jud des Colman brueder,³⁹⁶ wie er zum drittn mall mitt strenger frag an zogen wordn,³⁹⁷ bekhent, das er des guet wissen hab,³⁹⁸ das dy judn das kint gemartert etc.³⁹⁹

[17] Item nach hierab vermerkhtn unnd vernomen⁴⁰⁰ urgichten⁴⁰¹ bemeltter juden sein sy⁴⁰² an freytag nach phingstn anno ut supra⁴⁰³ zu Pösing fur recht

383 *W* Tschecho *A*, *E* Tschcch

384 unnd...] *A*, *E* om.

385 *A*, *E* ist

386 *W*, *A*, *E* add. des

387 *A*, *E* om.

388 beschehen ist] *A*, *E* geschehen sey *E* add. Lob und ehre sey Gott in der höhe.

389 unnd...] *W* auch trag er des

390 *W* om.

391 *W* im

392 *W* om.

393 Trenschn...] *W* Trentzschner aus

394 hab, das ...] *W* hat und

395 *W* praem. zu

396 jud...] *W* des Colman juden brueder

397 *W* antzaigen werden

398 *W* trag

399 *W* haben

400 *E* vornomen

401 *T* vergichtn

402 *W* om.

403 *W* etc.

geführt und gestellt wordn, so⁴⁰⁴ dann⁴⁰⁵ offft gedachter⁴⁰⁶ zwayr hern unnd graffen etc. irer genadn zwayr märckht von Sandt Georgen unnd Pösing die geschwornen richter unnd burger recht⁴⁰⁷ gesessen an offnen blatz, do⁴⁰⁸ auch neben in⁴⁰⁹ gesessen ob gemelt⁴¹⁰ zwo freyestet unnd der⁴¹¹ zwayr marckht verordnet geschworn lewt als⁴¹² des zu zeugen,⁴¹³ sunst auch⁴¹⁴ vill ander erber lewtt, so umbstender⁴¹⁵ von der Neysß,⁴¹⁶ Olumitz, Wien, unnd auß⁴¹⁷ andern stettn, märcktn und⁴¹⁸ dörrfern⁴¹⁹ in dy etlich tausent menschen,⁴²⁰ hierumbmer⁴²¹ in offenn rechtn ir⁴²² urgicht verlesen⁴²³ wordn,⁴²⁴ unnd⁴²⁵ nach verlesner⁴²⁶ urgicht durch den richter dy judischait gefragt worden ist,⁴²⁷ ob den also sey, wie sy⁴²⁸ bekhent unnd dy⁴²⁹ urgicht auß weyst, des dy judischayt also einhelliger⁴³⁰ stimb vor dem rechtn und vor aller menikhlichn umbstender⁴³¹ geschrien und gesagt: dem sey also, wie dan dy⁴³² verjähung inheltt. Darauff recht unnd urtail gefeltt

-
- 404 T do
 405 T dem
 406 offft...] W obgedachter
 407 A, E praem. zu
 408 W dcr
 409 A, E zu
 410 W, A, E obbemelt
 411 W om.
 412 W aller
 413 des...] A, E das zu ainer gezeugknuss E add. und
 414 W tr:
 415 W umb stendn E umbstendig A, E add. als
 416 W add. auch
 417 W auch
 418 W tr. A, E om.
 419 E add. biß
 420 W person E add. und
 421 W, A, E hierüber
 422 F in
 423 E vorlesen
 424 A, E add. ist
 425 W om.
 426 urgicht verlesen...] F om. E vorlesner
 427 T sein
 428 F om.
 429 W om.
 430 E praem. mit
 431 W umbsteer
 432 W om.

gangen unnd gesprochen, mit dem feyer dy gantz judischaitt, so da selbst jung und altt zuvertilgn etc.⁴³³ Doch nach ergangn urtayll habnn die vill gedachtn wollgeborne hern unnd graffen von Sant Georgen und Pözing etc.⁴³⁴ dy jungen judischen⁴³⁵ khinder, so unter acht unnd zehen jar altt, begnadt, welliche khint⁴³⁶ dy christen unter⁴³⁷ sich genomen und⁴³⁸ außgetaylt unnd getaufft.⁴³⁹ Aber dy alttn judn, man,⁴⁴⁰ weyb, khnabn unnd⁴⁴¹ diern⁴⁴² in dy dreisig hinauß für den marckt zu Pösing⁴⁴³, auff ain weyttn platz gefurt wordn,⁴⁴⁴ auff ain feyer gesetzt unnd⁴⁴⁵ zu pulver verprent.⁴⁴⁶

II.

I. Ferdinánd a magyar helytartótanácsnak

Linz, 1529. május 27.

Hofkammerarchiv Wien, NÖ, HA, J 15:13. Fogalmazvány.

Ferdinandus Dei gratia rex Hungarie et Bohemie etc. infans Hispaniarum, archidux Austrie etc.

Reverendissime ac reverendi in Christo patres, spectabilis et magnifici fideles nobis syncere dilecti. Ex supplicatione Iudeorum accepimus ultra calamitatem a comitibus Bozyn et de Sancto Georgio acceptam, quod nobis plurimum displicuit, undique eis periculum imminere tam intra quam extra civitates et oppida. Nos vero

433 *W om.*

434 *W om.*

435 jungen...] *T gantz judischaitt der*

436 *W, E kinder*

437 *E zu*

438 *E om.*

439 *W add. worden*

440 *W add. und*

441 *W, A, E om.*

442 *A diernlein E medelein biß*

443 *W gefurt*

444 *W om.*

445 *W om.*

446 *A add. Gott welle sich unnsrer aller erbarmen, amen.*

pati nolentes, ut eisdem indebite iniusteque ac preter viam iuris a quopiam vis aliqua inferatur, iccirco fidelitati vestre mandamus firmiter, ut eosdem, ubique in isto regno nostro existentes et commorantes, contra quoscumque illegittimos impetitores tueri, protegere et defendere ac indempniter conservare et manutenere modis omnibus debeatis nostra in persona et autoritate presentibus vobis concessa et iustitia mediante, secus non facturi. Datum in civitate nostra Lyntz in festo [13v] sacratissimi corporis Christi anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo nono.

Reverendissimo ac reverendis in Christo patribus, spectabili et magnificis locumtenenti ac ceteris consiliariis regni nostri Hungarie fidelibus nobis syncere dilectis.

III.

I. Ferdinánd Székesfehérvár városának

Linz, 1529. május 27.

Hofkammerarchiv Wien, NÖ, HA, J 15:14r: Fogalmazvány.

Ferdinandus Dei gratia rex Hungarie et Bohemie etc. infans Hispaniarum, archidux Austrie etc.

Fidelibus nostris prudentibus et circumspectis iudici, iuratis ceterisque civibus et toti senatui civitatis nostre Albe Regalis salutem et gratiam. Intelleximus nonnullos esse, qui diversis figmentis Iudeos nostros in ista civitate nostra commorantes tam in rebus quam in personis opprimere vellent. Nolentes itaque ipsos indebite iniusteque ac preter viam iuris per quempiam turbari, molestari opprimique permittere fidelitati vestre harum serie sub pena capitis et amissionis omnium bonorum vestrorum mandamus firmissime, ne Iudeis ipsis vim aliquam inferre vel aliter ipsos molestare, simul damnificare audeatis, sed si qui cum eisdem agere habent, iure mediante coram iudicibus ipsorum ordinariis more alias consueto requirere eos debeant, quibus iustitia non deerit. Secus pena sub premissa facere non ausuri presentibus prelectis exhibenti restituti. Datum in civitate nostra Lyntz in festo corporis Christi anno eiusdem MDXXIX.

IV.

I. Ferdinánd Nádasdy Tamásnak

Linz, 1529. május 27.

Hofkammerarchiv Wien, NÖ, HA, J 15:15. Fogalmazvány.

Ferdinandus Dei gratia rex Hungarie et Bohemie etc. infans Hispaniarum, archidux Austrie etc.

Fideli nostro magnifico Thome de Nadasd castellano arcis nostre Budensis ac consiliario nostro salutem et gratiam. Ultra eam calamitatem, que his proximis diebus per comites de Bozyn et de Sancto Georgio tam repente subditis Iudeis nostris utriusque sexus absque etatis discrimine illata est, intelligimus passim in omnibus civitatibus, oppidis, suburbiis, villis et aliis quibuslibet locis tam magistratus et officiales quam alios etiam plebanos christianos Iudeis, qui apud ipsos supersunt, minari, graviter eos molestare, damnificare ac quibusvis iniuriis ita afficere, ut absque singulari protectione nostra se aut res suas salvas diutius conservare posse desperent, ad nos itaque indies auxilium nostrum imploraturi concurrunt. Quorum supplicatione exaudita pati nolumus, ut iidem preter ius et iustitiam de cetero a quaquam aliquo modo opprimantur. Mandamus iccirco fidelitati tue harum serie firmissime et sub gravi indignationis nostre pena, ut eosdem Iudeos, [15v] ubivis in isto regno nostro existentes contra quoscumque impetitores illegittimos tueri, defenderi ac indempnes conservare et manutenere modis omnibus debeas nostre maiestatis in persona et autoritate presentibus tibi in hac parte attributa et iustitia median[te], secus pena sub premissa ne fec[e]ris presentibus perlectis exhibenti restitutus. Datum in civitate nostra Lyntz in festo sacratissimi corporis Christi anno eiusdem millesimo quingentesimo vigesimo nono.

V.

**I. Ferdinánd Szentgyörgyi és Bazini Ferenc és Farkas grófoknak
Linz, [1529. május 27.]**

Hofkammerarchiv Wien, NÖ, HA, J 15:17. Fogalmazvány.

Ferdinandus Dei gratia rex Hungarie et Bohemie etc., infans Hispaniarum, archidux Austrie etc.

Fidelibus nostris spectabilibus et magnificis Francisco et Wolfgango comitibus de Bozyn et Sancto Georgio salutem et gratiam. Ex querulis Iudeorum intelleximus certum numerum eorum in isto oppido nostro Bozin commorantium absque ullo discrimine sexuum his diebus proximis contra voluntatem et prohibitionem locumtenentis nostri combustum per vos esse eorundemque res et bona directa, que res non potuit nobis vehementer non displicuisse, maxime cum tantum numerum hominum in populatione regni contra prohibitionem locumtenentis nostri sineque nostro scitu nostraque voluntate quacumque etiam magna causa facere ausi sitis, quod nos obaudire nolentes mandamus fidelitati vestre harum serie sub pena gravissime indignationis nostre firmissime, ut interea dum negotium hoc inter vos et Iudeos coram locumtenente et consiliariis nostris, quibus superinde scripsimus rem debitam, ab oppressione reliquorum Iudeorum omnium vos abstinere resque et bona ac [17v] pecunias omnes tam interemptorum quam vivorum per vos ablatas integre absque ullo defectu conservare debeatis, secus pena sub premissa facere non ausuri presentibus perlectis exhibenti restituti. Datum in civitate nostra Lyntz.

VI.

**I. Ferdinánd a magyar helytartótanácsnak
Linz, 1529. május 27.**

Hofkammerarchiv Wien, NÖ, HA, J 15:18. Fogalmazvány.

Ferdinandus Dei gratia rex Hungarie et Bohemie etc. infans Hispaniarum, archidux Austrie etc.

Reverendissime ac reverendi, spectabilis ac magnifici fideles nobis sincere dilecti, accepimus non sine animi nostri molestia Iudeos plures, viros simul et mulieres his diebus per dominos comites, comites de Bozyn et de Sancto Georgio contra voluntatem et prohibitionem vestram ac absque nostro scitu et permissione nostra combustos esse, res et bona eorum direpta, quod nos silentio pertransire nolentes mandavimus eisdem, ut interea dum per vos hoc negotium cognoscetur, reliquos Iudeos, qui supersunt, in personis simul rebus eorum opprimere non audeant, resque ablatas et pecunias integre conservent. Iccirco fidelitati vestre mandamus firmiter, ut visis presentibus vocatis partibus predictis personaliter ad unum brevissimum et certum terminum vestri in presentiam auditisque utrarumque partium propositionibus et responsis, quicquid in hoc a vobis cognitum fuerit, nobis quamprimum litteris vestris ad unguem clare et fideliter significare debeatis. A nobis ulteriorem [18v] eiusdem negotii deliberationem expectaturi, secus non facturi. Datum in civitate nostra Lyntz in festo sacratissimi corporis Christi anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo nono.

Reverendissimo ac reverendis in Christo patribus, spectabili et magnificis locumtenenti ac ceteris consiliariis regni nostri Hungarie fidelibus nobis sincere dilectis.

VII.

I. Ferdinánd Niclas von Salm alsó-ausztriai helytartónak?

Linz, 1529. június 2.

Hofkammerarchiv Wien, NÖ, HA, J 15:16. Másolat.

Ferdinandus Dei gratia rex Hungarie et Boemie etc. infans Hispaniarum, archidux Austrie etc.

Spectabilis et magnifice fidelis nobis dilecte, accepta supplicatione lamentabili Iudeorum super afflictione eorum, qua illos diebus superioribus affecistis, mandaveramus vobis quatinus infra nostram clariorem in re ipsa informationem a molestatione ceterorum Iudeorum supersederetis, nunc tamen est nobis porrecta supplicatio nomine cuiusdam Iacobi Iudei in possessione Mynsthensdorff conmorantis, quem una cum uxore et pueris suis captum haberetis rebusque et bonis eius universis privatum, cogere adhuc velletis, ut XL fl. Hungar. daret,

alioquin propter eorum demerita [?], prout ex litteris vestris deprehenditur, concremari volentes, unde non potuit nobis non displicere mandata nostra apud vos minus adverti, cum vero noxam vel innocentiam ipsorum Iudeorum, quibus ea meruerint, velimus intelligere, ideo vobis presentibus mandamus seriose quatinus infra nostram ulteriorem informationem ipsum Iacobum Iudeum et eius familiam ceterosque Iudeos in rebus vel persona vel alio quovis impedimento preter nostram voluntatem vel informationem afficere nequaquam debeatis detentosque prefatos a captivitate libertati restituatis, secus non facturi. Datum in civitate nostra Lyntz feria quarta proxima ante octavam corporis Christi anno eiusdem millesimo quingentesimo vigesimo nono.

VIII.

Joseph Mendel Georg von Brandenburgnak

Linz, 1529. június 10.

Staatsarchiv Nürnberg Brandenburger Literalien 1123:14; Magyar Országos Levéltár X 1460, Mf. 9427. Regeszta: MHJ V/1. (1959) 173. p. (nr. 348). Eredeti.

Durchleuchtiger, hochgebornner furst, gnadeiger herr, mein gantz gehorsam, willig dinst seien EFG alzeit von mir gehorsamlich berait und bevor. Gnedigister, ich fueg EFG zu wissen, das ich am dunerstag vor pfingsten gen Wien khumen bin, den ich hab denn herrn Durso nit zu Lintz gefunden. Als ich gen Wien khumen bin, do ist der Mati diack vier wochen fur mein gestorben an franzosen. Da hab ich mich van stundan aufgehoben am ersten tag van pfingsten und bin gefarn hinab gen Ofen. Do bin ich am andern tag von pfingsten frue da gewesen, da hab ich gefunden das volckh in grossen schrecken und forcht des durcken halben. Da hab ich nichts minder gehandelt mit herrn Duerso, als auß mier selbst dem 2dren Juli. Nun ist es ime als zu der zeit nit eingangen, sunder das er mirs hat weit hien geschlagen zu der zeit. Ursach, gnadeiger herr, eher leest jezunder [zuni?] das bischthumb Zerob umb zwanzig thausent gulden, das wirt er seinem vettern geben und do sagen, es drag ime alle jar zehen thausent hungerisch gulden, das hat er mir in einer gehaim fur gehalten. Aber gegen mier sagt eher, er wolt gern all seine guter umb ain grosse summa wolfeyler geben, als sy werdt sein zu der zeit syt, dan Got der almechtig gab, das ain besserr zeit wurd, so wolt er sich gegen EFG treulich lassen finden.

Do zaigt man mier an zu der selbigen zeit, der herr Prini Peter leg auf herrn Loschanci guet zum Sicschosch, da hab ich mich auf und bin in willen[st] gewesen zu ime zufaren, und wie ich hinuber kham gen Best, da war ain solches fliehen vor dem thurcken, das das khint in muter bauch vertzagt, wen die durcken waren nur drei meil von Best und haben gebrent und weggefurt in maß, das gantz Hunger lant durch ainander get. Der Prini Peter, der wer gern wider in Siben burgen, aber als vil als ich in gehaim verstee, so wil in die lanschaft und der Turigali nit eyne lassen. Darumb, genedigister herr, hab ich zu disser zeit mein mue, cost und zerung vergebens angelegt. Aber EFG seie ungetzweifelt, an mier sol khain abgang sein mit leib und mein klainen guet zu nacht undt tag.

Das landt Hungern, das wirt gar verderbt, erstlich ist der Catzianer im lande und hat den Humani Ferens all seine dorffer verprent, der weyda ist zum Lippa, und was gen seit der Theiß ist, als sein, und hat neulich den Loschnatz zwei thausent gulden verprent. Nun khumpt ain khuntschaft uber die ander, das der laidig thurckis thiran mit aim grossen volck zu Weissenburg ist und sol schon ain bruck uber das wasser geschlagen. Inmassen, gnediger herr, das alle menschen vertzagt haben. Die ungeren schicken ain botschaft nach der andern nach ku. mt. Zu Ofen ist der groß graf und die raith khamer, der Thuerso ist zu Schenta, die ku. mt., die wiert auf Sant Jehans tag zu Regespurg sein, da sol wider ain außschus des reichtags werden, und van Regenspurg sol er gen Behemischen Budentz weiß, da sol er ain landtag haben mit Behaim, Merhern und Schlesia. Her Lek, her Foitiach van Perenpani, herr cantzler vam Neuen hauß, die herrn van Schwia, der Wartenburger und sunst ettlich herrn auß der raitkamer und vam adel und steten, auch die sein jetzo hie gewesen und ziehen morgen all weg, haben sich hie nit khunden vergleichen etc.

Genedister herr, ich bin wider herr gen Lintz khomen van wegen ainer bosen handlung, die die graven von Posing wider die irige juden gehandelt haben. Der schatzmaister, der ist nit hie gewesen, sunder erst nechten spat khumen und heut wider zwo meil van hinnen zogen, aber van stundan, so es fueg wuert haben, wil ich mit ime handeln etc.

Ich hab disse wochen EFG ain schreiben gethon mit des Wilhelm Besseneren diener, der hat mier zugesagt, eher wolt in dem wengken in sein hant natwurten. Der graf van Salm, der ist vor zwaien tagen khumen, der sol obrister felthauptman werden, Got schick alle ding zum besten. EFG bit ich mit aller underthanigkait, wol meiner genedigisten frawen mein underthanig, willig dinst antzaigen. Damit wil ich mich EFG myt allen underthanigkhait bevolhen haben als meinem

genedigisten herrn. Der almechtig Got geb EFG langleben und glucksalig regirung. Datum Lintz am zeheten tag Junii im XXVIII. etc. jar.

EFG

underthanigister, gehorsamer

Joseph Mendl judt

[Külzeten:] Dem durchleuchtigenn, hochgebornen fursten und herrn, herrn Jorgen marggraven zu Brandenburg, zu Stetin, Pomern, der cassuben und wenden hertzog, zu Ratwa [!] und Gegerndorff [!] in der Schlesia hertzog, burggrave zu Nuremburgkh und furst zu Riga [!], meinem genedigisten herrn.

[Megjegyzés:] Joseph Mendl jud seiner hanndlung halben inn MGH sach, die guter inn Hungern zuverkaufen.

IX.

Zsidó küldöttek I. Ferdinándnak

[Linz, 1529 június]

Hofkammerarchiv Wien, NÖ, HA, J 15:20–21. Eredeti.

Megjelent: Wolf, 1860. 268–271. p.; Wolf, 1876. 254–256. p.; MHJ 1. (1903) 413–416. p. (nr. 333).

Durchleuchtigister, großmechtigister khunig, genedigister herr. EKM haben wir armen juden angetzaigt den grossen gewalt und frevel, so die gravenn von Bosing wider Got, eher und recht, wider alle pillicheit gehandelt, one EKM willen, wissen und zugeben ubereilt, das jar genumen und verderbt, thirannisch gehandelt, sy mit grossen marter unerparmklich genot, getzwungen, das ettlich auff ine hat muesen sagen, was gemelte graven wollen. Sy haben zu solcher irrer thirannischen handlung gewunen die jhenigen, so den juden wider wertig und gehessig und zuthun schuldig sein, nemblich Preßburger, Thurmer und dergleichen, so die juden verdriben, ire heuser genomen und zuthun schuldig sein, und die gemelte juden in ubung gewesen, dasselbig von jenen zubringen, haben sy mit solcher muntz muntz [!] betzalt. Die armen gefangen juden sein auch genot und gemartert worden, das sy haben müssen sagen und bekhennen auf zwen juden zu Marchegk, so gemelter

graven ein merkgliche suma gelts zuthun schuldig sein, und under den zwen haben, und der ain jud zu Marcheckh auss vergunst der obrigkait, auf graff Wolffen auf gehalten nach lands prauch, hat die handlung alle bewegt, sie haben auch khain rechte ursach gehapt, die armen juden mit solcher marter peinlich zufragen, sunder sein über sy gefallen, ain khint bei ine gesucht in iren heusern, anber nichts gefunden, nichts desterweniger nach ainem zichtiger geschickt, das irig genumen, das khint finden lassen auf dem veldt, welches neun jare [20v] alt gewesen, das sy dan wol gewist haben zufinden derselben, dz khindt gefunden, auch die jehenigen, so sy betzicht, nichts peinlich wie billich gefragt, sy haben sich auch horen lassen, das wissenlich ist die juden bekhenen oder nit, so wellen sy sie brennen lassen, wie sy laider Got unparmig gethan, haben die gleich sowol gebrent, die nit bekhent, als die bekhent und ettliche weiber, die zum thail schwanger, damit sy dz guet als behalten und ire thirannische handlung nit an tag khomen sol. Damit EKM abnemen mag, wie solche handlung zugeth und worauf angefangen, sopalt die gemelten graven die armen juden gefangen, haben sy von stundan dem wolgeborn herrn Niclasen graven von Salm geschriben, er hab den juden auch zu Marcheck, so auch thail daran haben, ehe er sy nie gefragt hat, den eher hat wol gewust, worauf er sy fragen werde, sy haben auch auf gemelten graven von Salm billich begern nit wollen den juden endtgegen stellen lassen, wie recht ist und lassen yezunder allenthalben ain unformlich, unnatturlich, ungegrunt bekhantnus schriftlich außgen, damit sie sich mainen zu beschonen und die juden zu verunglumpffen, weil wir armen juden den der sachen und dergleichen unschuldig, sich zum merrern und dickern mal befunden bey EKM vorfordern, kayser Friderich und khaiser Maximilian hochloblicher gedechtnus zeiten, auch in EKM loblichen cron Behaim, dz man uns in solchem und dergleichen unrecht thuet und sich also besonders wie sich EKM erkhunden mogen bey den jhenigen, so bey [21r] gemelten EKM vorfordern gewesen und darinnen ergrint auch bey EKM recht, so in der loblichen cron Behaim yetzunt alhie damit EKM befinden, ob unns armen billich beschicht, auch bey allen gedaufften juden und sunst schriftgelerten, wo man solchs findt oder notturfftig sei. Hierauff bitten lauter umb Gottes almechtigen willen EKM wier armen elenden, wol gegen gemelten graven von Posing ier bosz, thiransische, unredliche, verachtliche handlung gegen in wes [?] furnemen, wie EKM wol zuthun haben und wissen. Unnd den armen gefangen juden, so zu Marcheck gefangen liget, auf der gemelten juden bekhantnus, so sy auf ine haben muessen bekhenen, weil eher derselbig judt ist, der auf die gemelten graven von Posing aufgehalten, wie oben angetzaigt, auß der gefengknus schaffen. Mit dem erpieten vor EKM zu recht und verhor khume lassn oder wo EKM hien verschafft, aller pillicheit gewarten nach laut unser freihaiten, so wir von EKM, vorfordern

kayser Friderich und kaiser Maximilian hochloblicher gedechtnus und nach laut der mandat, so EKM jungst auß hat lassen geen, wo not sein wil, soll solches genugsam verpurgt werden, dz er vor EKM recht und aller pillicheit gewarten. Das wollen umb EKM wier arme gehorsam und underthanigklich zuverdienen geflissen sein. Bitten gnedig und furderlich abfertigung.

EKM

arme unterthanige
gehorsame

gesante der judischeit

[21v] [Megjegyzés:] Suplication der judischeit ad regem.

X.

I. Ferdinánd az alsó-ausztriai helytartóságnak

Linz, 1529. június 16.

*Hofkammerarchiv Wien, NÖ, HA, J 15:19. Eredeti, sajátkezű aláírással.
Megjelent: Wolf, 1860. 271–272. p.; MHJ 1. (1903) 418–419. p. (nr. 335).*

Ferdinand von Gots gnaden zu Hungern unnd Behaim etc. khunig, infant in Hispanien, ertzhertzog zu Österreich, hertzog zu Burgundy etc.

Edl, ersam, gelert, lieb getrewen, wir sennden euch hierinnbeslossen ain suplication, so uns die gesandten gemainer unser judischeit in unnserm ertzhertzogthumb Österreich under der Ennss ewrer verwaltung furbracht und uberantwort, darinn sy uns under andern antzeigen, diemuetigelich ersuchen und bitten, ainen gefanngen juden, so zu Marchegg gefanngen ligt, darauf annder juden (mit denen graf Wolf von Pösing gehandlt) bekennt muessen, aus fenngkhnuss zu schaffen, wie ir nach lenngs sambt der juden erpieten, so sy in solcher suplication seinthalben thuen, clerlicher vernemen werdet. Darauf haben wir yetzo alhie mit dem edlen unnserm lieben getrewen, Niclasen, dem elltern graven zu Salm, unnserm rat, chamrer und ubersten veldthaubtman der nider-österreichischen lannde berurts gefanngen juden halben gehandelt, welcher seinen phleger zu Marchegg schreibt und bevilht, euch denselben juden zu unnsern hannden zu

uberantworten, solhen [!] graf Niclasen brief wir euch hieneben zueschicken. Dieweil nu benanter jud sambt gemainer judischeit unnsere chamerguet ist, emphelhen wir euch demnach mit ernnst unnd wellen, daz ir ine von bemelten phleger von Marchekh sambt underricht seiner verhandlung, unnd warumb er in gefenngkhnuss komen ist, zu unnsern hannden annemen und gen Wienn pringen, unnd alßdann ferrner, was recht ist, gegen gedachtem gefanngen juden furnemen lasset, daran beschiecht unnsere ernstliche maynung. Geben in unnsere statt Lyntz den XVIten tag Juny anno etc. in XXVIIIten, unnsere reiche im dritten.

Ferdinandus

Ad mandatum Ferdinandi primi, domini regis in cons.

[...] Wising m. p.

[19v] [Külzeten:] Den edlen, ersamen, gelerten und unnsere lieben getrewen u. unnsere stathalter regennten und reten unnsere regiments der niderösterreichischen lannde.

X/A.

[I. Ferdinánd az alsó-ausztriai helytartóságnak]

[Linz, 1529. június 16.]

Hofkammerarchiv Wien, NÖ, HA, J 15:6r–v, 22r. Fogalmazványok.

Megjelent: Wolf, 1860. 272–273. p.; MHJ 1. (1903) 419–420. p. (nr. 336).

A főszöveg a 22. lapon található, korábbinak tekintett változatot követi, s a 6. lap ettől eltérő olvasatait, redukcióit (a többször módosított sorszámozással egyetemben) az apparátus tartalmazza.

Erstlich den judn zu fragen, wie er mit namen haist.

Zum andern, wie er hie hier der jud zu Marchekh⁴⁴⁷ in di fanknuß khomen und auß was ursachen.

447 der jud...] 6: om.

- Zum dritten, ob er vor mals zu Marchek peinlich gefragkt sey worden und auss was ursachen.⁴⁴⁸
Zum fiern, was er an der martr oder sonst bekhent oder was gemudt bey ime befunden sey.⁴⁴⁹
Zum funfftn, ob er nach⁴⁵⁰ dar auff verhört, was er an der martr verjehen.⁴⁵¹
- +
7 Zum sechst, ob er den Jacob judn des Schekhn sun khen oder khent hab.
8 Zum sibenden, wan er inn amb naylihisten gesehen und wue.
9⁴⁵² Zum achtn, ob er im von der judischait zu Bosing etwas zue gepraecht und was.
10⁴⁵³ Zum neuntn, ob er im nicht ain pluet von Posing zuepraecht und was er im zu tringgelt geben.
11⁴⁵⁴ Zum zehenden, ob er im nicht ain gulden zu tringgelt geben.
12⁴⁵⁵ Zum aydlfftn, was er mit dem crist pluet gethan und zu wo ers und dy andern judn prauchen.
13⁴⁵⁶ Zum zwelfftn, ob er das pluet den andern juden mit getailt und wem mit namen, das ers benennen thue.
+ 6⁴⁵⁷ Zum dreizehenden, ob ime wissend sey von der thatt, so dy judn zu Posing mitt dem Hansl des Gregor Meydingers sun von Posing beganngen.
14 Zum fierzehenden, ob er den Nastl⁴⁵⁸ judn khen, und ob er, der Nastl⁴⁵⁹ jud, das pluett, so ob bemelter Jacob jud des Schechn sun von Posing gepraecht, auch genomen, und was er dar mit gethan.

448 ó: e kérdés kihúzza

449 oder was...] ó: om. ó: e kérdés kihúzza

450 ó: noch

451 ó: e kérdés kihúzza

452 ó: 5

453 ó: 6

454 ó: 7

455 ó: 8

456 ó: 9

457 ó: 10

458 ó: Naßl

459 ó: Naßl

SARUSI KISS BÉLA

MURÁNYI KATONAI UTASÍTÁSOK A XVI. SZÁZADBÓL

A végvárrendszer egyes végváraiban szolgáló udvarbírák utasításai a kamarai szervek iratanyagaiban nagy számmal maradtak az utókorra.¹ Ezekben az utasításokban — mégha gyakran olyanok részére adták, akik kapitányi posztot is elláttak —, nem, vagy alig szerepelnek a katonai feladataikra vonatkozó előírások, mivel azokat külön utasításban rögzítették. Az egyes várak élén a katonai feladatokkal megbízott kapitányok részére külön kiadott utasítások ugyanakkor alig maradtak fenn. A bécsi hadilevéltár (Kriegsarchiv) XVI. századi iratsorozata ugyanis erősen töredékes, és csak egy másolati kötet tartalmaz viszonylag jelentős mennyiségben, erre az időszakra vonatkozó bestallungot és utasítást.² Éppen ezért nagyon fontos minden hasonló forrás számbavétele és közlése.

Murány 1549. augusztus 15-től a század folyamán végig királyi kézen volt.³ 1550-ben I. Ferdinánd Dominics Gáspárt kapitánnyá nevezte ki, aki 1557 márciusáig látta el hivatalát. Utóda Maskó Menyhért volt, akit 1559. június 27-én udvarbírónak is kineveztek, ezzel egyesítették a két tiszteket. Maskót mindkét tisztségében 1584-ben Julius Herberstein követte. Hadászati szerepének csökkenése miatt Murány várát és uradalmát 1602. március 8-án Julius von Herberstein kapta zálogba, akivel mint a vár utolsó királyi prefektusával szemben, jelentős tartozást halmozott fel az uralkodó.⁴

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a korszakban működő három murányi kapitány felfogadási szerződése (Bestallung), illetve Dominics Gáspár és

1 XVI. századi uradalmi utasítások. Utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére. Szerk. és a bev. tan. írta: Kenyeres István. I–II. köt. Bp., 2002. (A továbbiakban: *Kenyeres*, Utasítások.)

2 Österreichisches Staatsarchiv (= ÖStA) Kriegsarchiv (= KA) Sonderreihe des Wiener Hofkriegsrates, Bestellungen (= Bestellungen).

3 Jelen bevezető csak az utasításokkal kapcsolatos áttekintésre szorítkozik. A vár és az uradalom történetére röviden lásd: a murányi prefektusok, így Maskó Menyhért és Julius Herberstein 1559-es, 1574-es illetve 1584-es, az udvarbírói teendőkről szóló kiadott utasításai elé írt bevezetőt: *Kenyeres*, Utasítások 471–474. p.

4 A murányi kapitányok életrajzi adattárát lásd: *Sarusi Kiss Béla*: Murány tisztségviselői a XVI. században. In: *Fons* 11. (2004) 2. sz. 397–441. p. (A továbbiakban: *Sarusi Kiss*, Murányi tisztségviselők.)

Julius Herberstein kapitányi utasítása is fennmaradt. Mindhármukat akkor nevezték ki kapitánnyá, amikor a végvárrendszerben illetve irányításában kisebb–nagyobb átalakulásra került sor, így figyelemmel kísérhetjük, hogy Murányt hogyan érintették a végvárrendszer katonai szervezetének változásai.

A murányi udvarbírói utasítások jól elkülönültek a kapitányi utasításoktól, azokban katonai feladatra vonatkozó részeket alig, rendészeti feladatokat pedig csak kismértékben lehet találni. Feigel Péter udvarbíró utasításának 7., illetve 8. pontja az uradalom határainak védelméről szólva csak utal a kapitány fegyveres erejének felhasználására, azzal a kiegészítéssel, hogy ha erre saját ereje nem elegendő, igénybe veheti a kapitány segítségét.⁵ Feigel fegyveres ereje minimális volt, 5 lovas ill. 4 gyalogos katona állt rendelkezésére. Kristán Balázs udvarbíró utasításában a gonosztevőkkel szembeni fellépésnél (15. és 16. pont) és azok őrzésénél vehette igénybe a kapitány erejét.⁶ Valószínűleg a két tisztség különállása esetén ebből is viták származhattak, mivel a kapitány számára gondot jelenthetett az udvarbíró fegyveres kísérettel történő ellátása.

Murányban 1551–1558 között egy külön poszt létezett a vár élelmezési feladatainak irányítására. A tisztség első betöltőjének Kaspar Khöler élelmesternek is előírták a kapitánnyal való együttműködést, a zsoldfizetés illetve a vár élelem tartalékainak felhalmozása esetén.⁷ Különös, hogy bár már az első kapitányi utasításban is hivatkoznak az élelmesteri tisztre, azt csak Feigel Péter udvarbíró távozása után hozták létre.

A két tisztség egyesítése után Maskó két, valamint Herberstein egy udvarbírói utasításában a rendelkezésére bocsátott személyek között már nem találhatók fegyveresek, amely nyilvánvalóan annak következménye, hogy a kapitányi tisztet is ellátó prefektus részére ez már nem volt szükséges. Utasításaikban rendészeti feladataikat sem említik, amelyek ellátása evidensen, a kapitányi utasítás tartalmazott intézkedéseket. Mindkét prefektus udvarbírói instrukciója ezért csak utal a kapitányi utasításra (2. pont).

Az utasítások kiadása és az új prefektus beiktatása összetett eljárás volt. Herberstein hivatalkezdésének ezzel kapcsolatos iratanyaga — fogalmazványokban — a Haditanács iratsorozatában bestallungja mellett maradt fenn.⁸ Miután

5 *Kenyeres*, Utasítások 478–479. p.

6 Uo. 486–487. p.

7 Kaspar Khöler murányi élelmester, valamint a gömri tizedszedők részére kiadott utasítás: *Sarusi Kiss Béla*: Élelmesteri és tizedutasítás a XVI. század második feléből. In: *Fons* 9. (2002) 1–3. sz. 203–226. p. Jelen forrásközlést az is indokolta, hogy így teljessé válik a murányi tisztviselőknek kiadott, jelenleg ismert utasítás jellegű források megjelentetése.

8 ÖStA KA Bestallungen No. 346.

Herberstein 1584. január 10-én aláírta reverzálisát, Ernő főherceg január 17-én kiadott az összes murányi katonának (a hadnagynak, zászlósnak, a parancsnokoknak valamint az összes német és magyar katonának) egy parancsot, miszerint Maskó Menyhért helyére Herbersteint nevezte ki. A katonák teljes engedelmisséggel tartoztak neki a vár védelme, vagy más fegyveres események alkalmával úgy, ahogyan azt nekik bővebben az „artikelbrief”-jükben meghagyták.⁹ Eközben, egy január 14-én kelt fogalmazvány szerint, az új murányi kapitány beiktatásáról és a katonák fizetéséről utasítást adott a főherceg az udvari kamarai tanácsosok részére is, amiből kiderül, hogy Herberstein-nek már megparancsolták, hogy [január] 25-től hivatalát köteles átvenni. A vár igazgatását, a bevételek kezelését és a készletek átadását illetően a főherceg biztosokat küldött ki, akik Herbersteinnek, az uradalom határait is be kellett mutatniuk. Mindezek mellett a biztosoknak egy kimutatást kellett készíteniük, amiben azt a 65 katonát írták össze, akik a következő szemle alkalmával fizetést kaphattak. Ezt a jegyzéket Stynzl [fizetőmesternek] kellett átadni. (Herberstein utasításában ugyanis nem került meghatározásra a várban szolgáló katonák száma és összetétele, hanem csak erre, a fizetőmester által összeállított jegyzékre utaltak.)

Joggal feltételezhetjük, hogy azok a pontok, amelyek a bestallungokban és az utasításokban is előfordulnak azt jelentik, hogy azokat kiemelten fontosnak tartották. Érdeemes tehát ezeket sorra venni:

- a felettesi rend szabályozása,
- a várba engedett idegenek kezelése,
- a murányi katonák várból való kimaradása,
- illetve a kapitányok saját eltávozása a várból szerepelt mindkét iratban.

Közösek a bestallungok és az utasítások azon pontjai is, melyek Dominicsot (és valószínűleg Maskót) az udvarbíróval való jó kapcsolattartásra is utasították. A bestallung és a kapitányi utasítás között jelentős eltérés, hogy a bestallungban csak a közvetlenül a kapitány szolgálatára adott 24 fős katonai személyzetet sorolták fel.

Herberstein 1584-ben kiadott utasításában a Haditanács illetve a „jelenlegi vagy a jövőbeni bányavidéki főkapitány”-ra való utalás, már az átalakuló végvári szervezetet tükrözi. A Haditanács, mint a hadigazgatás központi kormányszerve 1556-ban jött létre. Arra nincs biztos magyarázat, hogy Maskó bestallungjában miért nem rögzítették, hogy a Haditanács Maskó Menyhért felettes szerve is. Ennek valószínűleg az lehetett az oka, hogy az utasítás kiadásakor még csak négy hónap telt el a Hadita-

9 Az artikelbriefre való utalás: ÖStA KA Prot. Bd. 140. fol. 31v. 1557. április. *Pálffy Géza*: Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században. Győr, 1995. 51. p.

nács megalakulásától. A bányavidéki főkapitányság 1557-ben még nem létezett végleges formájában, annak szervezete csak az 1570-es évek elején rögzült.

1557-ben a murányi őrség katonái részére a Haditanács külön ítélkezési rendszert vezetett be: részükre ún. „Artikelbrief” került kibocsátásra. Sajnos ez nem maradt az utókorra, ezért is rendkívül érdekesek a Herberstein részére kiadott utasítás azon pontjai melyek a várban folytatott ítélkezésre vonatkoznak. (6. és 7. pontok). Az utasítás rögzíti, hogy ez alapján kell a katonákkal szemben eljárnia.

Herberstein lehetőséget kapott arra, hogy belátása szerint a létszámot csökkentse ill. növelje. (A tisztek esetében ugyanakkor a felettes szervek véleményét is kérnie kellett.) Az elbocsátás okairól és módjáról is részletes szabályokat írtak elő számára. Csak német katonákat vehet fel az eltávozók helyére és a zsolddal nem élhet vissza. A két utasítás közötti különbségek közé tartozik az is, hogy Herbersteinnek előírták hat bányász/munkás állandó zsoldban tartását és munkájukkal a kastély falainak javítását. A foglyul ejtett törököket egyszerűen kellett élelmeznie.

Abból a kevés fennmaradt bestallungból/utasításból, amely ránk maradt érdemes Christoff Görtschacher trencsényi kapitány reverzálisát és bestallungját a most közölt forrásokkal összehasonlítani.¹⁰ A trencsényi kapitány részére kiadott reverzálisban Görtschacher elismerte, hogy a várat átvette és ígéretet tett, hogy úgy őrzi meg, ahogyan azt neki a bestallungban előírták. A bestallung szerint az uralkodó számára mindenkor gondoskodnia kellett a vár megőrzéséről, a neki átadott leltár szerint köteles volt mindent megőrizni. Egy hadban jártas és alkalmas helyettest állíthatott maga mellé, akinek azonban az uralkodó számára is meg kellett felelnie. A helyettes ugyanúgy tartozott felesküdni minden előírás teljesítésére, mint a kapitány. Semelyik tisztet vagy közönséges zsoldost sem bocsáthatta el vagy vehette fel az uralkodó vagy a főhadparancsnok tudta nélkül. A vár kapuit csak alkalmas időben tarthatta nyitva, máskor csak nagy szükség esetén. Feladatai ellátására állandó őrséget biztosítottak, akik egyharmada minden éjjel köteles volt őrséget adni. Görtschacher a bestallung záradékában esküt tett Niklas Graf zu Salm főhadparancsnoknak a fentiek betartására és arra, hogy biztosítékul jelenlegi és jövőbeni minden vagyonát felajánlja.

A trencsényi bestallung sok olyan pontot tartalmazott, amelyek a murányi kapitányok utasításaiban is szerepeltek: ilyen például, a katonák elbocsátásának módját szabályozó, a helyettes kiválasztására vagy az őrségre vonatkozó kitétel. A két bestallung közötti egyezések elsősorban a formai jegyekben, az eskü és a záradék

10 ÖStA KA Alte Feldakten (= AFA) 1549. Jan. Fasc. I. No. 1. Trencsén, 1549 január 30. Christoff Görtschacher eredeti reverzális Trencsényi vár átvételéről, illetve ezzel egybe foglalva a bestallung is.

tartalmában illetve a felettes személy, Niklas Graf zu Salm főhadparancsnok (1546–1550) megnevezésében van. Összességében tehát megállapítható, hogy a Görtschacher részére kiadott bestallung/reverzális egyben utasítása is volt, külön utasítást pedig nem kapott. Ezt erősíti, hogy — mindhárom murányi bestallunggal ellentétben —, az iratban arról nincs szó, hogy Görtschacher külön utasítást kapott volna.

A Dominics Gáspár murányi kapitány részére adott bestallung és utasítás kiadására a Görtschacher részére adott bestallung/reverzális után több mint egy év után került sor. Ennek ellenére sok lényegi eltérést nem találunk a kettő között. A különbségek leginkább abból adódnak, hogy a murányi utasítások bővebbek, ebből adódóan részletesebbek is. Dominics bestallungja meghatározza a kapitány fizetését, az őrség létszámát és pontos tagolását, utasításában pedig az eltérések a katonákra vonatkozó általános rendszabályokkal kapcsolatosak. Maskó Menyhért bestallungjában csak a személyére vonatkozó eltéréseket változtatták meg, valamint ellátmányán változtattak. (Ebből következik, hogy Maskó utasításának szövege valószínűleg ugyanaz volt mint elődjéé.)

A trencsényi bestallung és a murányi bestallungok–utasítások közötti egyezések azt mutatják, hogy Niklas Graf zu Salm-nak jelentős szerepe lehetett azok megfogalmazásában. Salm ugyanis ebben az időben a végvárrendszer egészében és az egyes végvárakban olyan szervező tevékenységet folytatott, amely a végvárak mindennapi működését alapvetően meghatározta.¹¹ Mindezek jól tükröződnek ezekben a forrásokban. Ez azt is jelentette, hogy azokba a várakba, ahol nem magyar kapitányok és nem csak magyar őrség került, modernebb, a nyugati zsoldos katonaságnak inkább megfelelő irányítást szervezhetett.

Murányban már az 1551-es évtől kezdve jelentős hadszertár működött, illetve a magyar végvárak közül elsőként ágyút is készítettek a várban. Ezért a kapitányi utasítások után a Bambergből származó Hans Volradt murányi fegyvermesternek¹² a fegyvermesteri és a bognári feladatainak ellátásáról kiadott bestallungját is közlöm, ezzel példázva azt, hogy alacsonyabb beosztású személyek is kaphattak bestallungot. Sajnos Volradt utasítása nem maradt fenn (valószínűleg ilyen nem is kapott). A bestallung konkrét tevékenységéről pusztán annyit említ, hogy ahová az csak szükséges, fegyvereket és tüzérségi felszereléseket kell készítenie. Ami érdekesebb, hogy az egri fegyvermesterrel szemben, neki a hadszertáros feladatait is el kellett látnia.

11 Niklas Graf zu Salm királyi főhadparancsnok működésére részletesebben: *Pálffy Géza*: A császárváros védelmében. A győri főkapitányság története 1526–1598. Győr, 1999. 65–72. p.

12 Személyére részletesen: *Sarusi Kiss*, Murányi tisztviselők 423–424 p.

Hangsúlyoznom kell, hogy a közölt kapitányi utasításokra jellemző az, ami minden „utasítás-szerű” forrásra vonatkozik. Ezekből a kívánatos illetve az ideális helyzet ismerhető meg. Kutatásaim során sok esetben találkoztam azzal, hogy az udvarbírói vagy a katonai utasítás előírásait be nem tartva cselekedtek az utasítást kapó tisztviselők. Sok esetben pedig arról van szó, hogy olyan feladatokat is elláttak, amelyekről az utasítások szót sem ejtenek.

A közlés elvei¹³

A könnyebb hivatkozás és visszakereshetőség érdekében [...]ben szereplő sor-számokkal láttam el a pontokat.

Herberstein utasításának és bestallungjának *csak a lényegesebb, tartalmi eltéréseit* közlöm a regesztában és lábjegyzetben. A főszövegben *kurzívált részek* mindig valamilyen eltérésre utalnak:

- amennyiben nem található *a kurzívált szövegrész* végén jegyzet, akkor az azt jelenti, hogy a variáns-szövegben ez a rész *nem szerepel (hiány)*,
- amennyiben jegyzet található *a kurzívált szövegrész* végén, akkor a *variáns szöveg eltérését* közlöm a jegyzetben. A variáns szöveget betűjel jelzi. Két szövegvariáns képlete:
 - a) A Dominics féle utasításban nem szereplő, ám a Herbersteinnél többletet jelentő szöveget lábjegyzetbe tettem Pl. ¹ **H** többlete: ...
 - b) A Dominics utasításában többletet képező, ám a Herberstein utasításában nem szereplő szöveget *kurzíváltam*. Teljes pontok hiányzására lábjegyzetben hívom fel a figyelmet.

Csak a tartalmi változásokat közlöm. Amennyiben a variáns-szövegben több egymást követő pont is eltérő tartalommal szerepelt, akkor ezeket teljes egészükben lábjegyzetben szövegvariánsként közlöm, ekkor a pontokat kis betűvel jelölöm pl. [a.].

A *regeszták* készítésénél a tömörségre törekedtem és igyekeztem minden német nyelvű kifejezést magyarra fordítani.

A forrás *szövegghűen* került átírásra, a szövegben előforduló valamennyi hangalak megtartásával. A források szövegeiben alkalmazott rövidítéseket minden esetben feloldottam.

¹³ A közlés módszere megegyezik a XVI. századi uradalmi utasítások közlésénél alkalmazottakkal. *Kenyeres*, Utasítások 88–89. p.

A közölt források lelőhelyei

Dominics Gáspár utasításából tudomásom szerint egyetlen eredeti példány sem maradt fenn. Jelen forrást az Österreichisches Staatsarchiv Finanz- und Hofkammerarchiv-ban őrzött példány alapján közlöm.¹⁴ (A közlésben azért ezt a példányt választottam, mert az általam ismertek közül ez a legegységesebb.) Az ugyanitt őrzött Gedenkbuch sorozatban is fellelhető a közölt teljes iratsorozat.¹⁵ A német nyelvű bestellung egy nagyon rossz állapotú példánya a Kriegsarchivban található,¹⁶ míg az utasítás latin nyelvű verziója a Magyar Kamara iratanyagai között is fellelhető.¹⁷ Maskó Menyhért bestellungja a Kriegsarchivban maradt fenn.¹⁸ Herberstein utasítása egy véletlennek köszönhetően ismét csak az Udvari Kamara Hoffinanz Ungarn sorozatából került elő,¹⁹ reverzálisa a Kriegsarchivban, bestellungja az Udvari Kamara „bányászati” sorozatában maradt ránk.²⁰ Hanns Volradt fegyverműves bestellungja a Haditanács levéltárban maradt fenn.²¹

Az utasítások összeolvasását Kenyeres István és Nagy Sándor, a Udvari Kamara tanácsosainak és személyzetének azonosítását Peter Rauscher barátainknak köszönhetem.

-
- 14 ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofkammerarchiv (= HKA) Hoffinanz Ungarn (= HFU) RN 3. Konv. 1550. März fol. 5r–12r. Ugyanitt még különböző példányok: bestellungja fol. 1r–2r. 1550. március 1. német nyelvű fogalmazvány, fol. 3rv. 1550. március 2. fol. 4. revclzális, fol. 13r–16v. utasítás.
- 15 ÖStA HKA Gedenkbücher Ungarn (= GBU) Bd. 387. 1550–1551. fol. 30–33.
- 16 KA AFA 1557. Kart. 12. 1557. I. Jan. Fasc I. No. 1.
- 17 Magyar Országos Levéltár (= MOL) Magyar Kamara Archivuma Diversae instructiones E 136. 4. köt. fol. 709–712. (Mikrofilmtár 3358 tek.)
- 18 ÖStA KA Bestellungen No. 37., 1557. ÖStA KA Akten des Wiener Hofkriegsrates (= HKR)
- 19 ÖStA HKA HFU RN 84. Konv. 1604. Mai. fol. 489r–492v. A „véletlen szerencséhez” persze hozzátartozik, hogy MOL bécsi levéltári delegátusa, Fazekas István jelenleg már a XVII. század első évtizedeinél tart a HFU-hoz készített segédletével. Herberstein unikális utasításának fennmaradása is mutatja, hogy ennek a munkának a folytatása olyan iratok előkerüléséhez vezethet, amelyek az iratsatlások miatt a korábbi időszakok eseményeire vonatkoznak.
- 20 ÖStA KA Bestellungen No. 346. és a fogalmazvány: ÖStA HKA Ungarisches Münz-, und Bergwesen. 1. Faszikel fol. 237r–238r. datálás és aláírás nélkül. [1584 január].
- 21 ÖStA KA Bestellungen No. 166.

1.

Dominics Gáspár murányi kapitány reverzálisa és bestallungja²²

Bécs, 1550. március 1.

Dominics Gáspár, őfelsége murányi kapitánya elismeri, hogy Murány várát kapitányi irányítása alá átvette, kötelezi magát ugyanakkor, hogy mind a várat, mind az abban tartózkodó őrséget az uralkodó és örökösei hasznára kormányozza és megőrzi, az alábbi bestallung és utasítás szerint.

[1.] Elismerve Dominics Gáspár alkalmasságát, melyet ő már fiatal kora óta a hadjáratokban őfelsége ellenségei ellen tanúsított, őt murányi kapitánnyá nevezi ki.

[2.] Havi zsoldja — a mai naptól, hónaponként 30 napot számolva —, 50 rft²³; hat könnyűlovast tarthat — mindegyik havi 3 rft 45 kr²⁴ zsoldot kaphat —, nyolc vendpuskást tarthat hírszerzésre az erdei utak figyelésére és biztosítására, akiknek havi 2 rft 30 kr a járandósága; négy drabant havi 8 rft, hat munkás pedig havi 2 rft 30 kr zsoldot kap. [H: egy írnök és egy trombitás 6–6, a hat munkást a vár, a sörfőző, az órház és a fegyvertár tisztántartására alkalmazhatja, továbbá egy foglárt (steckenknecht) havi 4 rft-ért.]

[3.] Számára és az alatta szolgálóknak a szükséges mennyiségű fát, lovának tartására egy évre száz csöbör zabot, a széna szükségleteire és a konyhai szolgálók tartására 30 rft engedélyeznek. [M és H: 800 csöbör zabot is kap.]

[4.] Mint murányi kapitány köteles a nagyon fontos helyen fekvő várat minden veszélytől, ellenségtől és kártól megvédeni, éjjel, nappal megőrizni.

[5.] Köteles figyelemmel lennie azokra [az idegenekre] akiket a vár szükségletei miatt a vár területére beengednek, nehogy ebből kár származzék. Azok a katonák, akiket ő felügyel, csak indokolt esetben mehetnek ki a várból, de akkor sem több időre mint két–három napra. Maga is, beosztottaival köteles mindig a várban tartózkodni, onnan csak gróf Niklas Salm főkapitány engedélyével legfeljebb két nap-

22 A bestallungot Maskó Menyhért részére is kiadták, szinte teljesen megegyező formában. Eről egy fogalmazvány maradt fenn, amelyet a Dominics részére kiadott bestallungból készítettek úgy, hogy áthúzással és beszúrással javították azt a néhány eltérést, amely eltérés volt a Maskó féle bestallungban. Ennek jelzete: KA Bestallungen No. 37. A bestallungot harmadik alkalommal is kiadták ezúttal Julius Herberstein részére is: HKA Ungarisches Münz-, und Bergwesen. 1. Fasz. fol. 237r–238r. Herberstein bestallungja. Fogalmazvány, (másolat). Datálás, aláírás nélkül. Ennek eltéréseit „H” után jelölöm.

23 Rajnai forint. 1 rajnai aranyforint a XVI. sz. közepéig = 60 krajcár = 240 bécsi dénár, ezt követően 60 krajcár értékű számítási pénz.

24 Krajcár.

ra távozhat, azért hogy a vár mindig biztonságban legyen. [**M** és **H**: a jelenlegi vagy a jövőbeni főkapitányok és a Haditanács engedélyével lehet távol a vártól.]

[6.] Hasonlóképpen, ha a valami sérelem éri, akkor az uralkodót, a főkapitányt [**H**: a Haditanácsot, a jelenlegi vagy a jövőbeni bányavidéki főkapitányt] értesíteni kell, és az ő utasításaik alapján kell cselekednie. Az udvarbíróval, akit Murány bevételeinek kezelésére most vagy a jövőben kineveznek, jó kapcsolatban kell lennie, és minden segítséget számára meg kell adnia, ami a vár veszélyeztetése nélkül még megadható. [**H**: ez a mondat hiányzik.] Azonkívül is mindent meg kell tennie, ami egy jó kapitánynak kötelessége, és amit neki az alábbi utasításban bővebben előírnak, és amelyre az uralkodónak megesküszik.

[Reverzális]

Ich Caspar Dominitsch des allerdurchleuchtigsten großmechtigsten Fürsten unnd herrn Ferdinanden Römischen zu Hungern unnd Behaim etc. khunigen ertzherzogen zu Österreich hertzogen zu Burgunndi etc. Marggraven zu Marhern etc. meines allergenedigsten herrn²⁵ hauptman auf Muran.

Beken nachdem hochgedachte Khunigliche Maiestät etc. mich zu derselben hauptman auf berüert seiner Maiestät schloß Muran in Hungern gelegen gnedigist an unnd aufgenumben auch derhalben bestallung unnd instruction, wie unnd wasmassen ich solch Schloss Muran in zeit meiner innhabung in gueter behuet unnd verwarung halten, auch sonst in all annder weg mit seiner Maiestät diennstleuten

25 **M**: Melchior Maschkho Römische Khünigliche Majestät. **H**: Juliuss freyherr von Herberstein Neuperg und Guettenhag erbcamerer und erbtruchsäß in Kärmdten bekhennic hiemit öffentlich und thuc khundtnemgleich (sic), als der durchleuchtig hochgeborn fürst (und her, kihúzva) Ernst Erzherzog zu ostereich meinigisten herrn, (mich, kihúzva) in nahmen der khunigliche majestät meincs allergenedigist herrn mich zu Irer khunigliche majestät, hauptman auf Muran genedigist bestölt und angenuhmen haben und mir hierumb ein gemeßne Instruction und bestallung und dero fürstlichen sigöl und handschrift heut dato verfertigte anhendigen lassen. Das denoch Irer khunigliche majestät hin, widerumb ich bey meinen adeligen wahren treuen und glauben an geschworn Agd?statt zugesagt und versprochen hab, allem dem so in derselben mir anghendigen instruction und bestallung geschriben steet, nach meinem besten verstanden und vermühen getreulich und aufrichtiglich noch zukhumen und zu ...gichen, wie ich dan solches versprich und zusag in kraft dices reversbriefs mit meinem handschrift und petschafft bekrefftig alle gwarde und arglüst? aussgeschlossn. Geben Wien den (noch der bestallung).

daselbst, seiner Maiestät derselben erben unnd nachkumben zu nutz unnd guetem handlen solle etc. aufrichten, verfertigen unnd zustellen lassen, welche bestallung unnd instruction von wort zu wort also lauten.

[Bestallung]

*Wir Ferdinand von Gottes genaden römischer auch zu Hunngern unnd Behaim etc.. khunig, infannt in Hispanien ertzherzog zu Österreich, herzog zu Burgunndi, Steyr, Kerndten, Crain unnd Wirtemberg etc. grave zu Tjyroll etc.*²⁶

[1.] Bekennen, das Wir unnsern getreuen lieben *Casparn Dominitsch*²⁷, in ansehunnng seiner schikhlikhait, kriegßferarenhait auch redlichen getreuen vleissigen unnd aufrichtigen²⁸ diennst so er Unns²⁹ von jugennt auf in vill gefärlichen unnd sorgfeltigen kriegßzugen, wider *unnsere*³⁰ feinndt unnd widerwertigen, zu unnsern gnedigisten wolgefallen erzaigt unnd bewisen hat, unnd furnemlich aus dem sonndern gnedigen vertrauen, so³¹ Wir in sein person setzen, zu unnsern hauptman unnsers schloss Muran fürgenumben unnd bestellt.

[2.] Unnd derhalben auf sein person unnd zu seiner leibß besoldunnng monatlich, unnd für jedes monath dressig tag unnd von heut dato anzuraiten funnffzig gulden *reinisch*³², auf *sechtzig*³³ geringe pherd, jedes des monats dreÿ gulden reinisch funff unnd vierzig kreutzer, item mer auf acht windisch puxenschutzen so Wir insouderhait aufhaltunnng gewisser khunndtschafft besichtigunnng und durchgeeeung der waldt, sicherunnng der weg unnd strassen verordnet. Jedem des

26 M: Maximilian.

27 M: Melchiorn Maschko, H: Juliussen vom Herberstain etc. freÿherrn.

28 H 1. pontja innenöt: gemuts, und bisshero erzaigten dienst, fürnemlich aber aussdem sundern vortrauen, so wir nach Irer Maiestät etc. in sein person setzen zue Irer Majestät etc. hauptman des schloß Muran in Hungern fürgenomben und bestellt.

29 M: der Römische Königliche Majestät unscrn genädigisten liebsten herrn und Vettern.

30 M: Irer Künigliche Majestät. Ezt követően a Maskó féle bestallungban következetesen, megfelelően egyeztetve ez szerepl az Unns illetve az unser helyett, ezért a továbbiakban nem tüntetem fel.

31 M beszürása: wir nach.

32 Maskó utasításában a „gulden rheinisch” kihúzva, majd felé írva: „gulden”.

33 M: schss. A *hatvan* könnyűlovast csak ebben a másolatban említik. A másik másolatban (uo. fol. 17rv.) illetve a későbből fenmaradt zsoldos összeírásokból egyértelmű, hogy nem *hatvan* („sechtzig”) hanem hat („sechs”) volt a közvetlenül a kapitány alá rendelt lovasok száma.

monats zween *gulden reinisch* dreissig kreutzer, auf vier trabannten jeden monatlich acht gulden reinisch, mer auf sechs personen, so zu allerlai arbeit im schloß gebraucht sollen werden. Jeder des monats zwen gulden dreissig khreitzer.³⁴

[3.] Item mer auf sich und seine unndergebne diennstleut die notturfft holtz, unnd dan beschließlich gedachtem hauptman ain jar auf unnderhaltung seiner pherdt *ain*³⁵ hundert zuber habern unnd die notturfft heÿ unnd noch aus allerlaÿ Unns zuestenndigen khuchl diennsten jürlich so vill alls dreissig gulden werdtungen sein,³⁶ gnediglich zuegesagt unnd bewilligt haben.

[4.] Demnach solle gedachter *Caspar Dominitsch*³⁷ alls unnsere hauptman im schloß Muran, nachdem Unns unnsere khunigreichen unnd lannden daran hoch unnd vill gelegen, in sonnderlicher huet unnd verwarung hallten, dasselb vor allerlai gefelikait, es seÿ vor der feinndt, uberfall, feur oder annderer verreteirei unnd meuterei, mit vleissiger notturfftiger wacht unnd sorg, beÿ tag unnd nacht, fürsehen, unnd sonderlichen verhueten.

[5.] Das durch die personen, welliche der notturfft nach einzulassen, nit umbgangen werden mügen, darauf er dann sein guet aufsehen haben solle, khain nachtaill enntstee. Das auch den Knechten on gnuetsam ursach, die unnsere hauptman jederzeit von inen vernemen solle, unnd auf ain mall nit uber zween, oder dreÿ, hinaus für das schloß zugeen, nit zuegelassen. Er auch selbst, mit seiner person, on sonnder unnsers³⁸ Generallobristen *Veldthauptman des edlen unnsers lieben getreuen Niclasen Grafen zu Salm unnd Neunburg am Yn etc.* erlaubnus, es were

34 **H:** auf ein schreiber 6, auf ein trometer 6, und auf 6 arbeiter, di beim zueg, prew und wachhaus, auch zue seuberung des schloss, und aller fürfallenden notturfft gebraucht werden, auf jeden dess monats 2f 30 K. den gulden zue 15 patzen oder 60 kreutzer Item ainen steckhen knecht monatlich 4 ft laut des musterregister, gnediglich zuegesagt und bewilligt haben. Szélségyszetben: dieser ...halben so ad marginem anuatim ausser dass habens der Ime billich abkurzt wider, haben die herren Hoffcamer Räte unbeschwär In gutachten den K. K.

35 **M és H:** acht. A Dominics részére kiadott bestallung másolatában is 100 köből zab szerepel. Maskó biztosan megkapta a 800 köbőlnyi zabot. Erről a királyi biztosok 1558-ban tett jelentéséből tudunk. A biztosok egyébként nehezményezték ezt, mivel aránytalanak vélték, hogy nagyobb legyen a kapitány lovainak zab ellátmánya mint a vár összes, tizedből származó zab jövedelme. *Illésy János:* Várvizsgálatok 1557–58-ban. 233–234. p. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 7. (1894) 57–95.; 216–241. p.

36 **M és H** többlete: mugen alles reinisch zu fünfzehen patzen oder sechzigen kreutzen.

37 A Maskó részére készült fogalmazványból elfelejtették Dominics nevét kihúzni.

38 **M** többlete: Irer Majestät oder derselben jetzigen oder künftigen. **H** többlete, változata: Irer Majestät oder dess kaisers uns zugeordnetet hof Kriegs Rats.

dann Unns so hoch unnd vil daran gelegen, uber zwo nacht aus dem Schloß khainnes wegs lige, sonnder dasselb jeder zeit in gueter sicherhait woll verspert halte.

[6.] Dergleichen das er unnsere hauptman wann ime hieruber in solcher seiner hauptmanschafft irrungen unnd beschwarungen fürfuellen, nach Unns auf gedachten *unnsern generall* obristen veldthauptman³⁹ sein aufsehen haben, unnd von ime in sollichen fürfallunnden e[h]ehafften beschaidt nemen, unnd solchem gehorsamlich geleben unnd nachkhumben, *auch mit unserm hofrichter, den Wir über die einkumben bemelts schloß Muran yetzo oder khunfftiglich furnemen unnd setzen werden, guete corresponndentz halten, ime auch sonnst sovill er on nachtaill unnd gefer des Schloss fueglich thuen mag, alle hilff unnd fürderung erzaigen*,⁴⁰ unnd alles annders thuen unnd hanndlen, das ain getreuer hauptman seinem hernn zuthuen schuldig unnd phlichtig, wie ime dann das insonnders in seiner habunnden instruction mit mererm innhalt aufgeladen⁴¹ (sic!) unnd eingepunden ist, unnd er sich solliches zuvolziehen, gegen unns verschriben, auch darumben gelobt unnd geschworn hat, gnediglich unnd ungeferlich mit urkunndt ditz brieffs.

*Geben in unnsere statt Wienn, am ersten tag Martÿ anno etc. Im funnfzigisten unnserer reiche des romischen, im zwainzigisten unnd der anndern im vierunndzwainzigisten.*⁴²

Ferdinand. Ad mandatum domini regis proprium.

*Philip Pretzner, Melchior von Hobergg, Jacob Landsidl. Registrata Eustachius Dunant.*⁴³

39 H: gedachten hof Kriegs Rat, und dorten auf den yetzigen und sonstigen Crais hauptman der pergstedt Granitzen, wer der jeder zeit sein wirdet.

40 Az udvarbíróra vonatkozó dőlt betűs rész csak Dominics és Maskó bestallungjában szerepel. Erre lásd a bevezetőt.

41 M: aufgelegt. Az „aufgeladen” a Maskó féle fogalmazványban áthúzva.

42 M: Geben ist zu Wien den ersten Aprill anno LVII. Copi Melchior Maschkho Bestallung per verwaltung des Schloss Muran.

43 Philipp Breuncer/Bräuner stájer családból származó udvari kamarai tanácsos, az Udvari Kamara elnöke az 1550-es években. Melchior von Hohberg, udvari kamarai tanácsos 1546–1558. Jakob Landsidl, az Udvari Kamara titkára (Hofkammersekretär) 1544–1560. Eustachius Dunant az Udvari Kamara írnoka: (Hofkammerkantzleischreiber).

2.

**Dominics Gáspár részére Murányi katonai feladatainak ellátására kiadott
utasítás és reverzális
Bécs, 1550, március 1.⁴⁴**

Ferdinánd német római császár és magyar király utasítása Dominics Gáspár murányi kapitány részére [H: Ernő főherceg utasítása Julius Herberstein karintiai kamarás és asztalnok részére, melyet ő császári felsége nevében adott ki] a vár megőrzésére és megvédésére.

[1.] *A magyar királyságban nagyon fontos helyen fekvő Murányt mindenkor tartozik megvédeni az ellenségtől, minden kártételtől, tűztől és összeesküvéstől.*

[2.] *A várat őfelsége és utódai számára meg kell őriznie addig, ameddig azt neki előírják olyan állapotban, ahogyan azt a vár leltára szerint átvette. A várat csak annak adhatja át, akinek azt az uralkodó megparancsolja. Köteles az uralkodó illetve a főhadparancsnok [H másképp: a Haditanács illetve a jelenlegi vagy a jövőbeni bányavidéki főkapitány] parancsait betartani és végrehajtani.*

[3.] *Egy alkalmas, hadban jártas és az uralkodónak is tetsző, helyetteset választhat magának, [H másképp: Miután eddig ott mindig egy külön helyetteset tartott az uralkodó, Herberstein is nevezzen ki egyet az uralkodó tudtával, aki a kapitány távolléte esetén] őt a jelen utasítás minden előírásának megfelelően helyettesíti. Ha a helyettes meghal, vagy el akar távozni, akkor az uralkodó tudta nélkül mást nem választhat ki.*

[4.] *Száz német gyalogos katonát, (nyolcvan puskást, húsz alabárdost), három tüzért, három ácsot, két kovácsot, két kőfaragót, négy apródot, egy őrmestert, sípost és dobost kell a vár védelmére alkalmazni, akiknek az uralkodóra kell felelősséget vállalniuk és a kapitánynak tartoznak engedelmességgel.*

[H 4. pontja: *Ahogy azt neki a mostani vagy a következő mustra alkalmával engedélyezik, a várat katonasággal lássa el. A katonaságról egy jegyzéket kap, amelyben a tüzérszemélyzet és a mesteremberek is benne foglaltatnak. Ezek esküdjenek fel az uralkodóra. A kapitány köteles mindent az uralkodó előírásainak és a*

44 Az utasítás a fol. 7r–12r. között található. Az utasítást — jelentős eltérésekkel — Julius von Herberstein is megkapta. ÖStA HKA HFU RN 84. Konv. 1604. Mai. fol. 489r–492v. Hátoldala: *herrn Juliassen freyherr zu hörberstain instruction. B* (= Wanner Gáspár kapitány 1603. évi levelének „b” jelű melléklete). Az eltéréseket a „H.” után tüntettem fel.

hadi szükségleteknek megfelelően ellátni, ha a létszámot csökkenteni vagy növelni akarja, akkor az uralkodót illetve a főherceget előtte értesíteni köteles. A létszám csökkentését vagy növelését úgy teheti meg, hogy az a vár minden időben való megvédésére elegendő legyen.

[5.] A kapitánynak ügyelni kell, hogy helyettesnek és az őrmesternek [**H** más-képp: és más parancsnokoknak] beosztott katonák, mindig engedelmesek legyenek feletteseiknek.

[6.] A katonák egyharmadának minden éjjel őrségen kell lennie; közöttük minden lázadást és zendülést meg kell akadályoznia. A katonák becsületesen tartoznak szolgálni és [**H**: ahogyan arra az artikelbriefükben megesküdtek, és amelyben arról részletesen szó van] békésen és egyetértésben kell lenniük.

[**H** 6/a: Mivel negyven darabont, illetve vend gyalogos a vár alatti kastélyban szolgál, ezekkel a katonákkal biztosítania kell az utak, erdők biztonságát és a martalócok adóztatásának és támadásainak elhárítását, továbbá a vár (természetbeni) jövedelmeinek beszállítását, ezzel a vár élelemellátását, a falvak hódoltatását valamint minden, az uralkodó számára fontos szükségletet. Mindezeket úgy kell ellátania, hogy a kastélyban mindig legyen elegendő őrség a védelemre.]

[7.] Köteles, az istenkáromlást és a mulatozást, amely két bűn, ennél a [német-SKB megj.] nemzetnél [**H**: a katonáknál] több mint kívánatos mértékű, és amely erősen gyökeret vert, és minden ebből könnyen létrejövő gyalázatos dolgot, a katonáktól teljesen távol tartani és őket attól megóvni. Ha valamelyikük ezt mégsem tartaná be, azokat lehetőség szerint győzze meg. Ha ez nem lenne elegendő, akkor azokat a főhadparancsnokkal való egyeztetés után büntesse meg.

[**H** többlete: Különösen minden olyan esetben, amikor valaki az Artikelbrief ellen cselekszik, akkor annak helyettesénél és parancsnokánál, jogi eljárás lefolytatásával, cselekedetének megfelelő büntetést adni, vagy ha a bűncselekmény oly súlyos, akkor a további eljárás miatt forduljon a főherceghez.]

[**H** 7/a: Ha pedig valaki vagy valakik az ellenséggel tárgyalásokba bocsátkoznak árulás céljából vagy más öfelsege elleni gyanús dolgokat tesznek, köteles azt a legalaposabban felderíteni majd elfogni, és teljes szigorral megbüntetni, ezt követően öfelsegét, a főherceget, vagy [a bányavidéki] kerületi főhadparancsnokot értesíteni, és az arról való döntést tőlük megvárni köteles.]

[8.] A kapitány sem egyetlen tisztet, sem a katonákat, nem bocsáthat el, csak az uralkodó vagy a főhadparancsnok tudomásával.

[**H**: A katonák felvételét és elbocsátását saját hatáskörében teheti meg. Ha azonban valamely tiszt alkalmatlan és nem teljesíti kötelességét, a főherceg, az uralkodó vagy a Haditanács tudomásával bocsáthatja el.]

[9.] Ha azonban egyikük esküje ellen tenne, vagy különösen ha alkalmatlan lenne a rábízott feladat ellátására, akkor zárja őt fogságba, és a leggyorsabban értesítse a főhadparancsnokot és várja meg annak döntését.

[H másképp: A kapitány engedélyezheti, hogy ha valamely német gyalogos két rendes mustra vagy fizetés között, házasságkötés vagy más jelentős ok miatt, különösen ha az őfelségének nem okoz kárt, és a további szolgálata alkalmatlan lenne, eltávozzon. Ekkor egy negyedévről vagy egy hónapról elszámolást kell készíteni. Ezt küldje meg a Haditanácsnak, ahol az elbocsátást és a számla kiegyenlítését megvizsgálják és a továbbiakról az utasításokat a kapitánynak megadják. A katonák váltásánál és cseréjénél a következő mustráig — amennyire csak lehetséges —, olyan nemzetiségű katonát vegyen fel amilyen az eltávozó volt. Saját hasznára és előnyére nem alkalmazhat katonát. Sok véghelyen ugyanis már megtörtént, hogy a limitációban rögzített számnál kevesebb katonát alkalmaztak.

[10.] A napi őrséget különös figyelemmel kísérfje, állítson egy fegyveres őrt a kapuhoz, akinél az őrsége végéig mindig ott kell lennie a kapukulcsnak. A gyanús személyeket nem engedheti be a várba.

[11.] Ha a várba parasztot, vagy más idegent beengednek a kapitány parancsára hivatkozva, akkor az őrségből egy fegyveres embert adjanak kíséretéül, aki az adott helyre, majd visszakíséri. Idegen emberek semmi esetre sem járhatnak kíséret nélkül illetve fegyverrel a várban, akkor sem ha őket az uralkodó küldi. Ha valakit valamilyen szükség miatt a várba engednek, akkor fel kell szólítani, hogy fegyvereit hagyja a kapunál.

[12.] Ha tűz üt ki, vagy más veszély fenyegeti a várat, figyeljen arra, hogy a katonák a harangozást vagy más vészjelet hallva fegyvereikkel a megfelelő helyen minél hamarabb gyülekezzenek össze; ha valamelyik katona mégis a szálláson marad és a tűzoltásban nem vesz részt, ezt ne hagyja annyiban, azonnal zárja őt börtönbe és a főhadparancsnok rendelkezése szerint büntesse meg.

[13.] A kapitánynak különös figyelmet kell fordítania, hogy a vár kapui időben legyenek zárva, különösen éjszaka. Az őrségváltást pedig mindig síppal és dobbal kell jelezni.

[14.] Amennyiben a veszélyes idők elmúlnak, mindenki térjen pihenőre. A kapitánynak ügyelnie kell arra, hogy a katonák a pihenő időben ne mulatozzanak, verekedjenek és ne játszanak szerencsejátékot.

[15.] A kapitány engedélye nélkül a katonák semmilyen idegen személyt nem vihetnek a várba, és nem tartózkodhatnak a váron kívül, különösen éjszaka.

[16.] Különleges esetben a kapitány adhat legfeljebb 2–3 napi távollétre engedélyt. A kapitány pedig a főhadparancsnok [H: a főherceg vagy a Haditanács] engedélyével távozhat legfeljebb két éjszakára a várból.

[17.] Az egyik toronyba egy toronyórt kell állítani, akinek a lakása is ott legyen. Ha lovast vagy gyalogost lát, fújjon riadót, vagy doboljon. Van egy másik torony is, ahová szintén őrt kell állítani és hasonló esetben ott egy haranggal kell jelezni. **[H többlete:** a várban található, vagy a jövőben odarendelt fegyverek és hadszerek megőrzéséről gondoskodjon. Az időjárás vagy másféle viszontagságtól fa vagy más eszközökkel óvja meg azokat.]

[18.] Az élelmet a várban, az udvarbíró vagy az élésmester meghatározott értékben adjon a katonáknak. Amikor a katonák zsoldot kapnak, gondoskodnia kell, hogy az élelem árát vonják le abból. A kapitánynak ügyelnie kell arra, hogy a katonák élelmezésében rosszhiszeműség ne történjen.

[19.] A kapitány nem engedheti, hogy a katonák nyíltan [kétes erkölcsű] szolgálonőket tartsanak, ha azok mégis megteszik, házasságkötésre kell őket bírnia. **[H többlete:** Miután a várban hat bányász/munkás állandó zsoldban szolgál, gondoskodjon arról, hogy azok a „filsten”-ek romlását a veszélyes helyeken kijavítsák, azért hogy a várat jobban biztosítsák. A falakat, amennyire azt a költségek megengedik, magasítsák meg. A foglyul ejtett törököket egyszerűen élelmezze.]

[20.] Hogyha a kapitányságot érintő bármilyen ügyben olyan gond kerül elő, amelyet nem tud megoldani, vagy valamilyen parancsot módosítani szeretne, akkor az uralkodóhoz vagy a főhadparancsnokhoz **[H:** az uralkodóhoz, a főherceghez, a Haditanácshoz vagy a bányavidéki főhadparancsnokhoz] forduljon és fogadja el az útmutatást ezekben az ügyekben.

A mostani, vagy a későbbi udvarbíróval, akit az uralkodó a vár bevételeinek kezelésére nevez ki, és aki a vár alatti kastélyban lakik, jó kapcsolatot tartson, engedje meg, hogy ő illetve 2–3 vagy több szolgálja szükség esetén a várba menjen, neki minden segítséget megadjon, ami a vár veszélyeztetése nélkül még megadható.

Mindent tegyen meg, ami egy becsületes és megbízható kapitány az uralkodójával szemben köteles megtenni és amire esküje kötelezi **[H többlete:** amiről ő egy re-verzálist is adott].

Mindezek biztosítására a kapitány minden jelenlegi és jövőbeni vagyonával felel.

[Az utasítás után következő záradékban Dominics kezességet vállal, hogy a bestallungban és az utasításban foglaltak biztosítására minden vagyona szolgál biztosítéku, mely kijelentését pecsétjével is megerősít, és felkéri Julius von Hardegg-et, hogy aláírásával szintén erősítse meg a fentieket.]

Ferdinand von Gottes genaden, Romischer auch zu Hunngern unnd Behaime etc. khunig etc.⁴⁵

Instruction *auff unsern getreuen lieben Casparn Dominitsch, unnsern hauptman auff unnserm schloß Muran, was derselb*⁴⁶ in behuet unnd verwarung desselben schloß unnd all annder weg *mit unsern diennstleuten, unnd sonst Unns unnd unnsern erben unnd nachkhumben zu nutz unnd guetem jeder zeit* handlen unnd thuen solle.

[1.] Erstlich dieweill *Unns*⁴⁷ und unnsern khunigreichen⁴⁸ unnd lannden an dem schloß Muran so hoch unnd vill gelegen, solle der hauptman dasselbig insonderlicher huet unnd verwarung *halten*⁴⁹, vor allerlai gefelikait, es sey vor der vheinndt uberfall, vertererey, meuterrei unnd feuers gefer mit vleissiger wacht unnd sorg, bey tag unnd nacht verhueten unnd verwaren.

[2.] Er solle *auch* bemelts schloß Unns unnd nach unnsern abgann, das Gott gnediglich lang verhueten welle, unnsern erben⁵⁰ innenhalten, unnd zu was zeit Wir das begeren, oder wem Wir es verschaffen unnd bevelchen, on ainiche irrung, verhinderung oder ausflucht, wie die namen haben, oder erdacht werden möchten, khaine ausgenumben, *in maß unnd gestalt*, mit aller zue unnd eingehörung, wie ime solches innhalt aines⁵¹ inventari, eingeanntwurt worden,⁵² aber sonst niemanns abtreten, unnd nach Unns, *solle er auch auff unnsere Generallöbristen veldthauptman*⁵³ in allen gebuerlichen dinggen sein, aufsehen haben.

45 H: Ernst von Gottes genaden, crtzhertzog zu Österreich, hertzog zu Burgundi und grave zu Tyroll.

46 H: was der edl, unser lieber getreuer, Julius freiherr zue Hörberstain, Neudtperg und Gutenhaag, erbcamrer und erbruchsäss in Kämpten, den Wir in namen der Römische Khayserliche Majestät unsers genedigsten geliebten herrn und bruders, zu dero hauptman des schloß Muran bestelt und angenommen.

47 H: Irer Khayserliche Majestät. Mivel az utasításban végig a többes szám első személy helyett többes szám harmadik személyben fogalmaz, ezért a továbbiakban eltekintek ennek jelölésétől. Az eltérésnek az az oka, hogy az utasítást nem az uralkodó, hanem az uralkodó nevében a főherceg adta ki.

48 H többlete: Fürstentumb.

49 H: haben.

50 H többlete: und rechtmessigen zu guettem getreulich.

51 H többlete: ordenlichen.

52 A Dominics hivatalba lépésekor készült leltár: ÖStA HStA FHKA HFU RN 3. Konv 1550. März fol. 24r–fol 32v. 1550. május 9. Az élelem és a fegyverek összeírása. Herberstein hivatalba lépésekor készült leltár: MOL E 156 U. et C. Fasc. 24. No. 78. 1584.

53 H: als dem Ir Kayserliche Mayestät dass gränitzwesen uns ist anbevolchen, unnd dann auf den uns zuegeordneten Kayserlichen hoffkriegs rath, und den yetzigen und kunfftigen Craiß hauptman auf die Pergstötterischen Gränitz.

[3.] Nachdem *Wir ime auch ainen leytinanndt aufzunemben gnedigist bewilligt*,⁵⁴ solle er⁵⁵ ain solliche taugennliche kriegßerfarne erliche person⁵⁶, *unnd allain ain solliche so Unns darzue gefallen wirdt. Zu sollichem furnemen* die nach ime, unnd sonnderlichen, wo inndert Gott, uber ine gebieten wurde, eben die articl unnd punncten,⁵⁷ *alls obsteet*, unnd ime dem haubtman auferlegt, zehallten schuldig, phlichtig auch darumben gelobt unnd geschworen sein *solle. Es solle* auch gedachter haubtman ob schon beruerter leytinanndt mit todt abgiengge, oder lennger in dem diennst nicht beleiben wolte, khainen *anndern on sonnder unser vorwissen anzenemben nicht*⁵⁸ macht haben.

[4.] Verrer bewilligen Wir⁵⁹ zu besetzung, des mer bemelten schloß *hundert Teutsch khnecht, nemlichen achtzig puchsenschutzen, die ubrigen mit helleparten, mer drei puchsenmaister, darunnder auch drei zimerleuth, zwen schmidt, zwen stainmetzen, vier knappen, ain wachtmaister, pfeiffer unnd drumelschlager, welche Unns gelobt unnd geschworn, irem fur gesetzten haubtman, alle gepurliche gehorsamb zulaissen*.⁶⁰

[5.] Demnach solle der haubtman mit allem ernnst darob halten, damit die knecht nach ime seinem leytinanndt unnd *dem wachtmaister*⁶¹ mit gehorsamer reverenntz, jederzeit begeben.

[6.] Der dritt thaill⁶² alle nacht wachen, alle zwitracht unnd meutterei bey inen ganntz ausgeschlossen, unnd wie frumben, ehrlichen khriegßleuthen zuesteet, auch die gelegenhait, des ortts woll erfordert, fridlich unnd ainig⁶³ *miteinander leben*.⁶⁴

54 H: Unnd nachdem bisshero yderzeit ain sonderer leitenant alda gehalten worden.

55 H többlete: von herberstain auf.

56 H többlete: bedacht sein, Uns dieselb benenen, unnd alzeit so oft es die notturfft erfordert mit unnsern vorwissen furnemen.

57 H többlete: so in dieser Instruction begriffen.

58 H többlete: aignes willens oder gefallens anzunemen.

59 H többlete: anstatt der Khayserliche Majestät.

60 H többlete: wie dieselb an jetzgist unnd in negster musterung verlassen werden, ime auch hirüber ain ordenlich register und verzaichnus zugestellt werden soll, der zeit verbleiben zulassen, darunder dann auch die artolorey persohnen und werch leüth cingeraitt und begriffen, und der Kayserliche Mayestät geschworen, auch ime als irem fürgesetzten haubtman in allen gepührlichen sachen und irer Mayestät und des kriegswöscens notturften, allen gebürlichen gehorsamb zulaisten, schuldig sein sollen. Doch solle der Kayserliche Mayestät und Unns bevor, und zu derselben gefallen stehen, solche anzahl zu mindern, oder zumehren, nach dem sich die leuffer zaigen und es yder zeit des hauses notturfft erfordern wirdet.

61 H: den anderen bevelchs haben gepührliche chr unnd gehorsamb laisten.

62 H többlete: der knecht.

63 H többlete: gelebt werde, wie dann solches inen irer pflicht nach gebüerth, unnd der articuls briefs darauf sy geschworen, mehrers in sich holt und ausweist.

[7.] Der hauptman solle auch, das unchristlich Gottes lestem, unnd die fullerei (Völlerei), welche *zway* laster, bey *diser nation mer dan zumblich*,⁶⁵ eingewurtzelt, auch aller unnrat daraus, leichtlichen entsteen möchte, bey den khnechten ernstlich abstellen unnd verhueten, unnd ob sich ettlich daruber unzimlich halten wurden, *dieselben nach gelegenhait, ired verprechenns, auch der herrn Generallöbristen, beschaidt darumben straffen*.⁶⁶

[8.] Der hauptmann solle nicht macht haben ainichen bevelchsman oder gemainen khnecht, für sich selbst zuerlauben, sonnder solle jeder zeit solliches, mit unnsrem vorwissen oder aines Generallöbristen veldthauptmans beschehen.⁶⁷

[9.] *So aber ainer sich wider seinen aidt, oder sonnst, so unngewurlich, das er in beruerten diennst zu halten nicht teuglich, noch dienstlich ware, solle er umb sein versprechen gefenckhnus, unnd dem Generallobrisen sein versprechen fürderlich angezaigt, unnd in solchem seines beschaidts erwart unnd gelebt werden*.⁶⁸

64 H töblöte: [a.] Und nachdem auch vierzig trabanten oder windische knecht herinden im castell under dem schloss underhalten werden, solle er hauptman dieselben zu sicherung der strassen unnd wälder, unnd verhüttung der martaloßen straiß und einfall, item zu einbringung des schloss einkhommen, und desselben proviantierung, auch huldigung der dörrer, und zu allen anderen der Kayserliche Mayestät notturfft halten und geprauch, doch darunter solche discretion brauchen, damit dennoch dasselb Casstel nit gantz und gar entblöst, sonnder stätigs mit notturfftiger wacht versehen sey.

65 H: den Kriegsleüth starkh.

66 H: oder sonnst in all ander weg, wider den articuls brief handeln wurden, solle er dieselben in bei sein des leutenants und der bevelchs leüth, auf vorgehundte rechtliche erkantnus, nach gelegenheit ired verbrechens darumb straffen, oder da der casus wichtig und hoch sträfflich an uns zu verrer verordnung und einschen gelangen lassen. Da sich auch ainer oder mehr mit Correspondentz, verräterey oder in ander weg gegen der Kayserliche Mayestät feinden einlassen, und verdächtig machen wurde. Nachdem oder demselben solle er hauptman auf vorgehundte gnuetsambe erkündigung, mit allem ernst und vleiss greiffen, auch wol verwarlich enthalten, unnd dann die Kayserliche Mayestät, Uns, oder dem Craiâhauptman aldorten disfals unsaublichen berichten, und darüber beschaidts gewarten.

67 H: Was dann die aufnembung und urlaubung der knecht belangt, solle der hauptman für sich selbst und ohne vorwissen der Khaÿserliche Mayestät, unser, oder des Khaÿserlichen Khriegsraths, die bevelchs leuth nit urlauben, sonnder da ainer sich ungebührlich und seiner plicht zuwider, verhalten oder sonst untauglich sein wurde, die urlaubung desselben mit der Kayserliche Mayestät, unsem, oder des Khriegsraths vorwissen zuethuen schuldig sein.

68 H: Da aber zwischen den ordenlichen musster und zallungs zeiten etliche gemeine Teutsche knecht ired ehchafften, oder anderer erheblichen ursachen halber, abzuziehen begern, oder sonst schadloâ und zu der Kaysrerliche Mayestät diensten untauglich sein wurden, soll er alle quattermonat oder monat, wie es die notturfft erfordern wirdet, dieselben verzeichnede zuhanden des Kriegraths überschickhen, da wirdet der ablaß und ersetzung halber, alâ dann verere notturfft verordnet und er dessen erindert werden. Sonsten soll die veränderung und wexsel der

[10.] Nicht destweniger solle auch gedachter hauptman, auf die tagwacht, sein sonderliche guete achtung haben, unnd insonderhait, an unnderlag, ain Rhot mit ihren wehren beÿ dem thor haben. Derselben rottmaister, oder ain annder an seiner stat, den schlussel des thors, albeg beÿ sich, biß sein wacht aus, ist, tragen solle. Damit nicht inndert werdechtlich personen, eingelassen werden.

[11.] Unnd wo sach ware das etwo paurn, oder sonst frembde personen, eingelassen, unnd auf des hauptmans bevelch für ine khumben sollten, so solle albeg ainer von der tagwacht, von dem thor mit seiner wehr, in ainen weg, alls den anndern hinein in das schloß unnd widerumben zu dem thor belaiten unnd khains wegs gestatten, ainiche frembde person freyen gang ins schloß zuhaben. Man solle auch kainen menschen, er seÿ dan sonnderlich von Unns, dahin gesannt, unnd sonst niemandt ausgenumben, mit seiner wehr, in das schloß lassen. Sonnder so offft ainer khumbt der von *Pillikait*⁶⁹ wegen, in das schloß gelassen solle werden dem hauptman ansagen, unnd alß dann demselben *sein* wehr sÿ seÿ wie sÿ well vor dem thor *beleiben lassen*.⁷⁰

[12.] Ob sich dann begebe, welches Gott lenng verhueten welle, dass ain prunnst⁷¹ in dem schloß auß khembe, oder sonnst annder geferkhait zuetruegen, solle der hauptman sein vleissig achtung haben, damit die khnecht mit ihrem wehren, von stundan an auf die gewöndlichen orth, so baldt sÿ den Glockenstraiach, oder ain sonnder warzaichen, des inen derhalben geben solle werden hören, zusammen lauffen, unnd ob etlich darunnder wären, die solches versanmen, unnd in iren losamentern frenflichen (sic)⁷² beleiben, noch auch die prunnst retten, oder in annder weg unnserer notturfft nach, nicht gebrauchen lassen wurden. Die solle der hauptman von stunden in venkhusem ziehen unnd volgunnds nach⁷³ *einphangenem des generall öbristen beschaidt* straffen lassen.

knecht, was nation die sein, sovil möglich, durch imec hauptman sonderlich zwischen den ordenlichen musster und zallungs zeiten verhöctt und abgestält werden. Das beschicet aber nit darumben, dass ainig mistrauen und verdacht aignes nutzcs und vorttels in ingesetzt werde, sonder dass bissherr an etlichen ortten vil unordnung hierunder fürgeloffen und die limitation an allen gränitzen also angestellt unnd publicirt worden.

69 H: von Notturfft.

70 H: in verwalung halten.

71 A prunst, a brunft, brunst, brand (=tüz) alakra vezethető vissza. Matthias Lexer: Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch. Zwanzigste, überarbeitete Auflage. 27. p. Leipzig, 1932. Dominics latin nyelvre ártirt utasításában: incendium. MOL E 136. 4. köt. (3358. tek.)

72 Értsd: freientlich.

73 H többlete: sein und der bevelchs leuth, erkantnuss.

[13.] Verrer solle der hauptman sein vleissige achtung haben, das die porten des schloß, zu gueter unnd gewandlicher *unnd an sonder benente* zeit, auf unnd zuegeschlossen unnd sonnderlich nachtlicher, weill an⁷⁴ sonnder unnser notturfft nicht geoffnet, das auch nach besetzter wacht zu wellcher man jeder zeit, mit pfeiffen unnd drumel, auch widerumb davon gehen, unnd abwechßlen solle.

[14.] Darzue alle pranndtstat gelescht werde yederman zu seiner rhue ganngen, unnd in gueter warnung sey, unnd uber benente zeit khain zecher, pankathierer⁷⁵ unnd spiller daruber gedulden.

[15.] Das auch kain kriegßman an [=ohne] sein des hauptmans bewilligungn, ainige person, in das schloß nicht fuere. Es soll auch khain knecht ausserhalb des hauptmans zuelassen, aus dem schloß hinaus nicht gehn. Vill weniger uber nacht daraus beleiben.

[16.] Der hauptman solle auch inen an⁷⁶ sonder ursach, unnd nur uber zween oder drei⁷⁷, hinaus erlauben, wie dann auch der hauptman, on sonder *der generall öbristen*⁷⁸ erlaubnus. Es were dann Unns so hoch unnd vill daran gelegen, uber zwo nacht, aus dem schloß khainnß wegs ligen solle etc.⁷⁹

[17.] Dar auch ain thurner dahin verordnet wirdet, ieder zeit sein wonung im thurn habe, unnd alß oft er ainen zu ross oder fueß fürraisen siehet, blase, unnd aus ainer trumeten ain warzeichen gebe, unnd dan ain ander turner neben ime imselben, oder ainem *andern* thuern, tag unnd nacht seÿ, auch obgemelter massen, an ain glocken nach gelegenhait anschlahen solle.⁸⁰

[18.] *Die probanndt im schloß, so die knecht nemben, die sollen inen von unsern N. etc. hofrichter oder profandt verwalter, in ainem zimlichen werdt, erfolgen unnd gegeben, doch wann inen den Knechten, ain bezallung beschiecht, das inen dieselb an irer geburlichen besoldnung widerumben abgezogen, unnd solle der hauptman, hefftig daruber hallten lassen, damit derselben profant, von den khnechten khain muetwillen erzaigt werde.*

74 H: ohne.

75 H: pankhetiercr.

76 H: ohne.

77 H többlete: zugleich.

78 H: unnser, oder des Khriegsrath.

79 H többlete: da aber aines oder mehr chehafften, ye so gross wären, mag er hauptman mit der erlaubnus auch gebürliche beschaidenheit brauchen.

80 H többlete: Gleichfalls solle er auf dass geschütz und munition so die Kayserliche Mayestät yetzo im schloss daselbst haben, oder küfftiglich hinein vrordnen wurden, sein vlessig guet achtung geben, und in guter verwahrung halten lassen, unnd mit holtz und ander notturfft solche fürsichung thuen, damit es vom wetter oder sonnst in ander weg, nit schadhafft werde.

[19.] Der hauptman solle nit gedulden, das die knecht offen ledig dienerin hallten, sonnder welliche deren nit geraten, sollen ehrweiber haben.⁸¹

[20.] Ob dann ime dem hauptman⁸² in solcher seiner hauptmanschafft, etwo irrunng unnd beschwerungen furfuellen, die er fur sich selbst nicht wenden khunte, noch seinem habunden bevelch nach rectificiern möchte,⁸³ solle er nach *Uns auch unnsern generall öbristen veldthauptman*,⁸⁴ alweg sein aufsehen haben, von ime in sollichen furfallunnden Ehehafften⁸⁵ beschaidt nemben, demselben gehorsamlich geleben unnd nachkumben. *Auch mit gegenwurtigem unnd khunftigem unnsern hofrichter, so Wir uber des schloß einkumben dasselb unnsern bestem nutz nach zu regieren, setzen werden, unnd in dem Castell unnder dem Schloß, sein wonung haben wirdet, jeder zeit guete correspondentz halten, ime vergonnen (viszonoz, megfizet), das er sein behaltmus im schloss haben, auch zu seiner notturfft, mit ainer person zwo oder drei aufs maist, darauff er aber als obsteet guet aufsehen haben lassen solle, zu gelegner zeit geen muge, ime auch sonnst so vill er one nachtail unnd gever des schloß, fueglich thuen mag, alle hilf unnd furderung erzaigen, unnd sonnst alles anders thuen, unnd hanndlen, das ain getreuer hauptman seinem herrn zuthuen schuldig unnd phlichtig ist. Inmassen er unns des gelobt unnd geschworn hat.⁸⁶ Bey verpindung sein, des hauptmans Ehrtrauen unnd glauben, auch verlierung aller seiner gueter ligunnd unnd varunder, so er yetzo hat, oder khunfftiglich uberkommen mag wie er dann, sollchs mit seinem aid, den er derhalben Unns unnd unnsern General öbristen veldthauptman, zethuen schuldig bestatten, unnd sich umb dises alles notturfftiglich unnd gnuagsam verschreiben und verobligieren solle.*

81 H többlete: Nachdem auch stättigs sechs pergheuer daselbst in der Käyserliche Mayestät besoldung underhalten werden, soll er die fürmemblich zue abstüessung dess filstens (sic) an den gefehrlichsten orton des schloss anstellen und prauchen, damit dass hauss vor dem absteigen und stürmen desto pesser gesichert sey, unnd auch der uncosten, so sonnst auf erhöhung der maueren („Muran“ kihúzva) auflauffen wurde, ersparth werde.

[a.] Von den gefangnen Türckhen die dann des hauses gelegenheit leichtlichen erlernen und ausnemen khünnen, ist sich, wann sy hernach ledig gelassen werden, nit wenig gefahr zubesorgen. Da soll er nun hierinen gewarsame beschaidenheit brauchen, damit denselben nit also frey und Ires gefallens hin und wider zugehen zuegen sie! lassen, dieselben auch yeder zeit wol verwarlich gehalten unnd auch disfals nacht! und schaden verhüet werden.

82 H többlete: sonst.

83 H többlete: in demselben.

84 H: der Käyserliche Mayestät auf Unns den Käyserlichen Khriegs rath und dem Craißhauptman aldorten.

85 H többlete: und Irungen.

86 H többlete: und sich durch ain sondern revers verobligiert hat.

[21.] *Daran thuet villgedachter Dominitsch unnsern ernnstlichen willen unnd mainung.*⁸⁷

Geben in unnsere stat Wienn am ersten tag Martÿ anno etc. im funfzigsten unnsere reiche des Romischen im zwainzigsten unnd der anndern im vier und zwainzigsten.

Ferdinand. Ad mandatum domini regis proprium.

Philip Preÿner; Melchior von Hobergg, Jacob Lanndsidl. Registrata Eustachius Dumant.

[Záradék és kezesség vállalás

1550. március 2.]

Das darauf hochgedachter Khunigliche Majestät derselben erben unnd nachkumben kunigen in Hunngern, ich bei meinen eren, trauen unnd glauben, auch verlierung aller meiner gueter ligunnder unnd varunnder.

So ich jetzo hab unnd khunfftiglich uberkhumen mag nichtß ausgenomben, zuegesagt unnd versprochen hab, zuesag unnd versprich auch hiemit wissenntlich, in crafft ditz Briefs, also das ich alles das, so mir sein Khönigliche Majestät in bemelter instruction unnd bestallung, auflegt auch ainem eerlichen unnd getreuen hauptman und dienen woll zuesteet unnd geburt in allen punncten unnd articln gehorsamblich nachkumben geleben unnd volziehen auch nichts darwider in khainen weg thuen oder handlen soll noch will an geverde.

Des zu warem urkhunndt, hab ich disen revers brief mit meinem aignen pedtschadt verfertigt und zu merer gezeuknus der sachen den Wolgebornen her herrn Juliussen Graven zu Hardegg, Glatz unnd im Machlanndt, meinen gnedigen herrn etc. mit vleiß erpeten.

Das sein gnadt derselben innsigl auch hiefur gedruckht hat. Doch seinen gnaden, derselben erben unnd innsigl anschaden.

Beschehen am andern tag des monadts Martÿ. Im funffzehnhundert funffzigisten (sic) jare.

⁸⁷ H: An diesen allen beschicht vilgedachter irer Kayserliche Mayestät und unser gnedigen willen und mainung. Geben in der Statt Wien den zehenden tag Januarÿ. Anno vier und achtzigsten. Ernst. Ad mandatum domini archiducis proprium: David Ungnad mp. H? Mikhart? mp. David Udnad von Weissenwolf und Sonnegg báró, a Haditanács elnöke 1584–1599 között. Regele, Oskar: Der österreichische Hofkriegsrat 1556–1548. Wien, 1949. 73. p. Az aláírások credetick.

3.

Bestallung N. egri fegyvermesternek feladatainak ellátásáról.

Bécs, 1568. február.

[Hans Volradt murányi fegyvermesternek a fegyvermesteri és a bognári feladatainak ellátásáról. 1568. március 5.]⁸⁸

[1.] Miksa [császár] jelen sorokkal kinevezi N-t Eger várának fegyvermesterévé. Köteles engedelmeskedni az uralkodónak, a Haditanácsnak, a legfőbb fegyvermesternek és tanácsosának Frantz von Poppendorfnak és Forgács Simon egri főkapitánynak vagy utódjaiknak. [V: Murányba kinevezi Hans Volradtot, ahol kapitánya Maskó Menyhért lesz.]

[2.] Tartozik mindenkor az ő utasításait teljesíteni, semmilyen parancsot vagy kellemetlenséget, amely vizen, földön, táborban és ostromkor neki kiadnak, nem tagadhat meg, ahová az csak szükséges, fegyvereket és tűzérségi felszereléseket kell készítenie. Cselekedjen az uralkodó hasznára, amelyre esküdni is köteles.

[3.] Mindezekért visszahívásáig havonta 30 nappal számolva 8 rajnai forintot kap 1567 november elsejétől az egri jövedelmekből a főkapitánytól. [V: Havi 12 rajnai forintot kap a Haditanácstól 1568 február 15-től, amelyért köteles a hadszertár bognár teendőit is ellátni.]

[1.] Wir Maximilian Bekhenen hiemit offentlich und thuen khundt aller meiniglich des wir unser getreuen N.⁸⁹ zu unser püchsenmeister in unser vessten Erla⁹⁰ auf unser wolgefalln angenumen und bestellt haben, wissentlich und in Crafft diß brieffs also und der gestallt, das er unns treulich dienen, und nach uns unnd unsern verordndten hofkriegsräthen, auf unsern Rath und obristen zeugmeister unserer Khünigreich, Fürstenthumben und Lande, und getreuen lieben Frantzen von Poppendarf (sic!), oder wer der jeder zeit sein wurdet, auch unsern obristen zu

88 Az utasítást eredetileg egy ismeretlen egri fegyvermesternek adták ki. A Haditanács iratai között megőrzött példányon az egri tüzére vonatkozó részeket kihúzták és vagy széljegyzetben, vagy a sorok fölé írva egészítették ki a szöveget a murányi fegyvermester számára.

V: Bestallung für Hanscn Volssradt puchsenmaister auf Muran als püchsenmeister dd. 15 februar 1568 [kihúzva: in simili] wonbey ihren condition deren neben der Püchsenmeisterey auch der wagner handwerckh versehen solle. ÖStA KA Bestellungen No. 166.

89 V: Hanscn Volsradt

90 V: Muran.

*Erla Simon Forgach*⁹¹, oder *den wir zu ainem obristen dahin verordnen werden*⁹², sein vleissig aufsehen haben,

[2.] Iren bevelch unnd beschaiden yeder zeit fürderlich nachkhinnen? syh?, auch? wider alle unsere widerwertige niemandts ausgenumen, auf wasser und land auch in Vheldt unnd besatzungen, wohin sein begert wurdet, mit schüessen, feuerwerch machen, und in all ander weg willigehlich und gehorsamlich prauchen lassen und allenthalben unsern nutz unnd frumen fürdern, den schaden aber wharnen und wenden, und sonst alles anders thuen soll, was ain getreuer dienner und puchsenmaister, seinen herrn zethuen schuldig ist, unnd er unns desthalben angelöbt und geschworen hat.

[3.] Darüber haben wir Ime monatlich, biß auf unter widerrueffen, und edes monath besonder alerzeit 30 tag für ain monath, [*bis auf unser*]... zuraiten 8⁹³ f reinisch den gulden zu fünfzehen Patzen oder 60 kreuzer gerechnet aus unsern *einkhomen daselbst landt unsers derwegen an obgedachten unsern obristen zu erla auf/sgingen bevelchs*⁹⁴ von dem *ersten*⁹⁵ tag *November*⁹⁶ nachst verschienen [*Jisten Jars* anzuraichen⁹⁷ volgen und bezallen zulassen bewilligt, und zuegesagt⁹⁸ gnediglich unnd on geverdn,

Mit urkundt ditz brieffs, Geben Wien den [...] 5 *februarii*⁹⁹ anno 68 isten.

91 V a sor fölött: hauptman daselbst Melchior Maschko.

92 V: wen wir khünftiglich zu ainem hauptman dahin verordnen machen.

93 V: 12.

94 V: Kriegszalabt.

95 V: 15.

96 V: februar.

97 Innen V többlete: neben anderen unsern kriegsleuth daselbst gegen seinen gepürlichen quittung.

98 Innen V többlete: doch der gestaldt Er neben der püchsenmeistereci auch des wagner handtwerkh in zeghauß verschen solle.

99 V: Martii.



Tartalom



Tanulmányok

Debreczeni-Droppán Béla:

Egy gazdasági szakember a XVII. századból:

Debreczeni Tamás élete és működése 447

Forrásközlések

Csepregi Zoltán:

Dokumentumok a 475 éves bazini vérvád történetéhez 503

Sarusi Kiss Béla:

Murányi katonai utasítások a XVI. századból 547

Szerzőink figyelmébe

1. A kéziratot számítógépen (IBM, lehetőleg WinWord 2.0-ás vagy 6.0-ás verzióban) elkészítve, lemezen kérjük benyújtani, mellékelve egy példányban a nyomtatott kéziratot is.
2. A lábjegyzetek folyamatosan számozva, önálló szöveggént a dolgozat végéhez csatolva készüljenek.
3. A kéziratban az évszázadokat — idézetek, tanulmány- és könyvcímek stb. eredeti előfordulásának kivételével — római számmal tüntessék fel.
4. A forrásmegjelölésnél pontos levéltári, kéziratári és bibliográfiai adatokat kérünk (csak a szerző nevét kurziváljuk, az összeállítókat és a címet nem!).
5. Optimális terjedelműnek (jegyzetapparátussal együtt) a 0.5-1.5 íves kéziratokat tekintjük (kb. 45 000 „n”).

Hivatkozások elkészítése a Fonsban megjelenő dolgozatokhoz

Részletesen: Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. p.

1. Hivatkozás a kiadvány egészére

- a) *Szerző(-k)*: Cím. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) A háromnál több szerző által írt mű címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)

2. Hivatkozás a kiadvány egy részére

- a) *A tanulmány szerzője (szerzői)*: A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet szerzője: A tanulmánykötet címe. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) *A tanulmány szerzője (szerzői)*: A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- c) A folyóirateikk szerzője: A cikk címe. In: A folyóirat címe, Évfolyam arab számmal. (Év) sz.[= szám] Hivatkozott hely p. (vagy terjedelem -tól -ig p.)

A jegyzetekben alkalmazott rövidítések: Bp., köt., bőv., jav., átdolg., kiad., s. a. r., vő., uő., uo., i. m., l. [= lásd], jz. vagy jegyz.